

การวิเคราะห์

ฮาร์โรลด์ ดี ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell 1960 : 118) และชาร์ลส์ไรท์ (Charles R. Wright) ได้เสนอหน้าที่ของสื่อมวลชนไว้หลายประการ ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้ คือ กิจกรรมบันเทิง และการให้ข้อมูลข่าวสาร การวิเคราะห์ผลงานชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวอ้างถึงบทบาทหน้าที่ทั้ง 2 ประการ ด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านและละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีฐานะเสมือนสื่อมวลชน กล่าวคือ การให้ความบันเทิง และการให้ข้อมูลข่าวสาร นอกจากนี้ผู้วิจัย แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านและละครเสภาขุนช้างขุนแผนในด้านกิจกรรมบันเทิง และการให้ข้อมูลข่าวสาร ส่วนที่ 2 คือ การวิเคราะห์ด้านนิมิต ความเชื่ออันสถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา และการศึกษา ส่วนที่ 3 คือ การวิเคราะห์ต้นกำเนิดและรากเหง้า (genesis) คือ การทำหน้าที่ (function) กระบวนการรักษาจำนุ (maintenance) และการสูญสลาย (destruction) ดังจะกล่าวอ้างเป็นส่วน ๆ ไปได้ คือ

1. กิจกรรมบันเทิง

การสื่อสารเพื่อความบันเทิง เป็นหน้าที่หลักในการสื่อสารของศิลปินทุกแขนง รวมทั้งศิลปินพื้นบ้าน (เลิศชาย ศิริชัย 2535 : 3) สื่อพื้นบ้านที่อยู่ควบคู่กับสังคมไทยนั้น มีอยู่มากมายหลายประเภท อาทิเช่น ระบำ ละคอน การละเล่น และกีฬา สื่อพื้นบ้านและละครเสภาขุนช้างขุนแผนก็เป็นหนึ่งในสื่อพื้นบ้านประเภทละครที่ให้ความบันเทิงกับผู้ชมตลอดมา การสร้างความสนใจให้เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้ชมการแสดง ต้องอาศัยองค์ประกอบโดยรวมหลายประการด้วยกัน ดังผู้วิจัยจะขอแยกเป็นข้อปลีกย่อยดังต่อไปนี้คือ

1.1 บรรยายภาพการแสดง

สื่อพื้นบ้านประเภทมหรสพของไทยมีหลากหลายทั้ง ลิเก ลำตัด หนังตะลุง หมอลำ ฯลฯ โดยมีศิลปินพื้นบ้านหลายคณะจัดการแสดงไปตามภูมิภาคต่าง ๆ ก่อให้เกิดการถ่ายทอด

ทางศิลปะและวัฒนธรรม แต่มีสื่อพื้นบ้านประเภทมหรสพบางชนิดที่จัดแสดง เฉพาะกรมศิลปากร เท่านั้น ด้วยเหตุที่ต้องใช้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก ประกอบกับความวิจิตรบรรจงเป็นพิเศษกว่า สื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ ดังกล่าวมาข้างต้น อาทิเช่น โขน ละครศึกคัมภีร์ ละครชาตรี ละครพันทาง ละครนอก ละครใน ฯลฯ กรมศิลปากรจัดการแสดงมหรสพดังกล่าว ทุก ๆ วันเสาร์ และอาทิตย์ บริเวณโรงละครแห่งชาติ มี 2 รอบ คือ รอบเช้า และรอบบ่าย ราคาบัตรเข้าชมการแสดง ราคา 80 และ 100 บาท ขึ้นอยู่กับการเลือกชมของกลุ่มผู้ชม กล่าวคือ ด้านหน้า ราคา 100 บาท และลดหลั่นกันลงไปตามความใกล้ไกล ซึ่งส่วนใหญ่แล้วกลุ่มผู้ชมมักจะเลือกนั่งด้านหน้าเวที เพื่อให้ชมละครอย่างชัดเจน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนก็เป็นหนึ่งในละครของกรมศิลปากรที่ได้รับความนิยม ทุกครั้งที่เปิดการแสดงจะมีกลุ่มผู้ชมเข้าชมเกือบเต็มโรงละคร ประกอบกับวิวัฒนาการทางเทคโนโลยี ได้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว วิธีการแสดงจึงมีพัฒนาการให้ทันสมัยไปด้วย ดังผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไปคือ

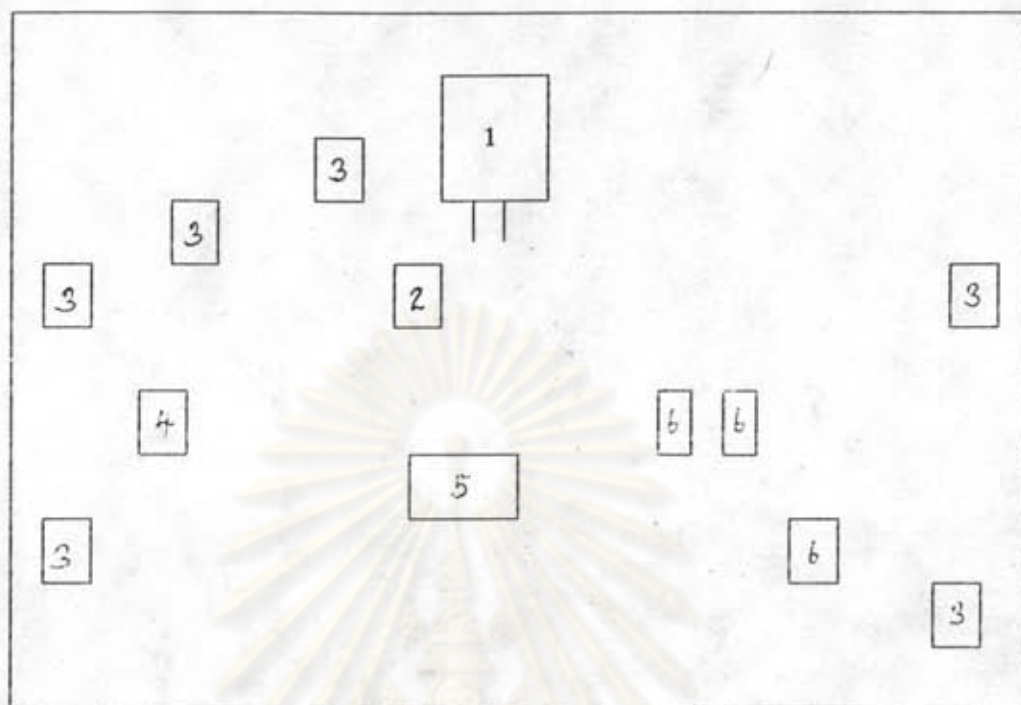
1.1.1 ฉาก

ฉากที่ใช้ประกอบการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นฉากที่ได้รับการออกแบบจากกรมศิลปากร เพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาในแต่ละตอน และเพื่อเป็นการเรียกถึงความสนใจ จากกลุ่มผู้ชมที่อยากชมการแสดง ดังกล่าวของยุพร แสงทักษิณ ความว่า ฉากหมายถึง เวลา สถานที่ และลักษณะสังคม ถ้าผู้ประพันธ์สร้างฉากได้ดี ผู้ชมย่อมคล้อยตามเรื่องไปด้วย (2524 : 33) ฉากที่ใช้ประกอบการแสดงจึงเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างบรรยากาศของการชมละครให้มีความตื่นตาตื่นใจ ดังผู้วิจัยขอยกตัวอย่างโดยสังเขป คือ

- ตอน หลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางวันทอง

ในตอนนี้กล่าวถึงขุนแผนนางลาวทองกลับมากรุงศรีอยุธยา เกิดการวิวาทระหว่างนางพิมกับนางลาวทอง ฉากกล่าวถึงบริเวณบ้านของนางพิม เรือนไทยแบบโบราณ มีบันไดทางขึ้นด้านหน้าบ้าน ข้างบันไดมีร่องน้ำ ใสน้ำสำหรับล้างเท้าก่อนขึ้นบ้าน บริเวณรอบๆ บ้านนั้นมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเรียงราย มีกองฟางอยู่บริเวณด้านขวามือของตัวบ้าน ถัดจากกองฟางจะเป็นม้านั่งตั้งอยู่บนพื้นดินนั่งได้ 3 - 4 คน มีสุมไม้ 3 - 4 สุม แต่ไม่มีไม้ก่อกองภายใน

ลักษณะการจัดฉากของละครเสภาขุนช้างขุนแผนในตอนนี้ ผู้วิจัยมองเห็นภาพโดยรวมว่ามีความเหมาะสมกับบทละคร กล่าวคือ เมื่อแสดงถึงบ้านนางพิม มีกองฟาง สุมไม้ ร่องน้ำ ตัวบ้าน ม้านั่ง เข้ามาประกอบการแสดงดังแผนภาพ คือ

1. บ้านทรงไทย	4. กองฟาง
2. ร่องน้ำ	5. ม้านั่ง
3. ต้นไม้	6. สุ่มไม้

แผนภาพจำลองจากการแสดง

เมื่อผู้วิจัยมองภาพโดยรวมแล้ว วิเคราะห์ได้ว่า ฉากมีการบ่งบอกเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ ได้พอสมควร ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวเป็นข้อบ่งบอกดังนี้ คือ

ก. ฉากบ่งบอกถึงสภาพการทํามาหากิน หรืออาชีพของคนไทย

ฉากในตอนนี้บ่งบอกได้อย่างชัดเจนว่า อาชีพของคนไทยคืออาชีพการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ โดยสังเกตได้จากกองฟาง หรือฟางข้าวที่อยู่บริเวณข้างบ้านของตัวละคร เมื่อผู้ชมมองเห็นกองฟางหรือฟางข้าว สามารถเดาความหมายได้ว่า มีความเกี่ยวเนื่องกับการทํามาหากิน ภาพหรือฉากที่ถ่ายทอดออกมาสู่กลุ่มผู้ชม จึงเป็นภาพที่ช่วยเสริมสร้างความรู้สึก

ในความเป็นไทยได้อย่างชัดเจนขึ้นกว่าการกล่าวอ้างตามทฤษฎี ลักษณะของกองฟาง หรือ ฟางข้าวจึงเปรียบเสมือนกับสัญลักษณ์ (Symbol) ว่า ในที่นี้หรือบริเวณนี้มีการทำเกษตรกรรม มีการเพาะปลูกในชุมชน ยึดอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก และในขณะเดียวกัน เมื่อมองเห็นเรือนไทย จึงสร้างข้อสรุปได้ว่า สัญลักษณ์หรือภาพที่มองเห็น คือ สภาพของการทำมาหากินของคนไทย ทั้งบ้านทรงไทย และกองฟางจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยส่งเสริมความรู้ให้กับกลุ่มผู้ชมการแสดงละคร นอกจากนี้แล้วในฉากละครมีสุนัข ท้าให้กลุ่มผู้ชมทราบว่า นอกจากมีการทำเกษตรกรรมแล้ว ยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหารหรืออย่างอื่น กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยมองเห็นสุนัขแล้ว ผู้วิจัยก็ไปถึงกีฬาพื้นเมืองของไทยชนิดหนึ่งคือ การชนไก่ หรือการตีไก่ ซึ่งเป็นกีฬาที่เป็นที่นิยมอย่างสูงในชุมชนแทบทุกครัวเรือน จึงมีสุนัขอยู่ทั่วบริเวณบ้าน ภาพหรือฉากที่เห็นจึงมีภาพที่มองเห็น และผ่านสายตา แต่เป็นฉากหรือภาพที่ก่อให้เกิดความรู้ซึ่ง และซ้ำซึ่งกับวิถีชีวิตความเป็นไทยได้เป็นอย่างดี

ข. ฉากบ่งบอกถึงวิถีทางการดำเนินชีวิต

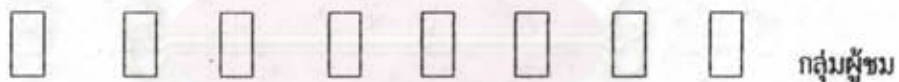
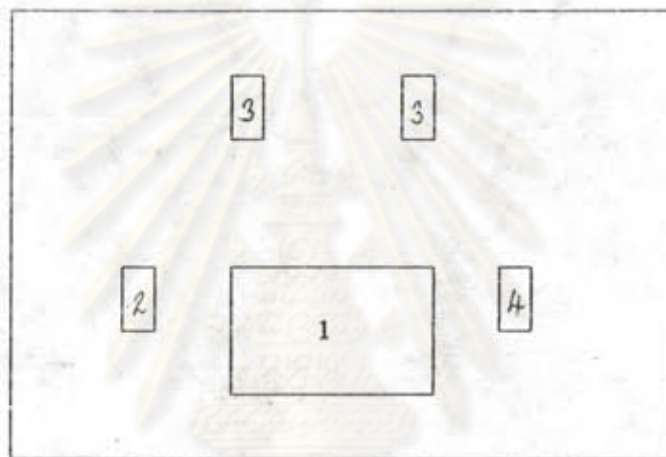
สังคมไทยเป็นสังคมที่มีระเบียบ แบบแผนลักษณะการดำเนินชีวิต จึงมีความประณีตทั้งการกินอยู่หลับนอน จากการชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน ผู้วิจัยสังเกตได้จากเรื่องนี้ที่ตั้งอยู่ตรงบันไดทางขึ้นบ้าน ท้าให้กลุ่มผู้ชมทราบว่า ในสมัยก่อนจะต้องมีการล้างเท้าก่อนขึ้นเรือน เพื่อความสะอาด โดยถือว่าเป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น กลุ่มผู้ชมเมื่อได้ชมการแสดง อาจอธิบายหรือถือโอกาสอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตนเอง ที่เข้าไปร่วมชมการแสดงให้เข้าใจขนบธรรมเนียมการดำเนินชีวิต นอกจากนี้แล้ว ยังมีม้านั่งบริเวณลานข้าง แสดงให้เห็นได้ว่า คนไทยในอดีตนั้นมักจะมานั่งทำงานต่าง ๆ อาทิเช่น เย็บปักถักร้อย ตาข้าว และทำงานจิพาดะ ตลอดจนถือโอกาสสนทนาวิสาสะกันระหว่างบ้านใกล้เรือนเคียง ม้านั่งบริเวณลานบ้าน จึงเปรียบเสมือนกับห้องรับแขกในปัจจุบัน ด้วยเหตุที่ผู้ใดเดินทางไปมาก็มักจะพบเจ้าของบ้านทำงานอยู่บริเวณม้านั่ง ลักษณะการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารในชุมชนจึงเกิดขึ้นตามไปด้วย

กล่าวได้ว่า ฉากของละครเสภาขุนช้างขุนแผน ตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิม ไม่สวยงามเท่าไรนัก เมื่อเปรียบเทียบกับโรงละครอื่น ๆ ที่แสดงละคร คล้าย ๆ กันแล้ว จะดีกว่า เช่น ต้นไม้ที่ใช้ประกอบการแสดง ใช้กระดานทาสีเป็นต้นไม้ ท้าให้เกิดความรู้สึกแข็ง ไม่เหมือนต้นไม้จริง ๆ ที่มีกิ่งก้านสาขาหวอนไปตามลม แต่ฉากที่สร้างขึ้นมานั้น ก็ให้ความรู้สึกในความเป็นไทยได้พอสมควร มีทั้งบ้านทรงไทย กองฟาง ต้นไม้ โรงน้ำ

และผู้นำ มีการจัดเรียงไว้ได้อย่างเหมาะสมลงตัว โดยการแสดงตอนนี้จะใช้นั่งบริเวณลานบ้าน เป็นสถานที่แสดง ตัวละครทุกตัวจึงสามารถยืนได้ทุกจุดของเวทีการแสดง

- ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา

การแสดงตอนนี้กล่าวถึงขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง เพื่อจะพานางวันทองหนี แต่กลับได้นางแก้วกิริยาเป็นภรรยา จากที่สำคัญคือ จากห้องนอนของนางแก้วกิริยา ซึ่งมีเครื่องประกอบฉาก ดังนี้

1. เตียงนอน

3. หน้าต่าง

2. ประตู

4. โต๊ะเครื่องแป้ง

แผนภาพเวทีจำลองจากการแสดง

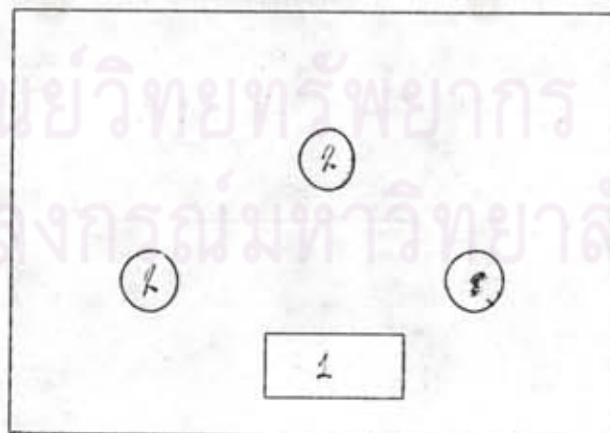
ภาพโดยรวมที่เห็นคือ สภาพห้องนอนของนางแก้วกิริยา อันประกอบไปด้วย เตียงนอน โต๊ะเครื่องแป้ง ประตู หน้าต่าง ซึ่งบอกเป็นนัยถึงความสงบสุขในชีวิต มีความเรียบง่าย แต่แฝงไว้ด้วยความประณีต กล่าวคือ มีเครื่องประดับที่เป็นงานฝีมือของคนไทยแสดงให้เห็นอยู่ เช่น บริเวณหน้าต่างทั้ง 2 บาน มีดอกไม้มาลัยประดิษฐ์แขวนอยู่ มีโต๊ะเครื่องแป้งตั้งอยู่ใกล้ ๆ เตียงนอน ผู้ชมคาดเดาได้ว่าห้องนอนห้องนี้ ต้องเป็นของสุภาพสตรี ด้วยเหตุที่มีโต๊ะเครื่องแป้งและมาลัยดอกไม้แขวนอยู่ ด้วยลักษณะของเพดานที่รักสวยรักงาม ห้องนอนจึงมีความสวยงามไปด้วย เครื่องประดับตกแต่ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นฝีมือการประดิษฐ์ของสุภาพสตรีแทบทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็นค่านิยมโบราณว่าหญิงไทย ต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือน มีความสามารถงานการเย็บปัก

ถักร้อย การทำอาหาร เป็นต้น

สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของไทย อยู่อย่างสบาย ๆ บ้านเรือนกว้าง-ขวาง ไร่ ไร่อง มีพื้นที่หรือบริเวณบ้านมากมาย เช่นเดียวกับสภาพห้องนอนที่กว้างขวาง ให้ความรู้สึกสบาย ๆ ไม่คับแคบเหมือนกับสภาพบ้านเรือนในปัจจุบันนี้ แต่ทั้งนี้ การจัดฉากของละครตอนนี้ ก็ยังคงมีจุดด้อยอยู่บ้างพอสมควร กล่าวคือ ผาผนังห้องนอนทั้ง 3 ด้าน คงใช้ประกอบการแสดงมานาน สีจึงซีดไปตามกาลเวลา ให้ความรู้สึกที่ไม่ค่อยดีกับการแสดงเท่าไรนัก อีกทั้งมีการยกพื้นห้องไว้สูงขึ้นไปจากพื้นเวที จึงทำให้กลุ่มผู้ชมด้านหน้า มองไม่ค่อยเห็นการแสดงเท่าไรนัก คงได้ยินแต่เสียงบทขับเสภา บทเจรจา และเท้าของตัวละครเดินไปมา ซึ่งผู้วิจัยได้พูดคุยกับกลุ่มผู้ชมการแสดงที่นั่งใกล้ ๆ กันหลายท่าน ต่างก็ให้ความเห็นว่าการจัดระดับเวทีไม่ค่อยดีเท่าไรนัก ถ้าจัดมาให้ต่ำลงมาเท่ากับพื้นเวทีการแสดงจะทำให้ผู้ชมด้านหน้ามองเห็นการแสดงได้ชัดเจนขึ้น ผู้ชมการแสดงบางคนไม่ค่อยพอใจกับฉากนี้เท่าไรนัก จึงส่งเสียงบ่นอยู่ตลอดเวลา ว่ามองไม่เห็น ต้องยืนดูการแสดง ทำให้บังผู้ชมด้านหลัง จึงเกิดความสับสนวุ่นวายพอสมควร

- ตอนขุนแผนพานางวันทองหนี

การแสดงตอนนี้กล่าวถึงขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง และพานางวันทองหนี ออกสู่ป่า จากที่สำคัญคือ ฉากป่าที่มีต้นไม้ นก และสัตว์เล็ก ๆ น้อย ๆ มีสระน้ำอยู่บริเวณกลางป่า ซึ่งจำลองภาพได้ดังนี้ คือ

กลุ่มผู้ชม

1. สระน้ำ

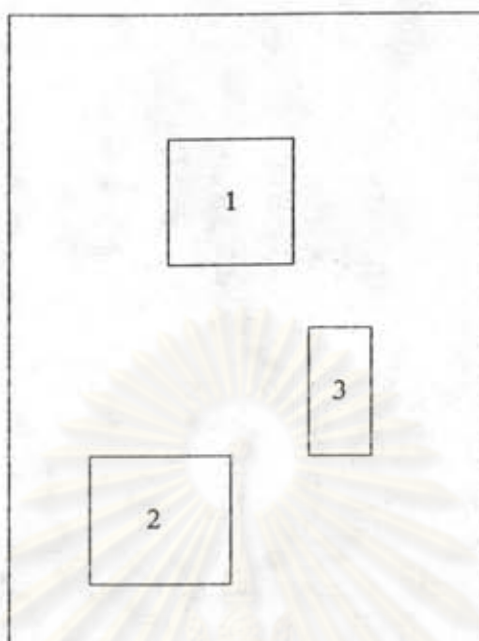
2. ต้นไม้

ฉากในตอนนี้เป็นฉากเดินทางกลางป่า ของขุนแผนกับนางวันทอง บรรยายภาพของฉากให้ความรู้สึกสยองขวัญ สบายงามกับธรรมชาติ มีเสียงนกร้องใบทั่วบริเวณ คนไทยในสมัยโบราณอยู่ใกล้ชิดกับสภาพของธรรมชาติมากกว่าในปัจจุบัน จึงท้าววิถีทางการดำเนินชีวิตเป็นแบบเรียบง่าย มีชีวิตที่อิสระเสรีดังเห็นได้จากการแสดงของตัวละครคือขุนแผน และนางวันทองว่าสามารถอยู่ในป่าเขาลำเนาไพรได้ โดยปราศจากข้าวของเครื่องใช้หรือของหรูหรา ทุ่งเหี่ยว สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างสมถะ เรียบง่าย ไม่ยึดติดกับวัตถุ สิ่งของ เฉากเช่น มนุษย์ในปัจจุบัน ฉากนี้ได้นำคำสอนจากกลุ่มผู้ชมการแสดง พร้อมกับให้ความเพลิดเพลินในการชมไปด้วย การสร้างฉากครั้งนี้ดีกว่าครั้งก่อน ๆ กล่าวคือ มีการใช้ต้นไม้ประดิษฐ์ที่มีกิ่งก้าน สาขา เข้ามาตกแต่ง กิ่งเถาวัลย์โยงไปมาระหว่างต้นไม้ ดอกไม้ ออกดอกเบ่งบานชู่อเต็มไปหมด แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีต้นไม้ที่ใช้กระดาษประดิษฐ์ ตกแต่งอยู่บ้าง มีเกาะอยู่บนต้นไม้ ซึ่งใช้กระดาษนำอัดทำเป็นรูปนก หันหน้าออกสู่กลุ่มผู้ชม มองดูแล้วไม่มีชีวิตชีวา หรือมีสภาพใกล้เคียงกับความจริงเลย ส่วนบริเวณกลางเวทีมีสระน้ำ ซึ่งยกพื้นสูงจากระดับพื้นเวที ท้าให้กลุ่มผู้ชมด้านหน้ามองไม่ค่อยเห็นการแสดง คงเห็นแต่เพียงก้านดอกบัวชูช่อโผล่ แฉ่งไปมา

สำหรับองค์ประกอบโดยรวมของการแสดงครั้งนี้ มีความสวยงามกว่าครั้งก่อน ๆ แต่ก็ไม่ถึงกับดีที่สุดใน เพราะยังคงให้ความรู้สึกที่ไม่เหมือนจริงเช่นเคย แต่ด้วยเหตุที่เป็นการแสดงที่จำลองของจริงมาสู่เวทีการแสดง ลักษณะของความผิดพลาด และความไม่สมจริง จึงมักเกิดขึ้นได้เสมอ ซึ่งผู้วิจัยจะไม่ขอกล่าวมากไปกว่านี้

- ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

ตอนนี้กล่าวถึงนางสร้อยฟ้ากับนางศรีมาลาท้าวพิชัยลุยไฟ เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง หน้าพระที่นั่งสมเด็จพระพันวษา ลักษณะการจัดฉากมีองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้คือ

กลุ่มผู้ชม

1. พลัฒพลาที่ประทับสมเด็จพระพันวษา
2. กองไฟที่เข้าทาศิลูยไฟ
3. อดีะเครื่องบูชาพิธี

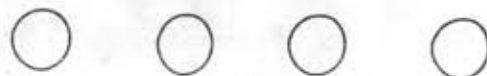
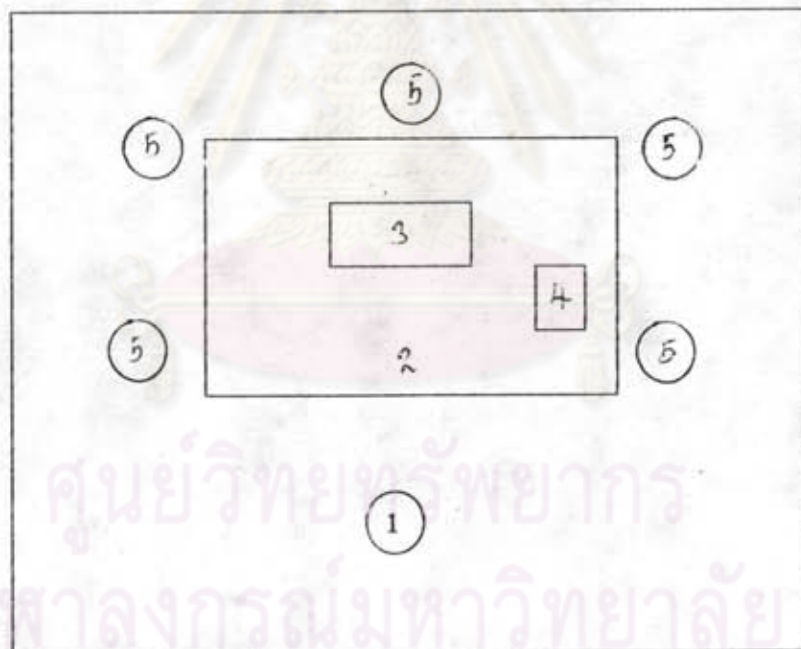
จากนี้ไม่ว่าครมีความวิจิตรบรรจงเท่าใดนัก กล่าวคือ มีพลัฒพลาที่ประทับสมเด็จพระพันวษา มีกองไฟที่เข้าทาศิลูยไฟ และอดีะเครื่องบูชาพิธี จึงทำให้เวทีการแสดงดูกว้างกว่าที่ผู้วิจัยเคยชมครั้งก่อน ๆ ประกอบกับฉากด้านหลังของพลัฒพลาที่ประทับนั้น เป็นผ้าสีขาวธรรมดา ไม่มีสีใด ๆ เข้ามาตกแต่งจึงดูไม่ค่อยสวยงามเท่าที่ควร ประกอบกับมิได้ใช้ต้นไม้เข้ามาตกแต่ง ฉากบนเวทีจึงออกสีเหลือง ส้ม ๆ เพียงสีเดียวเท่านั้น ตลอดทั้งการแสดง

สำหรับภาพโดยรวม ที่ผู้วิจัยได้รับจากการชมการแสดงตอนนี้ ได้ข้อสรุปว่า จากบอกถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยความเป็นจริงแล้ว มีคนไทยจำนวนไม่น้อยที่ยังคงยึดติดกับเรื่องราวทางไสยศาสตร์ การกำหนดโชคชะตาชีวิตความเป็นอยู่ ดังตอนที่กล่าวอ้างถึงคือ นางสร้อยฟ้าศรีมาลาทาศิลูยไฟสูงน่ความบริสุทธิ์ของตนเองโดยการลูยไฟ การทาศิลูยไฟนั้นต้องมีกรรมวิธีทางไสยศาสตร์ โดยมีพรหมณ์เป็นผู้ทาศิลูยดังกล่าว คือ มีการตั้งเครื่องบูชา เทพเจ้าฟ้าดิน และภูตผีต่าง ๆ เพราะเชื่อว่าจะเป็นผู้ช่วยพิสูจน่ความบริสุทธิ์ หรือความถูกต้องของมนุษย์

าให้บุคคลอื่น ๆ ได้รับความรู้ซึ่งคติความเชื่อด้านนี้ยังคงมีอิทธิพล และถ่ายทอดมาสู่ยุคปัจจุบัน อาทิเช่น การผูกดวง ทาเส้นไหม ทาพิธีสะเดาะเคราะห์ต่อดวงชะตา เป็นต้น

- ตอนพระเจ้าเจเรชวาด

ตอนนี้กล่าวถึงเจเรชวาดแปลงเป็นพระเจ้า จากอ่างทองมากรุงศรีอยุธยา เพื่อแก้แค้นหลายชุมพลสร้างความหวาดกลัวให้กับชาวบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่ริมฝั่งน้ำ ความทราบไปถึงสมเด็จพระพันวษา พระองค์จึงโปรดให้หาหมอพระเจ้าฝีมือดีเพื่อมาปราบพระเจ้าตัวนี้ หลายชุมพลจึงรับอาสาปราบพระเจ้าเจเรชวาด ฉากที่ชี้แสดงเป็นฉากบริเวณริมฝั่งน้ำ มีปลับปลาที่ประทับของสมเด็จพระพันวษา มีต้นไม้ริมตลิ่ง และชาวบ้านมาเฝ้าชมการจับพระเจ้า มีศาลเพียงตาซึ่งหลายชุมพลตั้งไว้ท้าวพิชัยเรียกพระเจ้าเจเรชวาด ดังแผนภาพต่อไปนี้คือ

กลุ่มผู้ชมการแสดง

1. แม่น้ำ	4. ศาล
2. ริมฝั่งน้ำ	5. ต้นไม้
3. ปลับปลาประทับของสมเด็จพระพันวษา	

ภาพโดยรวม ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็น เป็นภาพการแสดงวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยที่อาศัยอยู่ริมน้ำ มีความร่มรื่นของต้นไม้ ทุ่งนา ลานคลอง และชาวบ้านมามุงดูการจับจระเข้ ซึ่งผู้วิจัยขอแยกออกดังนี้คือ

1. ฉากแสดงถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวไทย ตลอดจนอุปนิสัยใจคอ กล่าวคือ ในฉากนั้นจะมีชาวบ้านมามุงดูการจับจระเข้ และพากันแจ่งแจ่ง รัวสื่อต่าง ๆ ถึงฤทธิ์เดชของจระเข้ เกรซवाद ดังคำว่า "ไทยมุง" คือมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้น คนไทยชอบไปมุงดูเหตุการณ์นั้น และพากันจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ไปต่าง ๆ นานา เป็นสภาพสังคมที่ใกล้ชิด คนในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมด ให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ฉากที่จัดขึ้นจึงเป็นสื่อให้กลุ่มผู้ชมการแสดงได้รับรู้ว่าสิ่งตนเห็นจากการแสดงนั้น คือภาพจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เมื่อเห็นคนมุงดูสิ่งใดกันมากมายมักจะเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) บ่งบอกว่า คนที่มุงดูคือคนไทย

2. ฉากแสดงให้เห็นถึงแนวความคิด และความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรม ว่าคนไทยโดยทั่วไปยังคงยึดถือเครื่องรางของขลัง การทำพิธีต่าง ๆ โดยมีวิสาขศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิต กล่าวคือ มีการตั้งศาลเพียงตาขึ้นมาเพื่อทำพิธีเรียกจระเข้ เกรซवाद สัญลักษณ์หรือภาพลักษณ์ที่คนไทยมองเห็นศาลไม่ว่าจะเล็กจะใหญ่ จึงมีความเกรงกลัวอยู่ยงในที่

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงลักษณะสภาพของฉาก โดยทั่วไปอีกประการหนึ่ง ฉากที่ใช้ในการแสดงตอนนี้ มีความสวยงามกว่าทุก ๆ ครั้งที่ผู้วิจัยเคยชมการแสดงมา คือตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ขุนแผนพานางวันทองหนี สร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ พลายแก้วได้เป็นขุนแผน มีการยกพื้นขึ้นสูงจากเวที สมมติให้เป็นริมตลิ่ง และบริเวณด้านล่างคือ แม่น้ำ บริเวณริมตลิ่งนั้น มีการปลูกพลับพลากั้นที่ประทับสวยงามเป็นสีเหลือง ตัดกับสีเขียวของต้นไม้ที่อยู่ด้านหลังพลับปลา จึงดูมีความกลมกลืนและเหมาะสม ประกอบกับแม่น้ำซึ่งอยู่ด้านล่างนั้น ใช้น้ำที่ใสสะอาดสีฟ้าตามความยาวของเวที มองไกล ๆ คล้ายกับแม่น้ำสะท้อนแสงพระอาทิตย์ สวยงาม ให้ความรู้สึกที่ เหมือนได้เห็นแม่น้ำจริง ๆ

กล่าวได้ว่า การจัดฉากที่ดีจึงกลายมาเป็นจุดสำคัญของการเรียกร้องความสนใจจากกลุ่มผู้ชม แต่ทั้งนี้งานแสดงมหรสพของกรมศิลปากรหลาย ๆ ชุด กลับไม่ค่อยให้ความสำคัญกับฉากเท่าไรนัก อาจมีสาเหตุเนื่องมาจากการขาดงบประมาณในการทำฉาก จึงมีสภาพอย่างที่พบเห็นในปัจจุบัน เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับโรงละครอื่น ๆ แล้ว อาทิเช่น เฉลิมกรุง

เรียเตอร์ การทําฉากจัดได้อย่างประณีตวิจิตรบรรจง มีการลงทุนอย่างมหาศาล สร้างความรู้สึกตื่นตาตื่นใจ ให้กับกลุ่มผู้ชมการแสดงฯ ห้อยฉากมึง ถึงแม้ว่า ราคารับตรเข้าชมจะมีราคาสูงก็ตาม กลุ่มผู้ชมมักจะมีคิอยู่เสมอว่า คู่มึงกับราคารับตรที่เสียไป แต่ในทางกลับกัน กรรมศิลป์การไม่ค่อนนาเทคนิค และวิธีการสร้างฉากสมัยใหม่เข้ามาช่วยประกอบการแสดง ยังคงติดคิอยู่กับสิ่งเดิม ๆ ตลอดมา ดังคำพูดว่า คนสมัยก่อนแสดงอย่างไร สมัยนี้ก็แสดงอย่างนั้น คนสมัยก่อนดูอย่างไร คนสมัยนี้ก็ดูอย่างนั้น ด้วยเหตุนี้จึงกลายเป็นจุดด้อยของละครที่กรรมศิลป์การจัดแสดงจนต้องเร่งแก้ไข พร้อมกับนาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยประกอบการแสดง จึงจะเรียกร้องความสนใจจากกลุ่มผู้ชมได้มากกว่าที่เป็นอยู่ และมหรสพการแสดงของกรรมศิลป์การ จะยังคงอยู่ตลอดไป และจะมีกลุ่มผู้ชมที่มีอายุน้อย ๆ เข้าชมมากขึ้น

ฉากที่สร้างขึ้น จึงเป็นตัวช่วยสะท้อนสภาพของสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ ออกมาสู่กลุ่มผู้ชมการแสดง อาทิเช่น การสะท้อนสภาพการทํามาหากิน สะท้อนสภาพการเงินการดำเนินชีวิต ฯลฯ การแสดงมหรสพต่าง ๆ จะได้รับความสำเร็จหรือไม่นั้น จึงต้องมีฉากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญด้วยอีกประการหนึ่ง

การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น สิ่งที่จะช่วยให้งานแสดงบรรลุผลสำเร็จ หรือถูกตาถูกใจผู้ชม มิใช่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่ว่าต้องมีส่วนอื่น ๆ เข้ามาประกอบจึงจะก่อให้เกิดความสมบูรณ์ขึ้นมาได้ มนุษย์มีส่วนต่าง ๆ ทั้ง แขนขา ลำตัว ฯลฯ ประกอบขึ้นเป็นร่างกาย ละครเสภาขุนช้างขุนแผนก็ต้องมีส่วนประกอบด้วยฉนั้น อาทิเช่น ฉาก แสง สี เสียง บทละคร ตัวผู้แสดง ฯลฯ ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงในข้างต้นไปบ้างแล้ว ส่วนต่อไปจะกล่าวถึง แสง สี เสียง

1.1.2 แสง สี เสียง

มหรสพละครในยุคปัจจุบัน นิยมนาอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบการแสดง เพื่อทำให้เกิด แสง สี เสียง ดังเห็นได้จากโรงละครเฉลิมกรุง เรียเตอร์ ซึ่งจัดว่าเป็นโรงละครสมัยใหม่ที่มีการจัดระบบ แสง สี เสียง อย่างเหมาะสมและดีเยี่ยม คือ ฉากต่อสู้มีการใช้รั้งสี หรือแสงเลเซอร์ เข้ามาประกอบการแสดง มีการปล่อยหมอกควันเมื่อแสดงฉากท้องฟ้า ฯลฯ ภาพที่ผู้ชมได้ชมจึงเป็นภาพที่สวยงามชวนาห้อยฉากติดตาม สำหรับ แสง สี เสียง ที่ใช้ประกอบการแสดง ละครเสภาขุนช้างขุนแผนทั้ง 5 ตอน ผู้วิจัยจะกล่าวโดยสรุป เนื่องจากทุก ๆ ตอนมีการใช้ แสง สี เสียง คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ

1. ระบบแสงที่เข้าในการแสดงยังไม่เหมาะสม และเข้ากับบรรยากาศเท่าไรนัก แสงไฟที่จับใบสูตัวละครที่แสดงอยู่บนเวทีนั้นไม่สว่างพอที่จะทำให้เห็นความงาม และการแต่งกายของตัวละครคงเป็นเพียงเงา ไม่กระจ่างด้วยเหตุที่คงใช้ดวงไฟน้อยเกินไป ประกอบกับแสดงมานาน ระบบแสงไฟจึงไม่ค่อยดีเท่าไรนัก ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ทางกรมศิลปากรสมควรจะมีการปรับปรุงระบบไฟให้เหมาะสม และให้ความสว่างสวยงามมากกว่าที่เป็นอยู่ จึงจะช่วยให้เรียกความสนใจจากกลุ่มผู้ชม

2. ระบบแสง สี ที่เข้าในการแสดงยังไม่เข้ากับฉากและบรรยากาศของการแสดง กล่าวคือ แสง สีที่เข้ายังคงมีน้อย มีเพียง 2 - 3 สีเท่านั้น สีที่เป็นหลักคือ สีเหลืองนวล ๆ หรือออกสีส้ม ๆ ทุก ๆ ฉากจะมีลักษณะดังกล่าว จึงทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกเฉย ๆ กับฉากที่ปรากฏบนเวที ระบบแสงสีที่ดีนั้นมีส่วนช่วยเสริมสร้างฉากให้ดูโดดเด่นขึ้น แต่ถ้าทั้งฉากและแสงสีไม่ดีแล้ว การแสดงละครตอนนั้น ก็ถือได้ว่าไม่สมบูรณ์แบบ

3. ระบบเสียง เสียงประกอบการแสดงที่เข้านั้นยังคงมีอยู่น้อย ผู้วิจัยสังเกตได้ว่ามีเข้าเพียงครั้งเดียวเท่านั้น กล่าวคือ ครั้งแรกใช้ประกอบการแสดงตอนขุนแผนและนางวันทองเดินป่า มีเสียงนกร้องเบา ๆ นอกนั้นไม่มีเข้าอีกเลย ระบบการเข้าเสียงประกอบ มีความสำคัญมากในการช่วยเรียกอารมณ์ และความรู้สึกของคนดู เช่น เสียงฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เสียงหมาหอน เสียงกระแสดลม แต่กรมศิลปากรกลับมองข้ามจุดนี้ไป ซึ่งผู้วิจัยไม่ทราบด้วยเหตุผลประการใด แต่ตั้งข้อสันนิษฐานว่า คงมีราคาสูง และเป็นระบบราชการ จึงทำให้การจัดการเป็นไปได้อย่างยากกว่าเอกชน

กล่าวสรุปได้ว่า องค์ประกอบทางด้าน แสง สี เสียง ในการประกอบการแสดงนั้น ต้องได้รับการปรับปรุงและเข้าที่มีความสัมพันธ์กันจึงจะช่วยเรียกอารมณ์ และความรู้สึกของคนดูได้เป็นอย่างดี มีควรที่จะละเลย โดยมุ่งยึดถือแต่ของเก่า ๆ ที่เคยปฏิบัติมา โดยมิได้ยอมรับสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เข้ามาประกอบการแสดงเลย

1.1.3 บทละครเสภา

บทละคร (Script) เป็นหัวใจสำคัญของการแสดงละครทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นละครไทย หรือละครมาตรฐานแบบตะวันตก การจัดและการดำเนินงานในการแสดงทุกครั้ง สิ่งแรกที่ต้องพิจารณาคือ บทละครที่ดีที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การจัดแสดงละครแต่ละครั้งจะประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวก็อยู่ที่บทละคร เพราะถ้าบท

ละครไม่ตี จะนำมาปรับปรุงวิธีการแสดง อย่างไรก็ตามประสบผลสำเร็จ (สุนทรภู่ นิมิตต์พันธ์ 2532 : 167)

นอกจากนี้แล้ว ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้อธิบายเกี่ยวกับ เนื้อเรื่องของละครที่ชี้แสดงว่าเป็นเนื้อเรื่องที่มีผู้ชมละครทราบอยู่แล้ว เนื้อเรื่อง มาจากบทที่ ร้อยกรองเป็นเรื่อง ซึ่งทำให้ความบันเทิงในการอ่านด้วย เมื่อจะนำมาแสดงก็นำมาดัดแปลง ที่เรียกว่าดัดบท เช่นเดียวกับบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีการดัดบท หรือดัดเฉพาะบทที่ให้ความ สนุกสนานเร้าใจมาแสดง ตั้งผู้วิจัยได้กล่าวอ้างถึง 5 ตอน คือ ปลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้าง ได้นางพิม ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ขุนแผนพานางวันทองหนี นางสร้อยฟ้าศรีมาลา ลุยไฟ และจระเข้เถรขวาด

บทละครเสปามีลักษณะแตกต่างจากละครอื่น ๆ ของกรมศิลป์ากร เช่น ละครพันทาง ละครดึกดำบรรพ์ ด้วยเหตุที่ละครพันทางเป็นการนำเรื่องจากวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องพระอภัยมณี ราชาราช สามก๊ก มาแต่งเป็นบทละคร บทละครตอนที่กล่าวถึงตัวละคร ต่างชาติ ต่างภาษา ส่วนบทละครดึกดำบรรพ์ ก็ดัดต่อมาแสดงเช่นเดียวกัน มีการอธิบายฉากเป็น ร้อยแก้ว ซึ่งไม่ต้องให้ตัวละครร้อง เพื่อดำเนินเรื่องไปอย่างรวดเร็ว 1 ร้องและบทเจรจาอยู่ใน เล่มเดียวกัน ส่วนละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นการนำวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งแต่ก่อน นิยมขับหรือเล่าสู่กันฟัง เพื่อความบันเทิงใจ ต่อมาภายหลังจึงมีการนำกลับมาขับกั้กับจังหวะของ การเล่านิทาน และเริ่มพัฒนาการให้มีตัวละครออกมา แสดงท่าทางตามบทขับเสภา โดยมีรับเป็น เครื่องกำกับจังหวะละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงมีลักษณะเด่นกว่าละครไทยชนิดอื่น ๆ ตามที่ กล่าวมาข้างต้น คือ มีการใช้รับเป็นหลักสำคัญจนกลายเป็นสัญลักษณ์ของละครเสปานี้ที่สุด

ลักษณะความแตกต่างของละครเสปากับบทขับเสภา ผู้วิจัยจะขอกล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ บทขับเสภา ไม่มีตัวแสดงออกมาบรรยาย ท่าอาการต่าง ๆ เหมือนกับละครทั่ว ๆ ไป นอกจากนี้แล้ว ลักษณะการดำเนินเรื่องเป็นไปในเชิงการเล่านิทานให้คนฟัง โดยมี "กรับ" เป็น เครื่องกำกับจังหวะ โดยปรากฏหลักฐานให้เห็น ในบทขับเสภาหัวครู ที่ได้มาจากพักไว้ แขวงกรุงเก่า อยุธา ซึ่งถือว่าว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุดเท่าที่จะหาพบได้ ส่วนบทขับเสปานปัจจุบัน เป็นบทขับเสปานิสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระองค์ได้ทรงมี พระราชดำรัสให้บรรดาภวีนสมัยนั้นร่วมกันชำระและเรียบเรียงขึ้นใหม่ เพื่อใช้เป็นบทขับเสภา ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดมีการดัดแปลงละครต่าง ๆ เพื่อใช้ ประกอบการแสดง อาทิ ละครพันทาง ละครดึกดำบรรพ์ และละครเสภา โดยนำตัวละครเข้า

แสดงท่าทางตามบทที่แสดง

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีเอกลักษณ์ หรือลักษณะ เฉพาะที่แตกต่าง จากบทละครอื่น ๆ กล่าวคือ 1.เค้าโครงเรื่อง และอุดมคติน่าสนใจ 2.แสดงบุคลิกลักษณะของ ตัวละครได้เด่นชัด เช่น ขุนช้าง ขุนแผน นางพิม 3.มีสำนวนโวหารดีเด่นเป็นพิเศษ ดังเช่นที่ กล่าวไว้ในบทที่ 4 บทละครเสภาขุนช้างขุนแผนว่ามีพื้นฐานดัดแปลงมาจากการขับเสภาในสมัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุนี้เนื้อหาที่ขับแสดงในแต่ละตอนก็ยังคงข้อความคล้ายคลึง หรือเหมือนกับวรรณคดี แต่เมื่อนำมาเขียนเป็นบทละคร จึงได้มีการดัดแปลง ตัดทอนและเพิ่มเติม เนื้อหาบางส่วนให้เหมาะสม โดยมีบทเจรจาของตัวละครแทรกเข้ามา เพื่อก่อให้เกิดความสนุกสนาน ยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ลักษณะเด่นสุดของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน คือ การขับเสภา โดยอาศัยรับเป็น เครื่องกำกับจังหวะ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้พอสังเขป แต่ในตอนนี้จะขอกกล่าวโดยละเอียด โดยจะ ยกตัวอย่างบทละครทั้ง 5 ตอน คือ ปลายแก้วไต้เป็นขุนแผน ขุนช้างไต้นางวันทอง ขุนแผนขึ้น เรือนขุนช้างไต้นางแก้วกิริยา ขุนแผนพานางวันทองหนี นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ และจระเข้ เดรชวาด เข้ามาประกอบการพิจารณา ดังนี้คือ

บทละครในตอนนี้มีทั้งลักษณะที่เหมือนกับบทวรรณคดี และแตกต่างกันคือ บทขับเสภาบรรยาย ยังคงใช้บทวรรณคดีเป็นหลัก ส่วนบทเจรจาติดตลกนั้นเป็นบทที่เพิ่มเติมเข้ามา จากการนำความคิดเห็นของผู้แสดงเองเป็นหลัก จึงไม่ปรากฏในบทละคร แต่ปรากฏขณะแสดง โดยผู้วิจัยจะขอกกล่าวเปรียบเทียบบทขับเสภาของเดิม บทละครที่ขับแสดงในปัจจุบัน และบทละครที่ แปลงโฉม ดังนี้คือ

1.1.3.1 การเปรียบเทียบลักษณะโครงเรื่องและอุดมคติที่ถ่ายทอดออก

สู่กลุ่มผู้รับสาร

บทขับเสภาของเดิมมุ่งเน้นเพื่อการขับเสภา โดยเฉพาะ

เนื้อหาของบทขับเสภาจึงมีความเพียบพร้อมไปด้วยบทบรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร อุบาย โวหาร สาธกโวหาร ที่ให้ภาพแก่ผู้ฟังได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ลักษณะการถ่ายทอดบทขับเสภาในสมัยก่อน กลุ่มผู้รับสารจึงได้รับเฉพาะการฟังเท่านั้น มิได้เห็นภาพผู้แสดง หรือเคลื่อนไหวใด ๆ ทั้งสิ้น ลักษณะการสื่อสารที่เกิดจากผู้ขับเสภา ไปสู่กลุ่มผู้รับสารนั้นเป็นการสร้างมโนทัศน์ ให้เกิดขึ้นกับ กลุ่มผู้รับสาร เช่นเดียวกับละครวิทยุในปัจจุบัน ที่ต้องอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ โดยมีบทละคร และ เสียงของผู้แสดง ช่วยสร้างจินตนาการ ให้กับกลุ่มผู้ฟังเป็นลักษณะการสื่อสารระหว่างบุคคล

(Interpersonal Communication) คือ มีผู้ขับเสภาหรือผู้เล่านิทาน และมีกลุ่มผู้รับสาร หรือผู้ฟัง โดยการใช้การสื่อสารเชิงวัจนะ (Verbal Communication) เป็นการสื่อสารโดยอาศัย ภาษาพูดเป็นสัญลักษณ์ในการสื่อสาร จนทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกสนุกสนานคล้อยตามไปกับเนื้อหาที่ ผู้ขับเสภาได้บรรยายความ เช่น

ชชะถ้อยคำอีลาวคอน	แงงอนไม่น้อยร้อยภาษา
งาข้างเนื่อามีมีงได้มา	กูจะเกณฑ์ข้างงาออกาปรับ
เจ้าลาวทองก็มีต้องลงเดินดิน	จะให้ขึ้นแต่ <u>บินมาหยับหยับ</u>
ให้เข้าชมโรงมนางอยู่กลางทัพ	ผลัดกันรับคานหาบมาตามทาง
จึงจะสมสกุลคุณจอมทอง	ด้วยศศักดีบ้านช่องท่านกว้างขวาง
จะจัดแจงข้าวปลาไว้ทานาง	พอวางแต่จะได้แร่เข้าทันควัน

ตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างไว้คางวันทอง

ข้อความข้างต้นเป็นข้อความจากตัวบทวรรณคดีขุนช้างขุนแผน ซึ่งใช้ขับเล่าให้ผู้ฟังหรือผู้รับสารฟัง เนื้อหาของบทขับเสภาในตอนดังกล่าวให้อารมณ์ และความรู้สึกอันเชิงเสียดสี ด้วยถ้อยคำสำนวนภาษาอันกลมกลืนและคล้องจอง คือจะให้ขึ้นแต่บินมาหยับหยับ ข้อความในตอนนี้ปรากฏอยู่ในบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่ชี้แสดงด้วย โดยผู้เขียนบทละครมิได้ ตัดเนื้อความออกแต่ประการใด ผู้วิจัยสอบถามผู้เขียนบทละครได้ความว่า ผู้เขียนบทละครจะยึด เอาต้นฉบับวรรณคดีขุนช้างขุนแผนเป็นหลัก 80% ส่วนที่เหลือคือ การตัดออก ด้วยเหตุที่เนื้อหา จากวรรณคดีที่มีความสมบูรณ์ในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านสำนวนภาษา การสื่ออารมณ์ และการถ่ายทอด แนวความคิด เนื้อหาในบทละครที่ชี้แสดงจึงเหมือนกับตัวบทวรรณคดี ผู้เขียนบทละครจะเลือก ตอนเด่น ๆ ขึ้นมาแสดง จากข้อความข้างต้นดังกล่าว ขึ้นแค่บินมาหยับหยับ เมื่อกลุ่มผู้ฟังได้ฟังก็ ให้เกิดมโนทัศน์ขึ้นในความคิดว่า กิริยาอาการ บินมาหยับหยับ คืออย่างไร แต่เมื่อมาเป็นการ แสดงละคร ในปัจจุบันที่มีทั้งภาพการแสดงและเสียงเข้ามาประกอบ จึงทำให้กลุ่มผู้ชมการแสดงได้ เห็นภาพชัดยิ่งขึ้น คือมีการใช้ทั้งการสื่อสารเชิงวัจนะ (Verbal Communication) จากบทพูด หรือภาษาพูด และการสื่อสารเชิงอวัจนะ (Nonverbal Communication) คือ การแสดงกิริยา ท่าทางประกอบการแสดง ดังคำว่า บินมาหยับหยับ ตัวผู้แสดงท่าท่ายกแขนงขึ้นและขยับทั้ง 2 ข้างเหมือนกับขยับปีกไก่ เป็นการแสดงอารมณ์เสียดสี ตูมื่น ตัวละครที่กล่าวถึง จึงทำให้กลุ่มผู้ชม

เกิดสชาดในการชมหรือมีอารมณ์ร่วมไปกับผู้แสดงด้วย ลักษณะโครงเรื่องและอุดมคติที่ถ่ายทอดออกมาสู่กลุ่มผู้ชมจึงไม่เปลี่ยนแปลง และมีการเพิ่มเติมเนื้อหาเข้ามาประกอบการแสดง โดยผู้วิจัยจะขออภิปรายกล่าวในหัวข้อการเปรียบเทียบทวารณคดี บทละครที่เข้าแสดงในปัจจุบัน และบทละครแปลงโรมม ในตอนต่อไป

1.1.3.2 บทละครแสดงบุคลิกลักษณะของตัวละครได้เด่นชัด

บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีลักษณะเด่นกว่าละครอื่น ๆ กล่าวคือ มีการใช้การขับเสภาเข้ามาช่วยประกอบการบรรยายบุคลิกลักษณะของตัวละคร จึงทำให้บุคลิกลักษณะของตัวละคร แต่ละตัวมีความเด่นชัดมากขึ้น ดังตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยจะขออภิปรายกล่าวอ้าง ณ ที่นี้คือ

ก. บุคลิกลักษณะของขุนช้าง

ขุนช้าง เป็นตัวละครที่ขาดคุณสมบัติทางด้านกายภาพ กล่าวคืออัมพาตทางกายมาตั้งแต่เกิด รูปชั่ว ตัวดำ หัวล้าน ร่างใหญ่ปีกบิน ผิดจากคนธรรมดาทั่วไป เมื่อผู้ใดเห็นมักจะพากันหัวเราะและล้อเลียน ในความอุปถัมภ์ของขุนช้าง แต่ขุนช้างเป็นคนร่ำรวยเงินทองมหาศาล คนในหมู่บ้านจึงให้ความเคารพนบถนอมทุกครั้งที่ขุนช้างเดินทางไปทำบุญที่วัด จะแต่งตัวอย่างสวยงาม ด้วยเสื้อผ้าวิจิตรบรรจง เพื่ออวดและลดบมด้อยของตนเอง แต่ในขณะที่เดียวกันนั้น ขุนช้างเป็นคนที่จิตใจมั่นคงในความรักที่มีต่อนางพิม ขุนช้างทั้งทูลถนอม บารุงให้ความสุขกับคนที่ตนรักเป็นอย่างดี ด้วยความรักดังกล่าวจึงทำให้ขุนช้างต้องกระทำสิ่งผิด ๆ ไป

พัลวันเข้าบ้านประศู	วันทองลากอุผ้าห่มหาย
ขุนช้างโหมมานันต์ดาลาย	หลงจูบแม่ยายเข้าสองที
ศรีประจันจันงกผลึกอกด้าน	อ้ายหัวล้านโรสโรครกกระโหลกผี
ขุนช้างร้องว้ายตายครั้งนี้	หลงจีแม่เมียเข้าเสียการ
วางแม่ยายมากว่าวันทอง	จุดเข้าบ้านห้องอยู่รุ่งงาน
กรักกรุกถูกเข้าเหมือนเต่าคลาน	กูจะขึ้นวิมานวันนี้แล้ว

ตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางวันทอง
องค์ที่ 5

จากบทละครดังกล่าว ทำให้ผู้ชมได้ทราบถึงบุคลิกลักษณะของตัวขุนช้างว่าเป็นคนไร้ระเบียบ ข่มข่ม ดั่งข้อความที่ขีดเส้นใต้ นอกจากนี้แล้วยังมักมากในกามารมณ์ แต่ทั้งนี้แฝงเร้นไว้ด้วยอารมณ์ขันในพฤติกรรมของขุนช้าง บุคลิกลักษณะดังกล่าวที่บทละครส่งผ่านมาสู่กลุ่มผู้ชม แทนที่จะเกลียดชังขุนช้างในการข่มขืนนางวันทอง กลับเป็นความสมเพชแถมตลกในพฤติกรรมดังกล่าว และไม่ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในทางลบต่อกลุ่มผู้ชมประการใด

ข. บุคลิกลักษณะของขุนแผน

ขุนแผนเป็นตัวละครที่มีรูปร่างลักษณะงดงามหล่อ เป็นที่ต้องตาต้องใจของบรรดาหญิงสาว ทั้งนี้มีความสามารถทางด้านไสยศาสตร์อย่างสูง เล่าเรียนเขียนอ่านได้อย่างรวดเร็ว แต่ทั้งนี้อุปนิสัยใจคอเป็นบุคคลที่เจ้าชู้ มีภรรยาหลายคน และไม่สามารถทำให้ความสุข ความสมบูรณ์กับภรรยาทุกคนได้ พร้อมกันนี้ ยังใช้อารมณ์ของตนเองเป็นที่ตั้งไม่ยอมเชื่อฟังผู้ใด ด้วยเหตุที่คิดว่าตนเองมีวิชาความรู้ความรักของขุนแผน จึงเป็นความรักที่มีแต่โทษสะจริตเข้าครอบงำ อยู่ตลอดเวลา

แสนแค้นเคืองใจขุนช้าง	ใจกระต้างกระเตื้องคิดให้คิดสา
มันชิงวันทองไปอำยาจดา	แต่สักคามิได้ว่าให้เคืองใจ
มิหนำยังซ้ำทูลยุแยง	เสียตบเหงาเอลาวทองมันทำไ้
ไม่แก้แค้นก็จะแค้นดั่งบรรลัย	เอออะไรเห็นรักกลับหักราน
สุภามิตท่านประคิษฐ์ประดับแต่ง	ว่าใครคดเข้าเอาแข็งเข้าต่อต้าน
ถ้าใครชื่อชื่อต่อจนวายปราณ	มีนพาลเพื่อนคิดประเวณี
ตามกรรมจะระยาด้วยอาญา	ไปเมืองหน้าเป็นใจนาให้รู้ที่
ตัวกูก็ลือชาว่าคนดี	พຽงนี้จะไปยังสุพรรณ
จะผ่าแผ่นดินออกดูให้ไ้	ทำให้สมแค้นเป็นแม่นมั่น
จะลี้กวันทองไปยังไพรวัน	คิดแล้วก็ตื่นเดือนทะยาน

ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา

องก์ที่ 1

บทละครตอนนี้ แสดงถึงบุคลิกลักษณะของขุนแผนได้อย่างชัดเจนว่า มีโรสยะจริต กล่าวคือ มีความแค้นที่ต้องแก้แค้น ดังข้อความที่ขีดเส้นใต้ นอกจากนี้แล้ว ยังถือว่าตนเองมีความสามารถสูงในทางวิชาอาคม จึงกล้ากระทำสิ่งใด ๆ ด้วย การขาดสติไตร่ตรอง บุคลิกลักษณะดังกล่าว ไม่นานมาเป็นแบบอย่างแห่งความประพฤติ ความผิดพลาดทุกอย่าง มักจะกล่าวอ้างผู้ใกล้ชิดว่าเป็นผู้ก่อเหตุมิใช่ตนเอง ภาพลักษณ์ของขุนแผนจึงไม่เป็นที่ชื่นชอบของผู้วิจัย และผู้ชมนัก ซึ่งตรงกันข้ามกับนางวันทองที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

ก. บุคลิกลักษณะของนางวันทอง

นางวันทองเป็นตัวละครที่มีความมั่งคั่งมาตั้งแต่เด็ก เป็นที่หมายปองและเล้าขานของหมู่บ้าน ด้วยเหตุของความสวยงามนี้เอง จึงเป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวาย ด้วยนางวันทองเป็นหญิงอารมณ์ร้าย บากบ้าย แต่จิตใจอ่อนไหวง่าย จึงกลายเป็นตัวละครที่มีบุคลิกลักษณะนิสัยคล้ายกับบุคคลจริง ๆ คือ มีทั้งรัก โลภ โกรธ และหลงอยู่ในตนเอง

มาชี้หน้าตำซ้ำว่าไรหรือ	มาขึ้นไม้ขึ้นเมื่ออยู่หอบหอบ
ความหลังซ้ำยังจำไว้ได้ครบ	เจ้าเรียกหาที่เมียตบไม่เกรงใจ
ทั้งแขวนหนังสือตำสารพัด	ตัดรอนก่อนว่าหาเลี้ยงไม่
จะนึกเชือดเลือดอีแพแม่แสบอกใจ	ว่าไม่เลี้ยงแล้วเหมือนกาฬี
แสนแค้นที่เจ้าแขวนหนังสือตำ	ก่อนว่าสับคนปนนี้
ในตัวล้วนแต่ซ้ำไม่มีดี	เจ้าชาติแคะแคะเลือดบู
มารดาน้ำตาลงพรูพรู	จึงสู้ส่งให้เขาข้างนี้
ได้เสียตัวเพราะหว่าไม่ยติ	ถ้ามีเมตตาบ้างมิเป็นไร

ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา
องค์ที่ 4

ผู้วิจัยและผู้ชมท่านอื่น ๆ เมื่อได้ยืมบทขับเสภาในตอนดังกล่าว รู้สึกสะใจไปกับคำกร่นคำของนางวันทอง พร้อมกับมีใจเอนเอียงเข้าข้างนางวันทองไปทันที และเข้าใจว่า ด้วยเหตุผลแห่งความวุ่นวายต่าง ๆ นั้น มิได้เกิดขึ้นจากการกระทำของนางวันทอง หากแต่เกิดจากบุคคลรอบข้างแทบทั้งสิ้น ลักษณะของนางวันทอง ในละครเสภา

ซุนซ่างซุนแผน จึงเปรียบเสมือนกับสัญลักษณ์ (Symbol) ของการถูกกดขี่ทางเพศของสตรี กล่าวคือ เพศชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน แต่เพศหญิงนั้นประพฤตินิยามได้ มักจะถูกสังคมตีฉันทินทา ลักษณะดังกล่าวจึงไม่ยุติธรรมสำหรับเพศหญิงเท่าไรนัก ในฐานะผู้วิจัยก็เป็นหนึ่งงานกลุ่มผู้ชมการแสดง จึงต้องเอาใจเอนเอียงช่วยนางวันทองไปด้วย พร้อมกันนั้นก็รู้สึกขมขื่นในชะตากรรมของผู้หญิง

กล่าวสรุปได้ว่า บทละครเสภาซุนซ่างซุนแผนทั้ง 5 ตอน นั้น มีลักษณะเด่นในการช่วยแสดงบุคลิกลักษณะของตัวละคร ได้เด่นชัดกว่าละครประเภทอื่น ๆ ที่ต้องให้ตัวผู้แสดงเป็นผู้แสดงบุคลิกลักษณะนิสัย อีกทั้งบทละครเสภา เปรียบเสมือนกับการสื่อสารเชิงวจนภาษา (Verbal Communication) คือภาษาคำพูด บทขับเสภา รวมกับอวัจนภาษา (Non-Verbal Communication) คือภาษาท่าทางที่ใช้ประกอบการแสดง ความสมบูรณ์ของตัวละครเสภาซุนซ่างซุนแผน จึงมาจากส่วนประกอบดังที่กล่าวมาแล้ว

1.1.3.3 สำนวนโวหารดีเด่นเป็นพิเศษ

การแสดงมหรสพชนิดใดก็ตามจะประสบผลสำเร็จ หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับหลายองค์ประกอบ ถ้าตัวผู้แสดงแสดงได้เก่ง การขับเสภาท่วงทำนองไพเราะจับใจผู้ฟัง และ สำนวนโวหารดีเด่น ก็จะท่วงทำนองแสดงละครเสภามีคุณค่าและน่าติดตามชมลักษณะสำนวนโวหารดีเด่นนั้นจึงต้องอยู่ควบคู่ไปกับบทละครเสภา ด้วยเหตุเพราะคนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน ชอบความไพเราะในเสียง และสัมผัส ดังผู้วิจัยจะได้กล่าวคือ

ก. ความคมคายของถ้อยคำสำนวนภาษา

ศิลปะการแสดงละครเสภาซุนซ่างซุนแผน ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่มักใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารง่าย ๆ แต่มีความไพเราะและคล้องจอง ทั้งสัมผัสนอก และสัมผัสใน มีลีลาแพรวพราว เมื่อผู้ชมได้ชมละครเสภา จึงเกิดความประทับใจ พร้อมกันนั้นยังแฝงเร้นไปด้วยถ้อยคำสำนวนโวหารในการสั่งสอน และอบรมจารีตศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ภาษาในละครเสภาซุนซ่างซุนแผนนั้น นอกจากไพเราะแล้ว ยังทรงคุณค่าหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ

เขาบอกนัดพิพาทให้ผ่านแดง	นางสร้อยฟ้าแสดงเป็นหนักหนา
ศรีมาลาเพราะพริ้มยิ้มแยมมา	บังคมลาโคลคลาเข้ารางไฟ
ลีลาศตั้งราชเหมหงส์	เยื้องย่างเหยียบลงหาร้อนไหม
นางมิได้หวาดหวั่นพริ้นฤทัย	ลุยมาลุยไปได้สามที
เทวดารักษาด้วยความสัจย์	พระพายชายพัดอยู่เรื่อยรี่
ต้องนางอย่างพิพวารี	เสียงคนชมมีใบทั้งกอง
	ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ
	องค์ที่ 1

ร้อนแต่นี้อีกวันทองเอ๋ย	ไม่ควรเลยที่จะแหกเป็นมุขผง
จะครองตัวไว้ยาให้คืนคง	เสมือนหงส์ปีกหักลงปลักดม
สุดสิ้นสีทองที่ผ่องแผ้ว	จะกลายเป็นเถ้าแล้วเพราะขึ้นชม
เชื้อหงส์พงศ์เผ่าจะพาจม	เพราะการมจึงได้ร้อนราคาญใจ
	ตอน หลายแก้วได้เป็นขุนแผน
	ขุนช้างได้นางวันทอง องค์ที่ 4

จากตัวอย่างข้างต้นนั้น เนื้อหาบทขับเสภาขุนช้างขุนแผน มีความไพเราะคมคายในสำนวนภาษา ทั้งสัมผัสสนอก สัมผัสใน และสัมผัสระหว่างบท ด้วยเหตุที่คนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน มีความแพรวพราวในการใช้ภาษา จึงนิยมสำนวนภาษาที่คล้องจอง และไพเราะรสรสไปพร้อมกันด้วย

ความคมคายของถ้อยคำสำนวนภาษา เพียงอย่างเดียวของบทละครนั้น ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมได้ ถ้าหากขาดองค์ประกอบอื่น ๆ ที่จะช่วยให้ละครเด่นและเป็นที่ยอมรับจากกลุ่มผู้ชม จุดเด่นของละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงมักจะได้เปรียบกว่าสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำนวนภาษาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ นั้น สร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชม ดังตัวอย่างคือ

ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ	จาได้ไม่ผินผันทาพี่
เส้นไหมมันเขียนแบบเนียนดี	เส้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว

เจ้าบักเป็นป่าพนาเวศ	ขอบเขตเขาคลุ่มขุ่มเขียว
รุกชาติคาคาใบระบัดเรียว	พริ้งเพียวดอกคดกระดะดวง
บักเป็นเมฆุราลงรำร่อน	ฝ้ายพ็อนอยู่บนยอดคภูเขาลวง
แผ่หางกางบักเป็นพุ่มพวง	ชะนีหน่วงเหนียวไม้ขม้อยตา
บักเป็นหิมพานต์ตระหง่านงาม	อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา
วินันตกหัสกันเป็นหลั่นมา	การวิกอิสสินทรยุคนุสร
อากาศคงคาสลาสินธุ์	มูจลินทร์ห้าแถวแนวสลอน
ไกรลาสสะอาดเอี่ยมอรชร	ฝูงกนิรคนธรรพ์วิทยา
ลงเล่นน้ำตาดันอันดาต	าสสะอาดเอือกเป็นเห็นขอบผา
หม่อมกรล่อแก้วแพรวพราวตา	ทัศนารำลึกถึงวันทอง
.....

เจ้าบักเป็นพระลอดิลกโลก	ถึงกาหลงทรงโศกกาสรตสุด
แสนคะเนิงถึงองค์อนงค์นุช	พระทรงเสียงสายสมุทรมาเป็นนาง
แสนคะเนิงถึงองค์พระแม่เจ้า	พระลอลแลน้ำแดงดั่งแสงผาง
ละลักษณะดีไว้รอยปรากฏ	คะเนิงนางพระพี่น้องทั้งสององค์
ปูเจ้าท้าวชาห้าแคว	มาล่อแล้วพระลอใส่เตลิดหลง
ถึงสวนพระยี่งแสนกาสรตทรง	บักเป็นองค์พระเพื่อนพระแพงทอง
สู่สวนพิศวาสประพาสรอม	พระลอโถมเสพสุขประสมสอง
ลอยหนามออยู่กับชู้ข้าง	กระบวนกรางหน้าผากไม่ยอมยกเจ็บ
บักม่านท้าวแชนแอนเอวเย็บ	ซ่อนตะขีบน้อยน้อยนำอินดู
สมรูปเจ้าแล้วหรือไรนั้น	พิวพันช่างไม่พิศดูหัวหู
ขอบใจาหม่นแล้วมาสิมกู	เคียงคู่ชะควรกันสุดใจ
จะดูแก้มแก้มก็หมองไปหมดสิ้น	นวลขมื่นดอกนวลเนื้อหามีไม่
จะดูนมเนมก็น่วมหลวมทรงไป	จะหาใดแต่สักนิดไม่มีเลย

ตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา

องค์ที่ 4

แค้นนักที่มาลักมัลลอบชม มายกยอาหิเนียมเหมือนเขี้ยวกัน

เต่าเตี้ยคอกอย่าต่ออาหิตินสูง มีชูงจะมาย้อมมาไม่เห็นชั้น

หิ้งห้อยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์ อย่างนั้นน้ำให้หลงตะสิงเงา

ตอน ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างด้านนางแก้วกิริยา

องค์ที่ 3

ความคมคายในถ้อยคำสำนวนภาษา สร้างความรู้สึก
 เพลิดเพลินให้กับกลุ่มผู้ชมอย่างสูง ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า กลุ่มผู้ชมจะมีความซาบซึ้งกับเสียงขับเสภา
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างด้านนางแก้วกิริยา องค์ที่ 4 ซึ่งบรรยายถึงม่านที่
 นางวทองทา ความงามในภาษาหรือในบทละครจึงช่วยสร้างจินตนาการให้กับกลุ่มผู้ชม โดยช่วย
 ให้เกิดอารมณ์ร่วมไปกับการแสดง กล่าวคือ มีทั้งการรำสี สำนวนโวหารต่าง ๆ เช่น พรรณนาโวหาร
 บรรยายโวหาร อุปมาโวหาร

ผู้วิจัยสอบถามไปยังกลุ่มผู้ชมการแสดงที่นั่งอยู่ข้าง ๆ ส่วน
 ใหญ่ทุกคนจะกล่าวว่าชอบบทนี้มาก เพราะมีความงามหลาย ๆ ด้าน ทั้งสำนวนภาษา การรำให้ภาพ
 และการให้ความรู้ในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ คือ ลิลิตพระลอ ลักษณะการเปรียบเทียบตัวละคร ขุนแผน
 ตามหานางวันทอง จึงเปรียบกับการที่พระจอติตตามพระเพื่อนและพระแพงสองพี่น้อง ด้วยเช่นกัน

กล่าวได้ว่า บทละครจะดีหรือไม่นั้น ต้องอาศัยองค์ประ-
 กอบโดยรวมหลายประการ กล่าวคือ เนื้อเรื่องและอุดมคติที่น่าสนใจ แสดงบุคลิกลักษณะของ
 ตัวละครได้เด่นชัด มีสำนวนโวหารดีเด่นเป็นพิเศษ จึงจะสร้างความยอมรับให้กับกลุ่มผู้ชม ถ้า
 องค์ประกอบของบทมีครบทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้วนั้น เชื่อได้ว่าประสบผลสำเร็จไปได้ดีกว่าครึ่ง
 ส่วนนอกนั้นต้องอาศัยการแสดงเข้ามาช่วยประกอบอีกต่อไป

1.1.4 การเปรียบเทียบวรรณคดี บทละคร และบทละครแปลงโรม

ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 ว่าบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีพื้นฐาน
 มาจากการขับเสภาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตน-
 รอกสินทร์ ด้วยเหตุดังกล่าว เนื้อหาของบทละครที่นำแสดงทั้ง 5 ตอน จึงยังคงข้อความคล้ายคลึง
 หรือเหมือนกับวรรณคดี แต่เมื่อนำมาเขียนเป็นบทละครที่นำประกอบการแสดงแล้วนั้น จึงมีการ

เพิ่มเติมบทเจรจาต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ดังได้กล่าวไว้พอสังเขป แต่ในตอนนี้ ผู้วิจัยจะขอกล่าวโดยละเอียด โดยจะยกตัวอย่างตอนที่สำคัญประกอบการแสดง คือ

ก. คอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิม

เรื่องย่อ

กล่าวถึงหลายแก้ว ยกทัพกลับหลังจากได้ชัยชนะในการไปตีเมือง เชียงทอง จึงเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาพร้อมนางลาวทองภรรยาใหม่ ต่อจากนั้นเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา ได้เลื่อนยศเป็นขุนแผน จึงเดินทางไปหานางพิม เปลี่ยนชื่อเป็นนางวันทอง เกิดการวิวาทขึ้นระหว่างนางวันทองกับนางลาวทอง ขุนแผนจึงตัดขาดความสัมพันธ์กับนางวันทอง นางวันทองเสียใจจึงคิดผูกคอตาย แต่บังเอิญนางสายทองเข้าช่วยชีวิตได้ทันที่ หลังจากที่นางวันทองถูกบังคับให้เข้าหอกับขุนช้าง และตกเป็นภรรยาของขุนช้างในที่สุด

ในตอนดังกล่าวหนังสือวรรณคดีขุนช้างขุนแผน มีเนื้อความทั้งสิ้น 321 บท คำเนินเรื่องตั้งแต่ หลายแก้วยกทัพกลับ หลายแก้วชมดงกับนางลาวทอง หลายแก้วเข้าเฝ้าหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนแผนกลับบ้าน นางวันทองบอกความขุนแผน ขุนแผนสั่งให้ล้อมเรือน จะฆ่าขุนช้าง นางลาวทองห้ามขุนแผน นางวันทองทะเลาะกับนางลาวทอง นางวันทองเรียกคนจะตบนางลาวทอง ขุนแผนห้ามนางวันทองตัดขุนแผน ขุนแผนวิวาทนางวันทอง นางวันทองจะผูกคอตาย ขุนแผนหึงนางวันทองไปกาญจนบุรี นางศรีประจันส่งตัวนางวันทองให้ขุนช้าง ขุนช้างได้นางวันทองเป็นเมีย สำหรับบทละครที่ใช้แสดงนั้น มีอยู่ทั้งสิ้น 5 องค์กร ใช้เวลาในการแสดง 2 ชั่วโมง 173 บท (ดูได้จากภาคผนวก) แต่เนื้อหาของบทละครที่ใช้ในการแสดงและการดำเนินเรื่องก็ยังคงเหมือนต้นฉบับวรรณคดี เพียงแต่เลือกตัดตอนที่สำคัญเข้ามาประกอบการแสดงเท่านั้น ผู้เขียนบทละครกล่าวว่า การที่ไม่นำเนื้อหาจากต้นฉบับวรรณคดีทั้งหมดนั้น เพื่อต้องการประหยัดเวลาไม่เยิ่นเย้อ และดำเนินเรื่องได้อย่างสนุกสนาน เราจึงผู้ชม จึงเลือกหยิบเนื้อหาตอนที่มีความสำคัญต่อการแสดงมาเขียนบทเท่านั้น ดังผู้วิจัยจะขอแยกย่อยดังนี้คือ องค์กรที่ 1 ตัดตอนเฉพาะหลายแก้วยกทัพกลับพร้อมนางลาวทอง มีเนื้อความของบทละครทั้งสิ้น 8 บท พร้อมกันนี้มีบทติดเจรจาระหว่างตัวละครอยู่ 2 บท ซึ่งในบทละครมิได้เขียนไว้ เนื่องด้วยผู้เขียนบทได้ให้เหตุผลว่า การเขียนบทเจรจาใส่ลงไปจะเป็นการบังคับตัวผู้แสดงจนเกินไป จึงให้ตัวแสดงเป็นผู้คิดบทเจรจาทอปรัดกันเองจึงจะได้รสชาติของความสนุกสนานมากกว่า ดังคำกล่าวของ บัญญา

นิตยสารวรรณ ความว่า "โดยปกติผู้เขียนจะเขียนบทไว้ แต่บางครั้งผู้เขียนไม่เขียนให้ตัวละครพูด แต่ละตัวก็จะรู้กันเองว่าจะพูดอะไร และพูดให้อยู่ในขอบเขตนั้นก็ดี แต่ทั้งนี้เน้นให้เป็นธรรมชาติของผู้แสดงมากที่สุด การไม่เขียนบทพูด ก็คือเป็นสิ่งที่ดี ที่มาใช้เป็นการตีกรอบผู้แสดงจนเกินไบนัก" (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537) จึงเขียนว่า "ติดบทเจรจา" เท่านั้น แต่ทั้งนี้ผู้แสดงล้วนแล้วแต่จัดเจนงานการแสดงมาเป็นอย่างดี จึงไม่มีปัญหาใด ๆ จากการแสดง ในตอนดังกล่าวนี้ เมื่อมาเทียบกับต้นฉบับวรรณคดี ซึ่งมีทั้งสิ้น 19 บท เห็นได้ว่าบทละครที่นำแสดงบนเวทีได้ถูกตัดเหลือเพียง 8 บท เท่านั้น ส่วนเนื้อหาที่นำมาประกอบการแสดง มีทั้งสิ้น 11 บท ดังผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่าง โดยสังเขป คือ

พลายแก้วแว่วเสียงสาเนียงร้อง สงสารเจ้าลาวทองยังหมองหมาง
สังความอุทมาหรือพลายกาง เทียบช้างชวนเจ้าลาวทองมา
.....

สาเหตุที่ตัดออกมานั้น ผู้วิจัยได้สอบถามไปยังผู้เขียนบทละคร ได้รับความว่า ด้วยเหตุที่ไม่สามารถนำมาแสดงได้ เพราะต้องใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการประกอบฉากเดินทางมากมาย อาทิเช่น ช้าง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญหาในการแสดงได้ ผู้เขียนบทจึงตัดบทในตอนนี้ออก เพื่อให้การแสดงสะดวกยิ่งขึ้น ลักษณะของการเขียนบทโดยการตัดตอนจากวรรณคดีจึงเป็นตัวช่วยกำหนดทิศทางของการแสดง แต่ทั้งนี้การตัดบททั้งไปก็มีไว้ทำให้เนื้อความและโครงเรื่องเปลี่ยนไปจากเดิม กลับเป็นการช่วยประหยัดเวลาในการแสดงอีกทางหนึ่ง ลักษณะการถ่ายทอดเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน จากผู้แสดงไปสู่กลุ่มผู้ชม จึงเป็นเนื้อหาที่ได้ตัดตอน และกลั่นกรองแล้วว่า เหมาะสมกับกลุ่มผู้ชม โดยไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกไม่พอใจขึ้นในกลุ่มผู้ชมแต่ประการใด

องก์ที่ 2 พลายแก้วเข้าเฝ้าสมเด็จพระพันวษา และได้เป็นขุนแผน
ในบทที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับวรรณคดีมีทั้งสิ้น 31 บท แต่ตัดตอนมาแสดง
22 บท คงตัดทิ้งไป 9 บท เนื้อหาโดยรวมก็ยังคงเหมือนเดิม เพียงแต่มีบทเจรจาตอบโต้ของตัวละครเข้ามาประกอบด้วย 2 บท ส่วนเนื้อความที่ตัดทิ้ง คือ

จะกล่าวถึงจอมเจ้าพลายแก้ว เป็นขุนนางขึ้นแล้วท่านตั้งให้

มีชื่อขุนแผนแฉ่วนไว
พาเจ้าลาวทองสองพี่เลี้ยง

บังคมลาคลาไคลลงเรือพลัน
นั่งเรียงมาในเรือที่นอนนั้น

.....

.....

.....

.....

เหตุผลของการตัดออกเหมือนกับองค์ที่ 1 กล่าวคือ เป็นการบรรยายถึงการเดินทางทางเรือ ต้องมีองค์ประกอบฉากมากมาย ผู้เขียนบทละครจำเป็นต้องตัดออกเพื่อให้เกิดความสะดวกในการแสดง

องค์ที่ 3 ขุนแผนกลับบ้านหานางวันทอง นางวันทองวิวาทนางลาวทอง บทที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับวรรณคดีมีทั้งสิ้น 107 บท คิดมาแสดง 101 บท เพราะเนื้อความตอนนี้เป็นบทการวิวาทคำทอระหว่างนางวันทองกับนางลาวทอง ซึ่งจัดว่าเป็นเนื้อหาสำคัญของตอน ผู้เขียนบทจึงแทบจะได้ตัดบทออกเลย คงเหลือไว้ให้ตัวแสดงได้แสดงกันอย่างออกรสชาติ ทั้งถ้อยคำ สำนวน ภาษา ส่วนกนิษฐกุมารี ผู้วิจัยสังเกตว่า การแสดงในองค์ที่ 3 นี้ สร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชมเป็นอย่างมาก ประกอบกับตัวผู้แสดงเป็นนางวันทอง และนางลาวทอง ต่างแสดงกิริยามารยาทของการชิงหวงสามีได้อย่างดีเยี่ยม จึงทำให้คนดูเกิดความประทับใจ ด้วยคนไทยชอบดูคนอื่นทะเลาะกันดังคำกล่าวของผู้เขียนบทว่า ยิ่งคำทอกันมากเท่าไร ยิ่งเป็นที่สะใจของคนดู ผู้เขียนบทละครจึงไม่ตัดทอนเนื้อความจากวรรณคดีแต่ประการใด ทั้งนี้ยังเพิ่มบทให้ตัวละครติดบทเจรจาชิงบทกลอน ว่ากล่าวกันอย่างเผ็ดร้อน และใส่อารมณ์เข้าไปอีกสร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชม ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า เมื่อถึงตอนที่ขุนแผนคำทอนางวันทองนั้น กลุ่มผู้ชมมักจะไม่พอใจเท่าไร เพราะเนื้อหาในบทละครว่ากล่าวอย่างรุนแรงและประกอบกับกลุ่มผู้ชมเป็นสุภาพสตรีจึงเอาอารมณ์ และความรู้สึกของตนเองที่เป็นเพศหญิง เข้าไปประกอบการชมการแสดง โดยแสดงกิริยาอาการต่าง ๆ ออกมาได้อย่างเด่นชัด และหันไปสนทนากันว่า ผู้ชายไม่ตีมาโทษผู้หญิง แต่ในทางกลับกันแล้ว ขณะที่นางวันทองคำทอขุนแผน กลับสร้างความรู้สึกรอใจให้กับกลุ่มผู้ชมเป็นอย่างมาก พวกกันส่งเสียงเชียร์ ทั้พาดตลอดการแสดง ผู้ชมคนที่ 1 จะหันไปสนทนากับผู้ชมคนที่ 2 โดยแสดงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน สร้างอารมณ์และความรู้สึกร่วมกัน ลักษณะการสื่อสารของกลุ่มผู้ชมจึงเป็นไปวน 2 ลักษณะ กล่าวคือ เป็นการสื่อสารเชิงวัจนภาษา (Verbal Communication) คือ การพูดคุยตักทอนขุนแผน ชื่นชมนางวันทอง และการสื่อสาร

ข. ตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างไว้ค้ำนางแก้วกิริยา

เรื่องย่อ

ขุนแผนต้องพรางจากนางลาวทอง จึงคิดจะไปจุดนางวันทองจากบ้านขุนช้างในขณะที่นั้นได้พบนางแก้วกิริยาและได้นางเป็นภรรยา ในที่สุดจึงพานางวันทองหนีเข้าป่า ต้นฉบับวรรณคดีขุนช้างขุนแผนมีเนื้อความทั้งสิ้น 310 บท คาเนินเรื่องตั้งแต่ขุนแผนครวญแค้นขุนช้าง ขุนแผนลานางทองประศรี ขุนแผนไปเมืองสุพรรณ ขุนแผนพบนางพรายของขุนช้าง ขุนแผนเข้าบ้านขุนช้าง ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา นางแก้วกิริยาขับอกเรือนขุนช้าง ขุนแผนชมเครื่องเรือนขุนช้าง ขุนแผนถึงเตียงขุนช้างนอนกับนางวันทอง ขุนแผนพ้อกับนางวันทอง ขุนแผนชวนนางวันทองไปด้วย นางวันทองยอมไปกับขุนแผน นางวันทองครวญอาลัยขุนช้าง สาทรับทละครที่เข้าแสดงมีอยู่ทั้งหมด 4 องค์ 210 บท (ดูได้จากภาคผนวก) ดังต่อไปนี้คือ

องค์ที่ 1 ขุนแผนลานางทองประศรีไปเมืองสุพรรณ มีเนื้อความของบทละคร 27 บท พร้อมกับมีบทเจรจา 2 บท เนื้อหาของบทละครในตอนดังกล่าวเหมือนกับบทวรรณคดีเพียงแต่ตัดตอนให้สั้นลงกว่าเดิม เพื่อใช้ประกอบการแสดง

องค์ที่ 2 ขุนแผนพบและต่อสู้กับนางพรายของขุนช้าง มีเนื้อความของบทละคร 23 บท จากต้นฉบับวรรณคดี 40 บท ตอนที่ผู้เขียนบทละครมิได้นำมาเขียนคือ ตอนพรรณนาความถึงความงามของสถานที่ก่อนที่ขุนแผนจะเข้าห้องนางแก้วกิริยา ความว่า

โจนลงกลางชานร้านดอกไม้	ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ค้ำดิน
รวรสเกสรเมื่อค่อนคืน	ชื่นชื่นลมชายสบายใจ
กระฉางแถวแก้ว เกดพิรุณแกม	ยี่ส่วนแฉมมะสังัดตัดูสาว
สมอรัศัดตรงสมละไม	ตะขบข่อยตัดูไว้จึ่งหวะกัน
.....
.....

ด้วยเนื้อหาที่ยกมาดังกล่าว เป็นการพรรณาความมากกว่า ผู้เขียนบทละครจึงตัดออกไป เพื่อให้การแสดงรวดเร็วยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ลักษณะโครงเรื่องก็มิได้สูญหายไป แต่ประการใด กลุ่มผู้ชมการแสดงก็ยังคงได้ชมละครกันอย่างสนุกสนาน

องค์ที่ 3 ขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา

บทที่ปรากฏอยู่ในต้นฉบับวรรณคดี มีทั้งสิ้น 60 บท ตัดตอนมาแสดงละครเพียง 39 บทเท่านั้น จุดเด่นของตอนนี้เป็นบทเจรจาเชิงบทกลอนของนางแก้วกิริยา ความว่า

เต่าเตี้ยคอกอย่าต่ออาหัดินสูง มิช่ยุงจะมาย้อมไม้เห็นชั้น
หิ้งห้อยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์ อย่างนั้นน้ำให้หลงตะลึงเงา

บทเจรจาตอนนี้สร้างความรู้สึกหลาย ๆ ประการ ให้กับกลุ่มผู้ชม กล่าวคือ ให้ความรู้สึกกับความน้อยเนื้อต่ำใจของนางแก้วกิริยา ความรู้สึกสงบเสงี่ยมเจียมตนโดยใช้การเปรียบเทียบว่าตนเองต่ำต้อยไม่สมหน้าผู้ใด ผู้เขียนบทละคร ได้ใช้กลวิธีการหาเสนอโดยตัวละครเป็นผู้พูดเอง มิใช่การขับเสภาจึงเสมือนกับการช่วยถ่ายทอดความรู้สึกของตัวละครไปสู่กลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี ท้าให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกคล้อยตามไปกับอารมณ์ของตัวละคร มีรสชาติในการชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน

องค์ที่ 4 ขุนแผนเข้าห้องขุนช้างพานางวันทองหนี

บทต้นฉบับวรรณคดีในตอนนี้มี 143 บท ตัดตอนมาแสดง 122 บท คงคัดออกแต่เพียงเล็กน้อย เนื่องจากองค์ที่ 4 คือองค์ที่สำคัญที่สุด เนื้อหาของบทขับเสภาและบทเจรจาท้ออารมณ์และความรู้สึกกับกลุ่มผู้ชมอย่างมาก ทั้งอารมณ์โกรธ เกลียด เศร้า เสียใจ และอาลัยอาวรณ์ ในตัวละคร ผู้เขียนบทละครได้ตัดแปลงให้ตัวละครเป็นผู้กล่าวบทเจรจาตอบโต้เป็นสำเนียงเชิงกลอน เสียดสีไปมาระหว่างขุนแผนกับนางวันทอง ความว่า

มาชี้หน้าดำขำว่าไรหรือ มาขึ้นไม้ขึ้นมืออยู่หรบหรบ
ความหลังข้ายังจำไว้ได้ครบ เจ้าเรียกให้เมียตบไม้เกรงใจ

.....
ถ้ากลัวเมตตามาปกป้อง	วันทองหรือใครจะทำได้
เจ้าลอยซ่อนเอาปลาที่หน้าไซ	เพราะใจของเจ้าไม่เมตตา
ขึ้นข้างไปกับนางลาวทองน้อย	ข้านี้ตั้งตาคอยละห้อยหา
หม่อมเมียเหนียววีรวิมา	แต่คนจะมีหน้าว่าไม่สมคำ
อีวันทองชั่วชาติอุบาทว์แล้ว	พ่อพลายแก้วจะเลี้ยงมันไหนได้
มานั่งใกล้ไม่กลัวตัวจิ้งไร	รอยโรคใบมิ่งแล้วกระมังนา

กล่าวสรุปได้ว่า บทละครเสภาขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ยังคงยึดตามบทรบฉันทเป็นหลัก นอกจากนี้แล้วยังมีบทดลก และบทเจรจาของตัวตลกที่นำเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบการแสดง โดยผู้วิจัยจะขอยกบางกล่าวในเรื่องของบทแปลงโฉมในภายหลัง

ค. ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

เรื่องย่อ

พิสูจน์คดีความระหว่างนางสร้อยฟ้าศรีมาลา โดยนางศรีมาลา ถูกกล่าวหาว่าลักลอบเป็นชู้กับพลายชุมพล สมเด็จพระพันวษาจึงตรัสสั่งให้มีพิสูจน์ไฟ เพื่อแสดงความซื่อสัตย์สุจริต ปรากฏว่านางสร้อยฟ้าลุยไฟเป็นแผลพุพองตามเท้า และยอมรับว่าทำเสน่ห์พระไวย สมเด็จพระพันวษাত্রัสสั่งลงโทษประหารชีวิตนางสร้อยฟ้า แต่นางศรีมาลาทูลขอภัยชีวิตด้วยเหตุที่นางสร้อยฟ้าตั้งครรรภ์ได้ 5 เดือน โทษจากการประหารชีวิตจึงลดลงเหลือการเนรเทศกลับสูบ้านเกิดเมืองนอนตนเอง

บทรบฉันท มีเนื้อความทั้งสิ้น 206 บท คำเนินเรื่องตั้งแต่ สมเด็จพระพันวษาเสด็จออกทอดพระเนตรลุยไฟ พราหมณ์ท้าวพิสูจน์ คนมาลุยไฟ นางศรีมาลาลุยไฟขณะนางสร้อยฟ้าลุยไฟแพ้ สมเด็จพระพันวษাত্রัสสั่งให้ประหารชีวิตนางสร้อยฟ้า นางศรีมาลาทูลขอชีวิตนางสร้อยฟ้า สมเด็จพระพันวษাত্রัสสั่งให้นางสร้อยฟ้าออกจากกรุง เถรชวาตพานางสร้อยฟ้าไปเมืองเชียงใหม่ สำหรับบทที่เข้าแสดงละครมีอยู่ 3 องก์ 111 บท (ดูได้จากภาคผนวก) ดังนี้คือ

องก์ที่ 1 ตัดตอนสมเด็จพระพันวษาเสด็จทอดพระเนตรลุยไฟ มี

เนื้อความของบทละครทั้งสิ้น 65 บท จากบทพรรณคดี 82 บท เนื้อหาโครงเรื่องส่วนใหญ่อยังคงเดิม แต่ผู้เขียนบทละครกำหนดให้มีบทเจรจามากกว่าตอนอื่น ๆ กล่าวคือ ดิบทเจรจา 10 บทด้วยกัน ซึ่งบทเจรจาทิ้งหมดตัวผู้แสดงเป็นผู้กำหนดเองในการแสดงครั้งนี้ ผู้วิจัยขอบทเจรจาของผู้แสดงที่แสดงเป็นนางสร้อยฟ้า กล่าวคือ เมื่อถึงดิบทเจรจา นางสร้อยฟ้าจะพูดเป็นสำเนียงชาวเหนือ 1 ตัวอย่างเพราะ ทำให้ผู้ชมทราบได้ทันทีว่านางสร้อยฟ้าเป็นชาวเหนือ นอกจากนี้แล้วผู้เขียนบทละครได้ตัดตอนการขับเสภาลุลูฟได้อย่างเหมาะสมกับเวลาและการแสดง อีกทั้งมีการตั้งเครื่องเช่นฆ้องวงสรวงทาทิศิกรรมลุลูฟของนางสร้อยฟ้าและศรีมาลา ทำให้กลุ่มผู้ชมได้รับข้อมูลความรู้เพิ่มเติมยิ่งขึ้น ดังผู้วิจัยจะขอกล่าวในตอนการวิเคราะห์คำนิยมและความเชื่อในตอนต่อไป

องค์ที่ 2 นางสร้อยฟ้าลากลับเมือง มีเนื้อความของบทละครทั้งสิ้น 39 บท จากบทพรรณคดี 59 บท เนื้อหาของบทละครส่วนใหญ่เป็นคำรำพันของนางสร้อยฟ้าที่เคียดความขั้วต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย ลักษณะเด่นคือ สามารถเรียกน้ำตาความสงสารจากกลุ่มผู้ชม ถึงแม้ว่ากลุ่มผู้ชมจะเกลียดชังนางสร้อยฟ้าก็ตามที่

องค์ที่ 3 นางสร้อยฟ้าพบเพชรवाद ผูกใจเจ็บหลายชุมพล มีเนื้อความของบทละคร 8 บท จากบทพรรณคดี 66 บท ตอนที่ผู้เขียนบทละครตัดทิ้งคือ ตอนคลอคลุกของนางสร้อยฟ้าและศรีมาลา บทละครในองค์ที่ 3 นี้มีการแสดงเพียงไม่ถึง 15 นาที ด้วยผู้เขียนบทละครอาจจะกำหนดให้เป็นบทส่งท้ายเนื้อเรื่องก็เป็นได้

กล่าวได้ว่า ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุลูฟ มีบทละครเด่นอยู่กับการแสดงในองค์ที่ 1 ที่ว่าด้วยการลุลูฟ อดยาศัยเวลาแสดงเกือบ 1 ชั่วโมงเต็ม ๆ มีทั้งบทเจรจาดัดดอทั้งเชิงบทกลอน และบทเจรจาสันทนาตามธรรมดาของตัวละคร บทละครที่ผู้เขียนบทได้เขียนไว้ทำให้ผู้แสดงนั้นสร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชม ด้วยเหตุที่เนื้อหารวบรวมได้ใจความชัดเจน แต่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาและอุดมคติที่มีสอดแทรกอยู่ตลอดเวลาของการแสดง อาทิเช่น

แม่คุณขุนหัวลูกขั้วขั้ว

ให้สิ้นเวรสิ้นกรรมทัญญูเกิด

ถึงบาปกรรมทัญญูตัวตาย

เพราะว่ากรรมนำพาให้ขั้ว

แม่จงรับสมออย่างจงภัย

ลูกจะได้ไปเกิดในชาติหน้าใหม่

พอจะได้คลายร้อนด้วยผ่อนเวร

จึงเมามัวคบหากับเพชร

ง. ตอนพระเจ้าเดรชวาด

เรื่องย่อ

เดรชวาดกลับไปสู่เชียงใหม่พร้อมนางสร้อยฟ้า แต่ยังคงเจ็บใจหลายชุมพล จึงคิดจะแก้แค้นไปปรึกษาหาหรือนางสร้อยฟ้า ซึ่งนางสร้อยฟ้าก็เห็นดีด้วย เพราะตนเองก็เจ็บแค้นหลายชุมพลในครั้งพิสน์การลุยไฟ แต่พระเจ้าซึ่งเป็นคนสนิทของเดรชวาดได้หวังดึงไม้ให้เดรชวาดไปด้วยอายุมากแล้ว ถึงแม้ว่าจะคัดค้านเพียงใด ก็ไม่เป็นผลจึงต้องให้เดรชวาดไปล้างแค้นหลายชุมพล แต่ในขณะที่จะออกจากที่พักเกิดสิ่งบอกเหตุอันเป็นกลางร้ายคือ จึงจกตกมาตาย เดรชวาดก็ยังคงคิดถึงที่จะไปแก้แค้น โดยแปลงกายเป็นพระเจ้าชัยขัณฑ์ไปตามลาฟ้าจนถึงอยุธยา บทวรรณคดีมีเนื้อความทั้งสิ้น 301 บท ตามเนื้อเรื่องตั้งแต่เดรชวาดคิดจะแก้แค้นหลายชุมพล เดรชวาดลานางสร้อยฟ้า เดรชวาดสังเวยพระเจ้า เดรชวาดเห็นกลางร้าย เดรชวาดแปลงเป็นพระเจ้า เดรชวาดลงมากกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระพันวัสสาตรัสสั่งให้หลายชุมพลจับพระเจ้า หลายชุมพลสู้กับพระเจ้าได้ชัยชนะ ประหารชีวิตเดรชวาด สมเด็จพระพันวัสสาทรงแต่งตั้งหลายชุมพลเป็นหลวงนายฤทธิ สำหรับบทที่ชี้แสดงมี 110 บท มี 3 องค์กร ตัดตอนเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น

องค์กรที่ 1 เดรชวาดคิดแก้แค้นหลายชุมพล

บทละครที่ชี้แสดงมี 45 บท จากบทวรรณคดี 65 บท เนื้อหาของบทละครคงยึดหลักตัวบทวรรณคดี แต่มีการตัดทอนให้สั้นลง เพื่อสะดวกในการแสดง นอกจากนี้ยังมีบทเจรจาเนื้อความของตัวแสดงเข้ามาแทรกอยู่บ้าง

องค์กรที่ 2 เดรชวาดแปลงเป็นพระเจ้า

บทละครที่ชี้แสดงมีอยู่ทั้งสิ้น 22 บท ตัดตอนมาจากบทวรรณคดี 109 บท เนื้อหาที่ตัดออก ล้วนแล้วแต่เป็นบทบรรยายการเดินทางของพระเจ้าเดรชวาดตั้งแต่เมืองอ่างทองจนถึงกรุงศรีอยุธยา ผู้เขียนบทละครจำเป็นต้องตัดออก เพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้อารมณ์ ความรู้สึกมากกว่าที่จะบรรยายการเดินทางของพระเจ้าเดรชวาดเพียงอย่างเดียว ในขณะที่เดรชวาดเป็นตัวละครตัวร้ายในละครสภาพขุนช้างขุนแผน ซึ่งกลุ่มผู้ชมไม่ค่อยชอบเดรชวาดเท่าไรนัก ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าขณะที่เดรชวาดออกแสดงคู่กับพระเจ้า

กลุ่มผู้ชมจะพูดเต็มพิน้ำว่า "ไอ้ตัวแสบ" ออกมาแล้วภาพลักษณ์ของเดรชวาดและเพชรจิวที่ปรากฏต่อสายตาของกลุ่มผู้ชมจึงเป็นภาพลักษณ์ในแง่ลบเสียมากกว่า

องค์ที่ 3 สมเด็จพระพันวษาเสด็จทอดพระเนตรการจับจระเข้

บทละครที่ใช้แสดงมี 43 บท ตัดตอนจากบทานวรรณคดี 130 บท ซึ่งบทละครที่ตัดมานี้จะเป็นบทของการทักท้วงกรรม และการต่อสู้ระหว่างพลาญชุมพลกับจระเข้ เดรชวาด เนื้อหาของบทละครในตอนดังกล่าว กล่าวถึงการทักท้วงกรรมเรียกจระเข้ ซึ่งจัดเป็นกรรมวิธีทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่งของคนไทยที่อยู่ควบคู่กันมาช้านานแล้ว ลักษณะของบทละครจึงแตกต่างจากตอนอื่น ๆ กล่าวคือ ตอนหลายแกล้วได้เป็นขุนแผนขุนช้างด้านางวันทองนั้น เนื้อหาของบทละครค่อนข้างไปในทางตัดพ้อต่อว่า แสดงลักษณะอาการเหิงหวง ของตัวละคร สร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชม ส่วนในตอนนี้เป็นการแสดงออกทางด้านพิธีกรรม เนื้อหาของบทละครบทเจรจาจึงไม่เผ็ดร้อนเท่ากับตอนที่กล่าวมา แต่ก็ยังคงเรียกร้องความสนใจกับผู้ชมได้ ด้วยมีบทเจรจาติดตลกอยู่ ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า บทละครที่ใช้แสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีลักษณะเป็นไปตามตัวบทวรรณคดีถึง 80% ดังเช่นที่ได้จำแนกไว้ดังกล่าวแล้วข้างต้น เนื้อหาและเค้าโครงเรื่องมิได้มีการเปลี่ยนแปลงประการใด แต่อาจมีบทกลแทรกเข้ามาให้ผู้ชมได้ครั้น เครงลักษณะของการแสดงตลก มิได้มีทุกตอน กล่าวคือถ้าตอนใดที่เนื้อหาของบทละครมีความเผ็ดร้อนทางภาษา ท้าให้ผู้ชมได้อารมณ์ในการชมอยู่แล้ว ผู้เขียนบทก็จะไม่สันทัดติดตลก แต่านทางกลับกัน ถ้าเนื้อหาของบทละครตอนต่าง ๆ มีความเรียบง่าย ไม่เร้าใจผู้ชมเท่าไร จึงจำเป็นต้องนำบทกลแทรกเข้ามาแทรกหน้ามัน ซึ่งในบางครั้งไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาประการใดเลย แต่ก็สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับกลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี ลักษณะการสื่อสารของละครเสภาจึงเป็นไปในลักษณะ การสื่อสารแบบ 2 ทาง (two-way communication) โดยยั้งทั้งวัจนะภาษา (Verbal Communication) อันได้แก่ บทพูด บทเจรจา บทขับเสภา ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบหลักของละครเสภาพขุนช้างขุนแผน นอกจากนี้แล้วยังมีการใช้วัจนะภาษา (Non Verbal Communication) อันได้แก่ ท่าทาง การแสดง บทเวที ท่ารำ ประกอบอาการต่าง ๆ อาทิเช่น ท่าดีใจ เสียใจ ความรัก โกรธ เป็นต้น การสื่อสารที่เกิดขึ้นในรูปลักษณะของ two-way communication คือ ตัวผู้แสดงแสดงเรื่องราวต่างๆ โดยผ่านทางบทละคร ทั้งคำนิยมความเชื่อ

กลุ่มผู้รับสารได้รับเนื้อหาข้อมูล แล้วเกิดการแสดงอาการตอบกลับคือการแสดงสีหน้าท่าทาง และความพึงพอใจหรือไม่พอใจประกอบโดยผู้วิจัยจะขอยกปากกล่าว ในเรื่องของคำนิยมและความเชื่อต่อไป

จากการเปรียบเทียบด้วยทฤษฎีและบทที่ชี้แจงแสดง เห็นได้ว่ามีความใกล้เคียงกว่า 80% แต่มีอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้วิจัยจะขอแยกกล่าวโดยเฉพาะ คือ บทละครแปลงโรม ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในตัวบทวรรณคดีและบทละครที่ชี้แจงแสดง หากแต่ว่าเกิดจากภูมิภาคนิวทวีปของผู้แสดงเอง ดังผู้วิจัยขอกกล่าวต่อไปนี้

บทละครแปลงโรม

ปัจจุบันนี้ มหรสพการละครต่าง ๆ มีพัฒนาการในรูปแบบการแสดงได้อย่างรวดเร็ว มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาประกอบการแสดง ทั้งแสง สี เสียง การแต่งกายของผู้แสดง และบทละครที่นอกเหนือจากบทกวีที่ผู้ชมเข้าใจเนื้อเรื่องแล้ว ยังก่อให้เกิดความเพลิดเพลินบันเทิงใจ โดยมีบทกลกเข้ามาแทรกระหว่างการแสดง หรือมีการให้ข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มผู้ชมอีกประการหนึ่ง ลักษณะการสร้างความเป็นบันเทิงดังกล่าวจึงเป็นการสร้างอารมณ์ขัน ซึ่งมีอยู่แล้วในตัวของผู้ชมทุกคน ให้แสดงพฤติกรรมโดยผ่านสื่อละคร "อารมณ์ขันจึงเป็นเรื่องพื้นฐานของชีวิตมนุษย์" เทียบได้กับศาสนาและภาษาสำหรับคนไทย" (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ 2536 : 14)

ผู้วิจัยได้เข้าไปชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน ทั้งหมด 5 ตอน บทละครแปลงโรมที่มีบทกลกแทรก และการให้ข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมนั้นมีอยู่เพียง 3 ตอน กล่าวคือ ตอนจระเข้เฒ่าหวาด ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุยโผ และตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างไฉนนางแก้วกิริยา ดังต่อไปนี้คือ

บทกลก

บทกลกที่ปรากฏในการแสดงที่นอกเหนือออกไปจากบทละครเสภา ที่มีข้อความ เป็นปณิภาณกวีของผู้แสดงที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

การแสดงหน้าม่านตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุยไฟ (ใช้เวลาแสดง 20 นาที)

บทเจรจา ความว่า

นางศรีประจัน : เฮีย อีนั่งพวกเล็ก ๆ ไปไหนกันหมดวะ วันนี้กูจะไป
ลงสวนซักหน่อย

ตัวตลกตัวที่ 1 (ชายแต่งเป็นหญิง)

: มาแล้วค่ะ ท่านยาย

นางศรีประจัน : พวกเอ็งนี่มันซกซำกันเหลือเกิน ตะวันจะบ่ายคล้อยอยู่
แล้ว กูจะไปลงสวนซักหน่อย อ้าว แล้วทำไมมีงมา
คนเดียวล่ะ

ตัวตลกตัวที่ 2 (ชายแต่งเป็นหญิง)

: โผล่มากลางเวที มาแล้วค่ะท่านยาย

นางศรีประจัน : กูเรียกมีงมา 2 คน เลือกมาคนเดียว นั่งนี่วนชะแล้ว
วันนี้กูจะไปลงสวน

ตัวตลกตัวที่ 1 และ 2 ท้าทำดีใจ

นางศรีประจัน : แหมทำเป็นระริกกระรี่เชียวนะ มีง 2 คนนี้

ตัวตลกตัวที่ 1 : ก็อีซันดีใจนี่เจ้าค่ะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : จริง ๆ ด้วยเจ้าค่ะ จะไปกันได้หรือยังล่ะเจ้าค่ะ
ท่านยาย

นางศรีประจัน : เตรียมตัวจะเดินทางปล้นหยุดกลางเวที หันหน้าไปหา
ตัวตลกตัวที่ 1 กล่าวว่

นางศรีประจัน : เฮียหยุดก่อน

ตัวตลกตัวที่ 1 และ 2 หยุดกลางเวที

นางศรีประจัน : กูสงสัยวะ

ตัวตลกตัวที่ 1 : สงสัยอะไรค่ะท่านยาย

นางศรีประจัน : หัวมีงไปโดนอะไรมาวะ มันถึงเกรียน ๆ อย่างนี้

ตัวตลกตัวที่ 2 : ไปบวชชีมาค่ะ ฟังจะสึกมาไม่ก็วันนี้เอง

นางศรีประจันท่าตากใจร้องเอื้อ

นางศรีประจัน : อ้าว คุณกันมาตั้งนาน กุสุมถามชื่อมึงไป มึงชื่ออะไรละ
อีหัวเกรียน

ตัวตลกตัวที่ 1 : อีชั้นชื่อร้องเจ้าคะ ท่านยาย

นางศรีประจัน : แล้วตอนมึงบวชชื่ เจ้าเรียกมึงว่าอะไร

ตัวตลกตัวที่ 1 : ชื่อแม่ชื่อร้องเจ้าคะ

พหลันหันกลับไปหาตัวตลกตัวที่ 2 และกล่าวว่

นางศรีประจัน : อ้าว แล้วอีนี้งผมยวนี้ละมึงชื่อเสียงเรียงนามอะไรวะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : (ท่าท่ากระมิดกระเมี้ยนไปมา)

นางศรีประจัน : บัทธิ อีนี้มาทาเหนียมอย (พลาเงเอาทำยันตัวตลก
ตัวที่ 2 ส้มโรกรม)

ตัวตลกตัวที่ 2 : ธิปลุกขึ้น

นางศรีประจัน : อ้าว มึงชื่ออะไรละ

ตัวตลกตัวที่ 2 : (ท่าท่าเหนียมอยแล้วค่อย ๆ พุดขึ้น) ชื่อไอเจ้าคะ

นางศรีประจัน : อะ ชื่อไอ หรือเอื้อมึงอย่าไปบวชชื่อนะ ไอหัว

บทสนทนาดังตัวอย่างที่ยกมานี้ ไม่ปรากฏในบทละครแต่เป็นบทที่ตัวละครคิดขึ้นเองเพื่อสร้างอารมณ์ขัน

การแสดงหน้าม่านตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ ระยะเวลาแสดง 20 นาที ผู้วิจัยเห็นว่าเนื้อหาของบทตลกดังกล่าวมิได้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของตอนนี้แต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ก็ให้ความบันเทิงกับกลุ่มผู้ชมการแสดงเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยสังเกตได้ว่ากลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่จะสนุกสนานกับการแสดงตลกหน้าม่าน โดยมีได้มีความรู้สึกว่หยาบโรจนแต่ประการใด การแสดงตลกดังกล่าว จึงกลายเป็นการเรียกร้องความสนใจจากกลุ่มผู้ชมมาให้อยากชมการแสดงละคร พร้อมกันนี้ยังเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ ความรู้สึก จากการชมละครองค์ที่ผ่านมาได้เป็นอย่างดี ลักษณะการแสดงตลกหน้าม่านของกรมศิลปากร จึงเป็นการช่วยถ่ายเทอารมณ์และความรู้สึกจากผู้ชมคนที่ 1 ไปสู่ผู้ชมคนที่ 2 และคนต่อ ๆ ไป โดยเกิดเสียงหัวเราะร่วมกัน หรือ Positive feedback โดยอาศัยแนวทางการสื่อสารทั้งวัจนภาษา (Verbal Communication) และ อวัจนภาษา (Nonverbal Communication) คือความคมคายของถ้อยคำสำนวนภาษา บทสนทนา ท่าทาง

การแสดงออก ควบคู่กันไปตลอดการแสดง ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าวิจนะภาษา เป็นสิ่งช่วยสร้างภาพให้กับกลุ่มผู้ชมได้มากพอสมควร กล่าวคือเมื่อตัวตลกทั้ง 3 ตัว (ชายแต่งเป็นหญิง) เดินออกมาหน้าม่านก็สร้างเสียงฮาให้กับกลุ่มผู้ชมแล้ว ด้วยเหตุที่บุคลิกลักษณะขัดกับการแต่งเป็นหญิงคือ มีหนวดเครา พุงป่อง ตัวดำ เสียงห้าว เดินเหมือนนักเลง ไม่มีกิริยามารยาทเหมือนผู้หญิงเลย ลักษณะตลกดังกล่าวเป็นลักษณะตลกที่เกิดจากการนำสิ่งที่ตรงข้ามกันมาอยู่ด้วยกัน (comic of inadequacy or representation through the opposite) เมื่อตัวแสดงตลกกลุ่มนี้โผล่หน้าออกนอกม่าน เป็นอันที่เข้าใจของกลุ่มผู้ชมว่าจะต้องถึงตอนตลกแล้ว รูปลักษณ์ภายนอกของตัวตลกจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ของความตลกใบานที่สุด

สำหรับกรมศิลปากรนั้น มีผู้แสดงตลกขบขันอยู่มากมายหลายคนด้วยกัน อาทิ เช่น ถนอม นวลอนันต์ เจ้ามิด และคนอื่น ๆ ซึ่งสร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชมได้พอสมควร ผู้แสดงตลกทุกคนมีความสามารถสูง ดังคำกล่าวของฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ ความว่า

"ผู้แสดงตลก หรือตัวสอยนั้น ต้องมีบุคลิกที่แสดงถึงความขบขันอยู่ในตัว ประกอบกับมีความสามารถในการแสดงสูง มีความคล่องตัวในทุก ๆ ด้าน ทั้งการร้องรำ การพูด และการแสดงลีลาท่าทางประกอบ" (สัมภาษณ์ 7 กรกฎาคม : 2537)

การแสดงมุขตลกนั้น จะช่วยให้ผู้ชมเกิดอาการผ่อนคลายอารมณ์จากการชมละคร ซึ่งอาจเกิดได้กับท่วงท่า ๗ ๒ หรือการเจรจาติดตลก ความตลกขบขันนั้นเกิดได้ 2 กรณี คือ

1. เกิดจากการเขียนบท
2. เกิดจากปฏิกิริยาหัวพรึบของผู้แสดงเอง

ทั้ง 2 กรณีดังกล่าวข้างต้น ล้วนสร้างความพึงพอใจให้กับผู้รับสารแทบทั้งสิ้น "ละครเสภาขุนช้างขุนแผน" นอกจากจะมีความไพเราะในเนื้อหาบทเสภาแล้ว ยังคงความสนุกสนานเร้าใจไปกับบทตลกขบขัน ซึ่งมีให้ชมอยู่เป็นระยะ ๆ โดยการให้ตัวตลก หรือตัวสอยนั้น คอยสอดแทรกบทเจรจาอยู่ตลอดเวลา

สำหรับซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักจิตวิเคราะห์ชาวออสเตรียได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องอารมณ์ขันไว้ในบทความเรื่อง "Jokes and their Relations to the Unconscious" และ "Humour" (1905) โดยเชื่อว่าการหัวเราะเป็นกลไกในการผ่อนคลายความเครียด และสร้างความพึงพอใจในระดับจิตใต้สำนึก ในการวิเคราะห์ของฟรอยด์เรื่องข้างต้น เป็นสิ่งเร้าและการหัวเราะเกิดขึ้นจากการฟังเรื่องตลกขบขัน

นั่นคือ การระบายความเป็นกต และความรู้สึกก้าวร้าวต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในส่วนลึกออกมา เพราะสาระของเรื่องชาซันเหล่านี้ มักเป็นเรื่อง "ต้องห้าม" ของสังคม เช่น เรื่องเพศ เป็นต้น ดังสื่อพื้นบ้านหลาย ๆ ชนิด มักนิยมแสดงเรื่องตลกขบขัน ออกไปในเรื่องเพศ อาทิเช่น

"ฮะ เอ็งชื่อไอห หรือ เอ็งอย่าไปบวชชื้อะ อีห"

ลักษณะของเรื่องตลกขบขัน หรือของต้องห้ามทางสังคม มักจะถูกหีบขบกดขึ้นมาใช้ประกอบการแสดงอยู่เสมอ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จินตนาการของผู้ชมหรือผู้รับสารเกิดความซุกซนซ่องหมองใจในการรับส่ง แต่เป็นการสร้างอารมณ์ขันที่เล่นตลกกับสภาวะภาษา ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยกับคนไทยเป็นอย่างดี เช่น คำว่า "ชื้อห" เมื่ออ่านมา "ผวนคำ" แล้วจะให้ความหมายหายสาบสูญ แต่ทั้งนี้ผู้แสดงตลกมิได้กล่าว "คำ" คำนั้นโดยตรง เพียงแต่ให้ผู้ชมหรือผู้รับสารเป็นผู้วาดจินตนาการและดำเนินความคิดต่อไปเอง ลักษณะของการแสดงตลกดังกล่าว ผู้วิจัยได้รับข้อมูลจากกลุ่มผู้ชมเป็น 2 ประเด็นความคิด คือ ประเด็นแรกเห็นด้วย และสนับสนุนกับการมีบทตลกแทรกในการแสดงดังกล่าวของ ไอห สุวรรณประดับ ความว่า "ตลกที่แสดงอยู่ก็ไม่เห็นมีสิ่งใดน่ารังเกียจหรือทำให้เสื่อมเสียรูปลักษณ์ของการแสดง แต่เป็นการช่วยเพิ่มรสชาติให้กับละครเสภาเปรียบเสมือนกับการทานข้าวก็ต้องมีกับข้าว ยังมีน้ำพริกปลาชุกด้วย ยิ่งอร่อยใหญ่เลย" (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537) นอกจากนี้แล้ว ผู้ชมบางคนกลับมีแนวความคิดเห็นแตกต่างจากประเด็นแรกคือไม่ค่อยเห็นด้วยกับการแสดงตลก แต่ทั้งนี้ก็พอพูดได้ ดังคำกล่าวของ จารุณี ศรีสวัสดิ์ ความว่า "ตลกที่กรมศิลปากร แสดงนั้น บางครั้งมันนานเกินไป จนรู้สึกน่าเบื่อหน่าย ถ้ากะเกณฑ์เวลาให้เหมาะสมก็จะดีกว่านี้" (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537)

2. การให้ข้อมูลข่าวสาร

นอกจากการนำเสนอในเรื่องของความตลกขบขันแล้ว ยังมีเรื่องของการให้ข้อมูลข่าวสาร (Information) กับกลุ่มผู้ชมได้อีกประการหนึ่ง การรายงานสภาพชีวิตและสังคมจึงมีแทรกอยู่กับบทเจรจาของตัวตลกคือ

ก. การแสดงหน้าม่านตอนจรเข้เฒ่าชวาด

ตัวตลกตัวที่ 1 : เขีย ไร่มีด ทรอมึงอยู่ตั้งนาน ทาไหมพั่งมวาะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : บัทร้อ ก็รอนันตดิคนะ

ตัวตลกตัวที่ 1 : มึงออกจากบ้านก็โรมง

ตัวตลกตัวที่ 2 : ปูออกจากบ้าน 8 ทุ่มเช้า

ตัวตลกตัวที่ 1 : ไร้อาหาร 11 ทุ่มพอดี มิน่าใช้เวลา 3 ชั่วโมงเชียว
หรือวะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : เออซิวะ รมันติดมาตลอดทาง นี่ขนาดนั่งแมง
กะไช มาแล้วนะ เกือบตาย (ปล้นท่าตาเหล็ก)

ตัวตลกตัวที่ 1 : แล้วมันนั่งมาทำไมวะ ก็รู้ว่ามันอันตราย

ตัวตลกตัวที่ 2 : ก็มันจำเป็นนี่หว่า ถ้ามันนั่งแมงกะไช มากี่มามัน
ถูระเบิดจริง ๆ อยากจะให้มันรถไฟ ระเบิดดิน
เหมือนเมืองนอกเมืองนอกมันนั่ง ๆ ว่าท่าจะเหลววะ

ตัวตลกตัวที่ 1 : มิน่าจี้ร้อนไปได้ การจะมีรถไฟ ระเบิดดินนั้น
เราต้องทำตามหลักการ (ปล้นลากเสียงยาว)

การแสดงดังกล่าว นอกจากจะสร้างความตลกขบขันกับกลุ่มผู้ชมแล้ว ยังเป็นการนำเสนอข้อมูลข่าวสาร ความเป็นจริงของสถานการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ โดยเฉพาะการจราจรติดขัดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางมากกว่าในอดีต ในขณะที่เดียวกันมีการเสียดสี (Satire) และล้อเลียน (Parody) ถ้อยคำหรือท่วงท่าของผู้นำรัฐบาล (พ.ศ.2537) ดังข้อความว่า "เราต้องทำตามหลักการ" เป็นการสร้างอารมณ์ขันผสมกับความรู้สึกละอายใจ ในความล่าช้าของผู้นำรัฐบาล ผู้วิจัยในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่มผู้ชม มีความเห็นพ้องด้วยกับการแสดงในตอนนี้ และก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมและตอบกลับ (Positive feedback) ไปในทิศทางเดียวกับผู้แสดงตลกและรู้สึกสะใจไปกับถ้อยคำเชิงวิพากษ์ภาษา (Verbal Communication) ที่แสดงออกมา แต่ทั้งนี้ก็มีโอกาสที่จะวิพากษ์ได้มากกว่าการรับรู้ และก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ (Social Interaction) ในกลุ่มผู้ชมด้วยกันเอง กล่าวคือ พวกเขาวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล และเห็นดีเห็นงามไปกับถ้อยคำของตัวตลก

นอกจากตัวตลกจะให้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง สภาสังคมแล้ว ยังให้ข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติมทางด้านการรายงานสภาพการดำเนินชีวิต และสภาพการศึกษาของเด็กไทยสมัยปัจจุบันที่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบและในที่สุดเข้าสู่การค้าประเวณี

ตกลงหน้าม่านตอนขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา

ตัวตลกตัวที่ 1 : มึงรออะไรอยู่วะ รีบไปเก็บผ้าเร็ว ๆ เข้า

ตัวตลกตัวที่ 2 : ก็รอแม่สายทองอยู่ซิ ไม่เห็นมาซักที

ตัวตลกตัวที่ 1 : ไอ้นี้ มึงอย่าเชียวนะ แม่สายทองอายุแค่ 15 เอง
เดี๋ยวก็โดนซื้อหาพรากรู้เขยว่หรือ

ตัวตลกตัวที่ 2 : มึงรู้ได้ยังไง ว่าถูกต้องอย่างนั้น

ตัวตลกตัวที่ 1 : ญมองตามึงทีเดี๋ยวกี้รู้

ตัวตลกตัวที่ 2 : เดียวนี้ชะว๊วย ไม่ต้องถึง 15 หรือ แค 11 - 12
ก็โดนจองกันหมดแล้ว

ตัวตลกตัวที่ 1 : อะไรวะ จองอะไร (ทาทำง)

ตัวตลกตัวที่ 2 : ก็ตกเขียวโง่ละ

เดี๋ยวนี้ชะว๊วย พวกแม่เล่า ขอบไปกว้านซื้อ เด็กตาม
บ้านนอกมาค้าประเวณี

ตัวตลกตัวที่ 1 : ตายห้า โขคดีที่กูว่ามีลูกผู้หญิง

ตัวตลกตัวที่ 2 : จริงวะ ผู้หญิงเดี๋ยวนี้นำสงสาร

เห็นได้ว่าบทเจรจาตกลงหน้าม่านในตอนนี้ มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาของตอนพอสมควร กล่าวคือ เป็นการกล่าวถึงการพรากรู้เขยว่ คล้าย ๆ กับ กรณีของขุนแผนที่มีความเจ้าชู้ แอบได้นางแก้วกิริยาในบ้านขุนช้าง ลักษณะข้อมูลข่าวสารดังกล่าวเป็นการสร้างความสนใจ (interest) และการรับรู้ (awareness) ให้กับกลุ่มผู้ชม เช่น กรณีของการตกเขียว ในบทละครเสภา ซึ่งผู้รับสารบางท่านอาจจะยังไม่ทราบว่า การตกเขียว นั้นคืออะไร ศิลปินผู้สังสารจึงอธิบายให้ผู้รับสารได้รับทราบว่า การตกเขียวคือ กรรมวิธีการนวดเด็กหรือหญิงสาวเข้าสู่การค้าประเวณี

ขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนของ awareness หรือการเรียนรู้ คือการจุดประกายความคิด และแจ้งข้อเท็จจริงให้กับผู้รับสาร ได้ทราบว่าในปัจจุบันนี้สภาพสังคมเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อกลุ่มผู้ชมรับรู้ เรื่องการตกเขียวแล้ว กลุ่มผู้รับสารบางคนอาจเกิดความสนใจในเรื่องการตกเขียวมากขึ้น โดยการแสดงออกด้วยวิธีการค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อมวลชนอื่น ๆ เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องตกเขียว และวินิจฉัย

ว่า ข้อมูลข่าวสารที่รับจากการแสดงนั้นมีความจริงและน่าเชื่อถือเพียงใด ดังคำกล่าวของ จารุณี ศรีสวัสดิ์ ความว่า "พวกผู้ใหญ่เขาชอบนะ ทำให้เขาได้รู้ข่าวสารต่าง ๆ บางทีตัวตลกออกมาพูด เราก็เกิดความสนใจ เอ๊ะไปติดตามอ่านซักหน่อยซิ เพราะบางทีเราไม่ได้ติดตามอ่านหนังสือพิมพ์ หรือติดตามข่าวสาร" (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537)

กล่าวได้ว่า บทละครแปลงโฉม คือบทละครที่ผู้แสดงเป็นผู้คิดขึ้นเอง ขณะทำการแสดง มิได้มีเขียนไว้เป็นบทละคร เนื้อหาบทละครต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องราวใกล้ ๆ ตัว และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม โดยการนำตัวตลกเป็นสื่อในการนำเสนอสาระ ข้อมูลความรู้ ซึ่งมีรูปลักษณ์ไปในทางองเสียดสี (Satire) และการล้อเลียน (Parody) อันสร้างความรู้สึกรื่นเริงสนุกสนานให้กับกลุ่มผู้ชมการแสดง กระบวนการสื่อสารจึงเกิดได้โดยอาศัย การสื่อสารเชิงวัจนภาษา (Verbal Communication) และอวัจนภาษา (Nonverbal Communication) จนก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบกลับ (Feed back) จากกลุ่มผู้ชมในที่สุด สำหรับปฏิกิริยาตอบกลับจากกลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะที่ดี หรือมีความเห็นพ้องต้องกันกับผู้แสดง (Positive feedback) จึงเกิดเสียงหัวเราะ และอารมณ์สนุกสนานตามไปด้วย

1.2 บรรยากาศของผู้ชมการแสดง

กลุ่มผู้ชมการแสดงหรือกลุ่มประชากรที่ผู้วิจัยใช้อ้างอิงในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนแล้ว แต่เป็นกลุ่มผู้ชมที่เคยติดตามชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนมาแล้วอย่างเหนียวแน่น เป็นเพศหญิงถึง ร้อยละ 80% ทุกวันหยุดสุดสัปดาห์ หรือเสาร์ - อาทิตย์ บรรดากลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่จะชักชวนกัน มาชมการแสดง โดยการจองตั๋วเป็นหมู่คณะ ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงบรรยากาศของผู้เข้าชมการแสดง ดังนี้คือ

1.2.1 บรรยากาศก่อนเข้าชมการแสดง

มหรสพละครที่กรมศิลปากรจัดแสดง ในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์มีหลายประเภท อาทิเช่น โขน ละคร ระบำ ฯลฯ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันแสดงตลอดทั้งปี ละครเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นหนึ่งในมหรสพการแสดงที่กรมศิลปากรจัดแสดง ณ โรงละครแห่งชาติ ลักษณะของโรงละครมีสภาพเหมือนกับโรงมหรสพอื่น ๆ โดยทั่วไป กล่าวคือ มีสถานที่ขายตั๋วหรือเข้าชม มีสถานที่นั่งพักผ่อนอริยาบถก่อนการแสดง แต่แตกต่างจากโรงมหรสพอื่น ๆ คือ ไม่มี การขายอาหาร และเครื่องดื่มด้านหน้าโรงละคร จึงทำให้มีสภาพสะอาดและเป็นระเบียบมากกว่า ที่อื่น ๆ

การเปิดขายบัตรเข้าชมการแสดง จะเปิดขายตั้งแต่เวลา 8.00 น. เป็นต้นไป ราคาบัตรเข้าชม มีราคา 80 - 100 บาท ขึ้นอยู่กับความใกล้ไกลของเวที กล่าวคือ ถ้านั่งใกล้เวทีการแสดง บัตรเข้าชมจะมีราคาสูง แต่ถ้านั่งไกลเวทีการแสดง ราคาบัตรจะลดหลั่นกันลงไป ซึ่งคิดกับมหรสพหรือภาพยนตร์ที่ราคาบัตรจะสูงเมื่อนั่งอยู่ไกลจอภาพยนตร์ แต่ทั้งนี้กลุ่มผู้ชมมักจะเลือกนั่งชิดขอบเวที เพื่อให้ได้ชมการแสดงกันอย่างชัดเจน

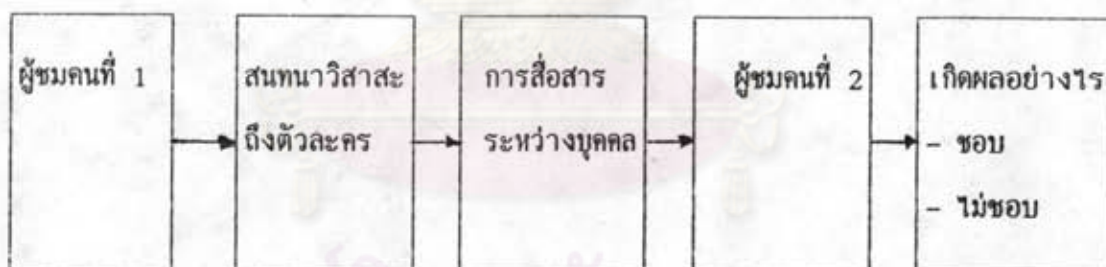
บรรดากลุ่มผู้ชมการแสดงส่วนใหญ่จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสวยงาม ใส่ผ้าไหมไทย และมีเครื่องประดับอย่างแพรวพราว ผู้วิจัยสังเกตว่าส่วนใหญ่จะมีรถยนต์เป็นของตนเอง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มผู้ชมมหรสพอื่น ๆ ที่มักจะเป็นกลุ่มผู้ชมฐานะปานกลาง ด้วยเหตุนี้บรรยากาศก่อนการเข้าชมการแสดงจึงคล้าย ๆ กับบรรยากาศของการจัดงานเลี้ยง สังสรรค์มากกว่าการเข้าชมการแสดง หลังจากที่ถูกผู้ชมได้ซื้อบัตรเข้าชมการแสดงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะพากันนั่งอยู่รายรอบบริเวณโรงละคร และถือโอกาสสนทนาวิสาสะกันไปในขณะรอคอยการแสดง กลุ่มผู้ชมการแสดงส่วนใหญ่จะรู้จักและคุ้นเคยกันมาก่อน มีการทักทายปราศรัยกันอย่างสนุกสนาน โดยมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) เกิดขึ้น เนื้อหาของการสนทนาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของละครที่กรมศิลปากรจัดแสดงไปแล้ว และจะจัดให้มีในอนาคต ราคาบัตรเข้าชม และสามารถสั่งจองล่วงหน้าได้ที่ไหน ซึ่งในบางครั้งราคาบัตรเข้าชมมีราคาสูงถึง 3,500 บาท จัดว่าสูงมาก แต่ก็ไม่พอขาย การซื้อบัตรต้องซื้อตามสถานที่ต่าง ๆ ที่จัดเป็นที่จำหน่ายบัตร ไม่มีการขายบัตรหน้างาน บัตรจึงจำหน่ายหมดก่อนเปิดการแสดง

ดังนั้น จึงอาจกล่าวสรุปถึงบรรยากาศก่อนการเข้าชมการแสดงได้ 2 ประเด็นสำคัญคือ

ประเด็นแรก ผู้เข้าชมการแสดงจะสนทนาถึงละครและวิจารณ์การแสดงละครในครั้งที่ผ่านมา ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า กลุ่มผู้เข้าชมการแสดงส่วนใหญ่จะจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์การแสดงกันอย่างสนุกสนาน มีระบบ การสื่อสารระหว่างบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน กลุ่มผู้ชมการแสดง มักแสดงปฏิกิริยาตอบโต้การสนทนา (Feed Back) เรื่องราวของการแสดงว่าถูกใจตนเอง หรือไม่ถูกใจอย่างไร ข้อมูลการสนทนาจึงก่อให้เกิดอารมณ์ร่วมระหว่างคู่สนทนา ซึ่งอารมณ์ร่วมที่พบนั้น แยกได้เป็น 2 อย่างคือ อารมณ์ชอบพอกับอารมณ์ไม่ชอบใจ อารมณ์ชอบพอกของกลุ่มผู้ชมการแสดงนั้น มักเกิดขึ้นคล้าย ๆ กันคือ เมื่อกกล่าวถึงตัวละครเอกฝ่ายชาย กลุ่มผู้ชมเกือบทั้งหมดจะมีความเห็นพ้องต้องกันว่าชอบใจ ปฏิกิริยาการตอบกลับ

(Feed Back) จากกลุ่มผู้ชมไปสู่ตัวละครเอกฝ่ายชายจึงเป็นไปในลักษณะดีงาม เหมาะสม และ ชักนำไปสู่การเข้าชมครั้งต่อ ๆ ไป ส่วนอารมณ์ไม่พอใจนั้น มักเกิดขึ้นเมื่อการแสดงครั้งนั้น ไม่มี ตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของกลุ่มผู้ชมการแสดง จนในบางครั้งกลุ่มผู้ชมมักจะพูดกันว่า ถ้าไม่มีตัวละครตัวนี้แสดงก็จะไม่เข้าชม ลักษณะเนื้อหาของกาสนทนาวิสาสะจึงไม่หลุดพ้นไปจาก การแสดงได้เลย

ประเด็นที่สอง ผู้เข้าชมการแสดงมักจะสนทนาวิสาสะถึงเรื่องราวหรือ เนื้อหาที่จะแสดงในวันนั้นว่าเป็นอย่างไรบ้าง มีความเป็นมาเป็นไป และการดำเนินเรื่องอย่างไร พร้อมกันนั้นก็คาดเดากันว่าจะมีตัวละครที่ตนเองชื่นชอบร่วมแสดงด้วยหรือเปล่า อาทิเช่น ตอนนาง สร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ กลุ่มผู้ชมจะพากันคาดเดาว่าวันนี้ตัวละครที่ตนชื่นชอบจะแสดงหรือเปล่า ผู้ เขียนบทละครจะเขียนบทให้แสดงหรือไม่ ตัวละครเอกฝ่ายชายจะแสดงเป็นขุนแผนหรือพระไวยกัน แน่ พร้อมกันนั้นก็จึงสร้างข้อสรุปร่วมกันว่า น่าจะแสดง ลักษณะการสื่อสารของกลุ่มผู้ชมการแสดงจึง เปรียบได้กับแผนภูมิการสื่อสารของ ลาสเวลล์ (Lasswell 1948 : 36) คือ ใคร พูดอะไร ผ่านสื่อชนิดใด กับใคร เกิดผลอย่างไร เช่น

บทบาทของละครเสภาขุนช้างขุนแผน ช่วยก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) ในกลุ่มผู้ชมที่ก่อให้เกิดระบบการสื่อสารจากกลุ่มผู้ชมด้วยกันเอง และ ผลที่ตามมาอันคือ ความพอใจและชอบพอกัน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนโดยอาศัยความรู้สึกและ ความชอบร่วมกันมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องใช้สำนวนไทยโบราณว่า "เข้าเมือง ตาหลัว ต้องหลัวตาตาม" มาประกอบการสัมภาษณ์ สนทนาวิสาสะ ตอนวิเคราะห์ปัจจัยของการ เปลี่ยนแปลงความนิยมในตอนท้าย

1.2.2 บรรยากาศเข้าชมการแสดง

กลุ่มผู้ชมการแสดงจะทยอยเข้าสู่โรงละคร และนั่งตามที่นั่งของตนเอง และถือโอกาสสนทนาวิสาสะกับผู้ชมคนอื่นไปด้วย ขณะที่รอคอยการแสดง เนื้อหาของการสนทนาเป็นเรื่องราวทั่ว ๆ ไป หลังจากนั้นเมื่อถึงเวลาแสดง เริ่มต้นด้วยการขับเสภาหัวครุ ซึ่งขับเสภาได้เพราะจับใจผู้ฟังมาก กลุ่มผู้ชมจะเงิบ และซาบซึ่งไปกับการขับเสภา

ผู้วิจัยได้เลือกที่นั่งด้านหน้าเกือบติดเวทีการแสดง ครั้งแรกที่นั่งอยู่นั้น ไม่มีบุคคลที่ผู้วิจัยรู้จักเลย แต่บังเอิญเหลือบไปเห็นผู้ชมที่นั่งด้านข้างเพศหญิง อยู่ในวัยกลางคน เปิดกระเป๋าเงิน ผู้วิจัยเห็นรูปพระเอกละครของกรมศิลปากรติดอยู่ในกระเป๋า จึงมั่นใจว่า ผู้ชมผู้นี้ชอบพระเอกละคร จึงค่อย ๆ พูดคุยและให้ความสนทนาสนม โดยซักถามถึงละครของกรมศิลปากร ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อมูลอย่างเต็มที่ว่า พระเอกท่านนี้เป็นที่นิยมของบรรดากลุ่มผู้ชม และสามารถเรียกผู้ชมได้มาก การที่ผู้ชมมาชมละครในวันนี้ก็เพื่อมาชมการแสดงของพระเอกท่านนี้โดยเฉพาะ หลังจากการสนทนาสิ้นสุดลง การแสดงได้ดำเนินต่อไป กลุ่มผู้ชมยังคงให้ความสนใจกับการแสดงบนเวที ทันใดนั้นก็มีความอึ้งอึ้งเกิดขึ้นในโรงละคร เพราะพระเอกที่คนชื่นชอบออกมาแสดง กลุ่มผู้ชมซึ่งไม่รู้จักกันมาก่อนก็จะสะกิดและหันมาพูดคุยกันถึงพระเอกละครว่าแสดงได้ดี สมบทบาท ทุกคนจะมีอารมณ์ร่วมในการชมละคร พร้อมกันนั้นชักล่องส่องทางไกล ส่องดูพระเอกละคร เพื่อให้ได้ยลโฉมกันอย่างชัดเจน กระบวนการติดต่อสื่อสารของกลุ่มผู้ชมจึงเกิดขึ้นโดยฉับพลัน เป็นไปในลักษณะการสื่อสารระหว่างบุคคล (inter personal communication) กล่าวคือ เป็นการสนทนาถึงผู้แสดง และมีความรู้สึกร่วมในทางที่ดี ต่อภาพลักษณ์ของตัวละครเอกฝ่ายชายที่ปรากฏอยู่บนเวทีการแสดงปฏิบัติการตอบกลับ (Feed Back) จึงออกมาในทางที่ดีงาม การสื่อสารของกลุ่มผู้ชมในขณะชมการแสดงจึงเป็นไปในลักษณะ two - way communication หรือการสื่อสาร 2 ทาง ผู้ชมคนที่ 1 สนทนาพูดคุยกับผู้ชมคนที่ 2 ผู้ชมคนที่ 2 จึงตอบกลับไปสู่ผู้ชมคนที่ 1 เรื่องราวของการสนทนาจะเป็นเรื่องของตัวละครเอกฝ่ายชายเสียเป็นส่วนใหญ่

ตัวละครเอกฝ่ายชายจึงเปรียบเสมือนกับสัญลักษณ์หรือ Symbol ของความสมบูรณ์ในละคร อันประกอบไปด้วยความเหมาะสม สวยงาม และมีคุณค่า ครั้งใดก็ตามที่ละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีพระเอกผู้ร่วมแสดงด้วยคาถาหมายได้ว่า จะมีกลุ่มผู้ชมเข้าชมการแสดงกันอย่างคับคั่ง ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ชมจะจับจ้องไปยังผู้แสดงเอกฝ่ายชายอย่างไม่ขาดสายตา พร้อมกับส่องกล้องชมหน้าตากันอย่างใกล้ชิด ๆ จึงเกิดการสื่อสารในลักษณะของ Visual communication หรือการสื่อสารด้วยภาพ คือเมื่อมองเห็นพระเอกแล้ว กลุ่มผู้ชมจะมีความ

เห็นพ้องกันว่า การแสดงครั้งนั้นน่าชมเป็นการสร้างภาพ (Image) ร่วมกันของกลุ่มผู้ชม และภาพที่เกิดขึ้นนั้น มีอิทธิพลต่อกลุ่มผู้ชมมาก

Visual Communication ของละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่เกิดขึ้น โดยมีพระเอกของกรมศิลปากร เป็นผู้สร้างขึ้น เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างอารมณ์และความรู้สึกให้กับกลุ่มผู้ชมอย่างมาก อีกทั้งเป็นการเรียกความสนใจจากกลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี

ลักษณะการแสดงของไทยนั้น Visual Communication เป็นสิ่งช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดึงดูดใจให้กับตัวผู้แสดง ตั้งแต่ครั้งอดีตจวบจนปัจจุบัน กล่าวคือ มีการนิยมตัวผู้แสดง เพราะเห็นว่าสวยงาม หล่อ มีบุคลิกลักษณะดึงดูดใจ เหมาะกับการแสดง นารูปลักษณ์ภายนอกออกมาตีความร่วมกัน และสร้างข้อสรุปว่า เหมาะสมจนถึงขั้นชอบพอ ลักษณะดังกล่าวจึงนำไปสู่คำว่า พ่อยก แม่ยก โดยปริยาย

เมื่อการแสดงสิ้นสุดลง กลุ่มผู้ชมการแสดงจะค่อย ๆ ทอยออกจากโรงละคร พร้อมกับจับกลุ่มพูดคุย สนทนาวิสาสะถึงตัวผู้แสดง แต่ละคนแสดงได้เหมาะสมหรือไม่อย่างไร บรรยากาศของกลุ่มผู้ชมจึงเป็นบรรยากาศของความสนุกสนาน และความคลั่งไคล้ในตัวผู้แสดงมากกว่า บรรยากาศของความสุนทรีย์ในรสชาติของละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ที่กล่าวมาข้างต้นคือ บรรยากาศโดยรวมของการเข้าชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน กรมศิลปากร โดยสังเขป ผู้วิจัยจะขอกล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้คือ

เทคนิค กลวิธีการสร้าง และปรับสภาวะทางอารมณ์ของกลุ่มผู้ชม

ผู้จัดละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีเทคนิคและกลวิธีการสร้างความสนใจที่เกิดขึ้นกับกลุ่มผู้ชมหลายประการ ดังต่อไปนี้ คือ

1. การเรียกความสนใจ

ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการแสดงทั้ง 5 ตอน เทคนิคการเรียกความสนใจเป็นไปในลักษณะเดียวกันคือ ก่อนมีการแสดงขณะกลุ่มผู้ชมเดินเข้าสู่โรงละครและที่นั่ง ทางโรงละครจะมีการเปิดเพลงบรรเลงดนตรีไทย เบา ๆ คลอไปกับบรรยากาศการแสดง ให้ความรู้สึกรื่นรมย์ในบรรยากาศไทย ๆ กล่าวคือ กล้องสปอร์ตาไลท์จับไปสู่ม่านบนเวที ซึ่งเป็นรูปเทพพนม และลายจิตรกรรม ทำให้เกิดความสวยงาม แต่ในความเห็นของผู้วิจัย ม่านบนเวทีมีสภาพเก่าใบสั๊กหน้อย สีสรรไม่ค่อยสดใส เท่าที่ควร ต่อจากนั้นจะมีการกล่าวคำเสภาไหว้ครู ซึ่งให้ความไพเราะจับใจกลุ่มผู้ชมอย่างมาก กลุ่มผู้ชมทุกคนตั้งใจฟังการกล่าวคำไหว้ครู ดังความว่า

ที่นี้จะไหว้ตาครูสน	เป็นนายประตูลูกทุกแห่งหล้า
ไหว้ครูมีช่างประตักถัดลงมา	ครูเพ็งแก่งว่าช่างสุพรรณ
จะไหว้ตาครูเหล่าชอบเฮฮา	พันรักษาราศรีตีขยัน
ตาทองอยู่ครุละครกลอนสำคัญ	ตาหลวงสุวรรณรองศรีที่บรรลัย
เมื่อครั้งพระจอมรินทร์แผ่นดินลับ	เสภาขับยังหาว่ามีพาทย์ไม่
มาเมื่อพระองค์ทรงชัย	ก็เกิดคนตีในอยุธยา
ทั้งปรบปากครั้งท่อนกลอนไม่ขัด	ข้าพเจ้าไม่สิ้นทักฟังหัดว่า
ว่าบมิวิชาวินัดญา	ครูชื่อว่ามาพระยานนท์
ตลกโขนหนังเล่นเห็นไม่ขาด	ฉิ่งระนาดส่งได้ไม่ขัดสน
ให้เรียนรู้ เป็นครูไว้ทุกคน	ลือกระเดื่องเสียงจนบรรลัยไป
ที่นี้จะไหว้ครูปีพาทย์	ฉิ่งระนาดฤๅตีปีฉิ่ง
ทั้งครูแก้วครูพักเป็นหลักชัย	ครูทองอินนั้นแลคราไม่เทียมทัน
มือก็ตอดหนอดหนักขยับขย่อน	ตาทุมมอญมิเข้าชั่วตัวขยัน
ครูมีแขกคนนี้ เขาตีครัน	เป่าทยอยลอยลั่นมรร เลงลือ
รับตาเกิดปรอทยอดเสภา	ทั้งครูน้อย เจรจาคนับถือ
อีกครูแจ้งแต่งอักษรขจรลือ	ครูอ่อนว่าพิมพ์ระปือชื่อขจร

ครั้งแรกที่ผู้วิจัยได้ฟังการขับเสภาไหว้ครู เกิดความรู้สึกซาบซึ้งขึ้นอย่างกระตื้นตันในความไพเราะของเสียงขับเสภา เหมือนสะกดหาค้นดูเหตุการณ์กระทำการกิจต่าง ๆ ไปได้ชั่วขณะหนึ่ง การพูดคุยในหมู่คนดูไม่เกิดขึ้น คงมีแต่ความรู้สึกซาบซึ้งและตั้งใจฟังการขับเสภาไหว้ครูกลุ่มผู้ชมการแสดงหลายท่านต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า รู้สึกประทับใจกับความไพเราะของการขับเสภา ดังคำกล่าวของ วลัยภรณ์ แสงวณิชย์ ความว่า "เมื่อฟังทขับเสภาไหว้ครูแล้วรู้สึกขนลุกชูไปหมด ให้ความรู้สึกน่าเกรงขามมาก ๆ เลย" (สัมภาษณ์ : 17 ก.ค. 2537) ในตอนนี้ผู้วิจัยได้ข้อคิดอย่างหนึ่งขึ้นมาในใจ กล่าวคือลักษณะการแสดงมหรสพของไทยทุกประเภทจะต้องมีการไหว้ครู ซึ่งแตกต่างจากการแสดงมหรสพต่างชาติ จนกลายมาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของการแสดงมหรสพไทย การขับเสภาไหว้ครูเปรียบได้กับเป็นบริษณาธรรมอย่างหนึ่งของผู้แสดงที่ส่งไปสู่กลุ่มผู้รับสารว่าการจะทำกิจกรรมใดก็ตามทั้งการมหรสพ การดนตรี การเรียนหนังสือต้องมีการเคารพบรรดาครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้มาสู่ตนเอง

จึงจะก่อให้เกิดความเจริญในทุก ๆ ด้าน กลุ่มผู้ชมการแสดงทั้งต่างประเทศต่างวัย ต่างก็ได้รับความรู้
 ข้อคิดเห็นเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเป็นการเตือนสติให้ประพฤติปฏิบัติตาม ถึงแม้ว่าข้อมูลที่กลุ่มผู้ชม
 ได้รับนั้นไม่มากมายเท่าไรนัก แต่ก็มีอาจบมิเสียดายว่าเทคนิคการเรียกร้องความสนใจของละคร
 เสภาขุนช้างขุนแผน ไม่ใช่ว่าจะเรียกความสนใจเพียงอย่างเดียว หากแต่ทำได้อบรมสั่งสอนใ
 นตัวด้วย กลวิธีดังกล่าวจึงเป็นกลวิธีที่ผู้วิจัยเห็นว่าดีและเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้ประกอบ
 การแสดงมหรสพอื่น ๆ อีก

2. การเข้าสู่เรื่อง

หลังจากมีการขับเสภาไหว้ครูเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ลักษณะการ
 เข้าเรื่องจะดำเนินการตามบทละครที่เขียนไว้ โดยอิงวรรณคดีขุนช้างขุนแผนเป็นหลัก การแสดง
 ทั้ง 5 ตอน ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการณ์นั้น หลังจากขับเสภาไหว้ครูแล้ว จะมีคำต่อท้ายว่า
 "ไหว้ครูเสภาเสร็จแล้วจับบท ความปรากฏเก่าแก่แต่ครั้งก่อน..." แล้วจึงเริ่มเปิดเรื่องขับ
 เสภาตามเรื่องราวในแต่ละตอน ผู้วิจัยได้พูดคุยกับกลุ่มผู้ชมรอบข้าง ส่วนใหญ่แล้วต่างให้ความเห็น
 ว่า การเปิดเรื่องนั้นทว่าได้ดี ไม่เป็นเขี้ยว รวบรวมได้ใจความ ไม่ก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายเหมือน
 กับการแสดงมหรสพบางประเภทดังกล่าวของหลวงพ่อ สิทธิพันธุ์ ความว่า "การเปิดเรื่องของ
 ละครเสภาขุนช้างขุนแผน ผมว่าทว่าได้ดี น่าสนใจดี" (สัมภาษณ์ : 12 ตุลาคม 2537) การเข้าสู่
 เรื่องหรือการจับเรื่องนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้คือ ตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้
 นางวันทอง เปิดเรื่องโดยกล่าวถึงหลายแก้วขณะสงครามและได้เลื่อนเป็นขุนแผน ความว่า

จะกล่าวถึงจอมเจ้าหลายแก้ว	ครั้นด่องแด้วแสงสว่างกระจ่างไข
ออกนั่งหน้าโรงพลันทันใด	ขุนนางไทยลาวหมอบนอบไอมกาย
.....
ให้เลิกทัพกลับไปยังกรุงศรี	เจ้าหลายยินดีเป็นหนักหนา
	บทละครเสภาขุนช้างขุนแผน

การเปิดเรื่องในตอนดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าดีมาก โดยเฉพาะในบท
 ขับเสภา ความว่า "ให้เลิกทัพกลับไปยังกรุงศรี เจ้าหลายยินดีเป็นหนักหนา ทว่าให้ผู้ชม
 การแสดงพอจะคาดเดาได้ว่า เหตุการณ์ในละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีความเป็นมาอย่างไร

และจะดำเนินต่อไปอย่างไร เป็นลักษณะการเปิดเรื่องที่ทาให้ผู้ชมไม่รู้สึกละเอียดน้อย ๗ ปรับเรื่องราวของการแสดงให้เข้าที่ กระบวนการยอมรับของกลุ่มผู้ชมจึงเป็นไปได้ง่ายกว่า และรวดเร็วกว่าสื่ออื่น ๆ อาทิเช่น ลิเก ละครรชาตรี ที่มีกาใช้ผู้ประกาศ หรือพิธีกร เป็นผู้ให้ความเติม เป็นคําพูดธรรมดาสามัญ ความว่า "จะกล่าวนามตามท้องเรื่อง..." และพูดต่อไปอีกนาน จนทาให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายกับการแสดงขึ้นมาได้

กล่าวได้ว่า การเปิดเรื่องของละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีลักษณะแตกต่างไปจากการแสดงมหรสพหทัยทั่วไป กล่าวคือ การเปิดเรื่องจะดำเนินการ โดยการใช้นักขับเสภา ดำเนินเรื่องและเริ่มเข้าสู่การแสดง จนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ไปมากที่สุด ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวไว้โดยสังเขปเพียงแค่นี้ ด้วยเหตุที่ลักษณะการเปิดเรื่องอีก 4 ตอนที่เหลือคือ ขุนแผนพานางวันทองหนี ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ และจระเข้เกรงวาด ล้วนแล้วแต่มีลักษณะการเปิดเรื่องเช่นเดียวกัน

3. ลักษณะการดำเนินเรื่อง

ลักษณะการดำเนินเรื่องของละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีลักษณะการดำเนินเรื่อง โดยการขับเสภา ใช้นักขับเป็นเครื่องกำกับจังหวะบรรยายความ และมีผู้แสดงรำยาวตามบทขับนั้น ๆ ส่วนบทสนทนาจะเป็นบทสนทนาที่มีความสัมพันธ์กับบทขับเสภา โดยมีนักขับเสภาเป็นผู้ขับเสภาดำเนินเรื่องตัวผู้แสดง เป็นผู้แสดงบทบาทตามคำขับเสภา ซึ่งผู้วิจัยจะขอแยกไปกล่าวอ้างในหัวข้อความไพเราะและกลวิธีการใช้เสียงประกอบต่อไป

4. ลักษณะตัวผู้แสดง

ตัวผู้แสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน มักเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ อาจมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้แสดงบทรอง คือ ขุนช้าง นางทองประศรี นางศรีประจัน สลับเปลี่ยนหมุนเวียนไปมา ส่วนตัวแสดงเอกฝ่ายชาย คือ ขุนแผนนั้นต้องนำชุดอุปกรณ์ พรพิสุทธ์แสดงเท่านั้น จึงจะเป็นที่ยอมรับของผู้ชมการแสดงดังผู้วิจัยจะขอแยกกล่าวตามตัวละครดังนี้ คือ

4.1 ขุนแผน

ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ทั้งหมด 5 ตอน และทั้ง 5 ตอนนั้น คุณपर्ณ พรพิสุทธ์ แสดงเป็นขุนแผน ผู้จ่ายได้พูดคุยกับกลุ่มผู้ชมทั่ว ๆ ไป ว่าชอบตัวละครเอกฝ่ายชายหรือไม่ ได้รับความตอบว่าชอบมาก สาเหตุที่มาชมชมการแสดงเพราะตัวพระเอก ผู้นี้เป็นผู้แสดงเป็นขุนแผน ถ้าคุณपर्ณ ไม่แสดงกลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่จะไม่เข้าชมการแสดง ผู้วิจัยจึงสร้างข้อสรุปได้ว่า สาเหตุที่กลุ่มผู้ชมนิยมชมชื่น คุณपर्ณ เพราะมีความหล่อ บุคลิกลักษณะดี แสดงได้สมบทบาท ร่ายรำสวยงาม กระบวนการยอมรับที่กลุ่มผู้ชมมีต่อคุณपर्ณจึงกลายเป็นกระบวนการของความคลั่งไคล้ ไหลหลงอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับดารานักร้อง นักแสดง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มวัยรุ่นนั้น ลักษณะของความคลั่งไคล้ ไหลหลงก็ยังไม่มากเท่ากับกลุ่มผู้ชม กลุ่มดังกล่าวเลย ลักษณะตัวผู้แสดงฝ่ายชายจึงเป็นตัวบ่งบอกถึงความนิยมในละครเสภาขุนช้างขุนแผนมากกว่าตัวละครตัวอื่น ๆ

ลักษณะของขุนแผนนั้น เปรียบเสมือนกับสัญลักษณ์ (Symbol) ของความกล้าหาญ เก่งกาจ แต่แฝงเร้นไว้ ด้วยความเจ้าชู้ คือ มีภรรยาหลายคนในชาติหรือความเชื่อของคนไทย สมัยโบราณนิยามให้ชายมีภรรยาได้หลายคน โดยมีได้ถูกว่ากล่าว หรือถูกติฉินนินทาประการใด กลับกลายเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาของความ เป็นชาย แต่ในทางกลับกันนั้น ความเจ้าชู้ของขุนแผนในยุคปัจจุบัน กลับสวนทางกับกระแสความคิดของคนในสังคม กล่าวคือ ปัจจุบันนิยมการมีคู่ครองคนเดียว ถ้าชายใดทำพฤติกรรมอย่างเดียวกับขุนแผนมักจะถูกติฉินนินทา และถูกว่ากล่าวจากสังคม กลุ่มผู้ชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเปรียบเสมือนกับตัวแทนของคนรุ่นปัจจุบัน ที่มีมักจะว่ากล่าวขุนแผนว่าเป็นคนเจ้าชู้ ไม่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน แต่กลุ่มผู้ชมกลับยอมรับในความกล้าหาญของขุนแผน ในการทำศึกสงครามว่า สมกับเป็นชายชาติทหาร

ภาพลักษณ์ของขุนแผนที่ปรากฏต่อสายตาของกลุ่มผู้ชม จึงเป็นภาพลักษณ์ 2 ประการ คือ ภาพลักษณ์ในทางบวก และภาพลักษณ์ในทางลบ ภาพลักษณ์ในทางบวกคือความกล้าหาญซื่อ เป็นตัวช่วยส่งค่านิยมและแนวความคิดอันดีงามไปสู่กลุ่มผู้ชม ส่วนภาพลักษณ์ในทางลบคือความเจ้าชู้ของขุนแผนกลับเป็นตัวช่วยสั่งสอน หรือเตือนสติ กลุ่มผู้ชมโดยเฉพาะเพศชายให้ระวังเรื่องความเจ้าชู้ การมีภรรยาหลายคนและช่วยก่อให้เกิดแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามยุคสังคมปัจจุบัน

4.2 นางวันทอง

นางวันทองมีบทแสดงทั้งสิ้น 3 ตอน กลางคือ ตอนกลายแก้ว ไปได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางพิม ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา และตอนขุนแผนพา

นางวันทองนี่ ตัวแสดงที่แสดงเป็นนางวันทองทั้ง 3 ตอน มีชคนคนเดียวกันแสดงคงสับเปลี่ยน หมุนเวียนกันไป แต่บุคลิกลักษณะและความสวยงามเหมาะสมกับบทบาทนางวันทอง กล่าวคือ รูปร่างออรชรอแอ่น ใบหน้าสวยงาม หนยาวสวย จึงดูไม่แปลกนักในการสับเปลี่ยนกันมารับ บทนางวันทอง ผู้วิจัยสังเกตได้ว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิงไม่ค่อยได้รับความนิยมจากกลุ่มผู้ชมเท่ากับตัวละครเอกฝ่ายชาย อาจเนื่องจากกลุ่มผู้ชมร้อยละ 80 เป็นเพศหญิง และนิยมตัวละครเอกฝ่ายชาย อย่างคลั่งไคล้ จึงทำให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงถูกเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ชมอยู่เสมอว่าไม่เหมาะสมกับพระเอก ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีการวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มผู้ชมต่อนักแสดงฝ่ายหญิงอยู่เสมอ จนผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถ้าเหตุการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ต่อไป อาจจะไม่มีการแสดงคู่กับคุณภรณ์ ก็เป็นไปได้ เหตุการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นมาแล้วกับนักแสดงชายฮ่องกง คือ ก๊วยบูเจิง ที่ไม่มีดาราดังคนใดกล้าแสดงภาพยนตร์ด้วย เพราะกลัวจะถูกแฟนหนังของก๊วยบูเจิงทำร้าย ด้วยเหตุนี้นางวันทอง จึงต้องเปลี่ยนตัวผู้แสดงไปอยู่ตลอดเวลา ไม่มีผู้ใดรับแสดงอยู่คนเดียวเหมือนกับตัวละครเอกฝ่ายชาย

ลักษณะของนางวันทอง ในเรื่องเปรียบเสมือนสัญลักษณ์

(Symbol) ของหญิงไม่มีดี หญิงที่ประพฤติปฏิบัติขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีไทย จนมีคำติดปากว่า วันทองหญิงสองใจแม้แต่ในบทราชนก ซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้าน ชนิดหนึ่งนิยมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ก็ยังมีคำกล่าวอ้างถึงนางวันทอง ความว่า "วันทองเป็นหญิงสองใจเชื่อไม่ได้นี่" "ใจแม่วันทอง" ภาพลักษณ์ของนางวันทองที่ออกสู่สายตา ผู้ชมการแสดงจึงเป็น ภาพลักษณ์ที่ไม่ดีงามนัก ซึ่งขัดกับคติ และความเชื่อของไทย ว่าเป็นหญิงต้องรักนวลสงวนตัว มีสามีเดียว การประพฤติ ปฏิบัติ เช่น นางวันทองเป็นสิ่งเลวร้าย ไม่สมควรนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ลักษณะดังกล่าวของนางวันทองในละครเสภาขุนช้างขุนแผน แม้ว่าจะเป็นไปในเชิงนิเสธกับวิถีความเชื่อของคนไทย แต่กลับกลายเป็นคติสอนใจอาชญาแห่งชีวิตลูกผู้หญิง เนื้อหาที่ส่งผ่านเข้าสู่กลุ่มผู้ชมจึงกลายเป็นเนื้อหาที่ทรงคุณค่าแก่การนำมาเป็นตัวอย่างในการดำเนินชีวิต และอบรมบุตรหลานต่อไป

เมื่อผู้วิจัย พิจารณาตามหลักความจริงแห่งพฤติกรรมนางวันทอง แล้ว สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับนางวันทองล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากการกระทำของบุคคลรอบข้าง ไม่ว่า สามี บุตร และมารดา ล้วนก่อให้ทั้งสิ้น เป็นความรู้สึกร่วมกันสำหรับผู้วิจัย และผู้ชมท่านอื่น ๆ เมื่อได้ชมการแสดงว่า ไม่ยุติธรรมสำหรับนางวันทอง กล่าวคือวันทองถูกมารดาคือนางศรีประจันทุบตี และจุดเข้าหอกับขุนช้างจนถูกขุนช้างข่มขืน ปฏิกริยาตอบกลับ (Feed Back) จากกลุ่มผู้ชม จึงมี

ค่อนข้างสูงและรู้สึกเสียใจไปกับโชคชะตาของนางวันทองไปด้วย ความรู้สึกเสียใจดังกล่าว คือ ความรู้สึกหรืออารมณ์ร่วม ของผู้ชมที่มีต่อการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน โดยมีตัวผู้แสดงเป็นผู้ส่งผ่านอารมณ์และความรู้สึกมาสู่กลุ่มผู้ชมการแสดง ดังคำกล่าวของนางลักษณ์ แก้วสีทอง ความว่า "ผู้แสดงเป็นนางวันทองแสดงได้ดีมาก เห็นแล้วรู้สึกสงสารนางวันทองขึ้นมาจับใจ ตัวนางวันทองนี้แหละคือ ตัวสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการกดขี่ทางเพศของคนในสมัยโบราณ" (สัมภาษณ์ : 7 กรกฎาคม 2537)

4.3 สมเด็จพระพันวษา

สมเด็จพระพันวษามีบทแสดงทั้งสิ้น 3 ตอน กล่าวคือ ตอน พลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นามพิณ นางสร้อยฟ้าศรีมาลาสูญเสีย และจระเข้เข้าเฝ้ารวาด ตัวแสดงที่แสดงเป็นสมเด็จพระพันวษานั้น สืบเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเหมือนกับนางวันทอง แต่ทั้งนี้ บุคลิกลักษณะ ท่าทาง เหมาะสมกับบทบาทของสมเด็จพระพันวษา คือ นำเกรงขาม เมื่อผู้วิจัย สังเกต ดูแล้วสมเด็จพระพันวษานในละครเสภาขุนช้างขุนแผนเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ (Symbol) ของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (Absolute monarchy) ซึ่งผู้ปกครองมีอำนาจเด็ดขาดโดยสมบูรณ์ และกษัตริย์มีความใกล้ชิดกับขุนนางมากกว่าประชชนกลุ่มอื่น ยิ่งประชาชนสามัญหรือคนชั้นต่ำที่จัดเป็นฐานันดรไพร่ด้วยแล้ว จะเป็นส่วนประกอบของฉากมากกว่าจะมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นไปของใคร เมื่อพิจารณาจากบทบาทของสมเด็จพระพันวษา พบว่าสามารถกำหนดความเป็นไปของตัวละครสำคัญ เช่น ขุนแผน ขุนช้าง นางวันทอง และพลาญงาม ได้ทั้งดี และร้าย กล่าวคือ การตัดสินใจประหารนางวันทอง ที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างตัวละครสำคัญ โดยเฉพาะขุนช้างและขุนแผนคลี่คลายลง ในขณะที่ตัวละครตัวอื่นมีบุคลิก ขับซ้อนแบบเห็นรอบด้าน (rounded character) พระพันวษากลับมีบุคลิกด้านเดียว (flat character) ทั้งไม่ปรากฏว่ามีความขัดแย้ง (conflict) ในใจของสมเด็จพระพันวษาเลยไม่ว่าจะเป็นเรื่องสำคัญมากนักอย่างน้อย ยิ่งกว่านั้นบุคลิกยืนพื้นของพระพันวษามี 2 ประการ คือ อารมณ์ดุดัน ฉุนเฉียว และขาดความไตร่ตรองด้านเหตุผล ซึ่งมักเกิดควบคู่กันเสมอ มีน้อยครั้งเหลือเกินที่พระองค์จะกลับรู้สึก ว่า ได้กระทำผิดพลาด หรือบกพร่องไปบ้าง ก็อดไม่ได้ที่จะขัดทอคาบสู่บุคคลอื่น ๆ

กลุ่มคนดูส่วนใหญ่จะไม่ค่อยยอมรับกับบทบาทของ สมเด็จพระพันวษาเท่าไรนักลักษณะของปฏิกริยาตอบกลับ (Feed Back) ของกลุ่มผู้ชมต่อสมเด็จพระพันวษา จึงค่อนข้างไปในทางลบ ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า ในบางตอนที่สมเด็จพระพันวษาออกแสดงบทบาท

และมีอารมณ์ฉุนเฉียว กลุ่มผู้ชมจะพากันวิพากษ์วิจารณ์ถึงการกระทำของสมเด็จพระพันวษา ว่าเป็นตัวที่ทําให้เรื่องราววนวายอยู่ตลอดเวลา กลุ่มผู้ชมจะไม่คร่ำพ้อใจต่อการกระทำของสมเด็จพระพันวษาเท่าไรนัก ดังคำกล่าวของ ชม แจ่มจรัส ความว่า "สมเด็จพระพันวษา ก็เป็นกษัตริย์ที่เอาแต่ใจตนเองเป็นที่ตั้ง ถ้าแผ่นดินมีกษัตริย์อย่างนี้ก็คงจะแย่" (สัมภาษณ์ : 10 พฤษภาคม 2537)

4.4 ขุนช้าง

ผู้วิจัยได้ชมการแสดงที่มีขุนช้าง เป็นตัวแสดงอยู่ด้วยทั้งสิ้น 2 ตอน คือ ขุนแผนขึ้นเรือน ขุนช้างไถ่นางแก้วกิริยา ปลายแก้วไต่เป็นขุนแผน ขุนช้างไถ่นางวันทอง และขุนแผนพานางวันทองหนี ผู้วิจัยสังเกตดูว่าผู้แสดงเป็นขุนช้างไม่ค่อยเหมาะสมเท่าไรนัก กล่าวคือ ในความคิดและความรู้สึกของผู้ชมนั้นจะวาดภาพจินตนาการว่า ขุนช้างจะต้องร่างกายใหญ่โต ตัวดำ หัวล้าน รูปชั่ว แต่ผู้แสดงของกรมศิลป์นั้นกลับมีรูปร่างบอบบาง ผิดไปจากความคิดของกลุ่มผู้ชม แต่ทั้งนี้ก็แสดงได้ดีสมบทบาท จนเรียกเสียงหัวเราะจากกลุ่มผู้ชมได้มากกว่าตัวละครอื่น ๆ

ภาพลักษณ์ของขุนช้างที่ปรากฏต่อสายตาผู้ชม คือ สัญลักษณ์ (Symbol) ของความมั่งคั่งในความรัก แต่เจ้าเล่ห์แสนกล ประกอบกับมีความตลกขบขันอยู่ในที่ลักษณะดังกล่าวจึงทําให้กลุ่มผู้ชมการแสดงไม่เกิดความรู้สึกเกลียดชังในตัวขุนช้างเท่าไรนัก กลับมีความรู้สึกเห็นใจในการการกระทำของของขุนช้าง และตลกขบขันไปในตัว จุดเด่นของตัวละครในเรื่องขุนช้าง ขุนแผน จึงน่าจะเกิดจากขุนช้างเป็นหลักสำคัญ เมื่อพิจารณาตามความจริงแล้ว ตัวละครขุนช้างนั้น มีความดีมากกว่าขุนแผนหลายเท่า กล่าวคือ ถึงแม้ว่าขุนช้างจะรูปร่างตัวดำ แต่ก็เป็นคนรักเดียวใจเดียว ไม่เคยทําให้นางวันทองต้องเศร้าหมองหรือเสียใจประการใด กลับทําบุตรรุ่งเรืองเสริมนางวันทองเสมือนแก้วตาดวงใจ จนทําให้นางวันทองเกิดความผูกพัน และอาลัย อาวรณ์ในตัวขุนช้าง ต่างจากขุนแผนรูปร่างแต่เจ้าชู้ ขาดสติไตร่ตรองในความถูกต้อง ทําให้นางวันทองต้องเสียใจอยู่ตลอดเวลา ภาพลักษณ์ที่ผู้ชมเกิดขึ้นกับตัวขุนช้าง จึงเป็นภาพที่ไม่เลวร้ายอะไรมากนัก ปฏิกริยาตอบกลับ (Feed Back) ของกลุ่มผู้ชมต่อพฤติกรรมของขุนช้าง จึงเป็นไปในลักษณะของความเห็นใจ และปนไปกับความตลกขบขันสร้างความบันเทิงใจให้กับผู้ชมได้เป็นอย่างดี

กล่าวได้ว่า ภาพลักษณ์ของตัวละครแต่ละตัวมีบทบาทต่อความรู้สึกของผู้ชมเป็นอย่างมาก ตัวละครทั้ง 4 ตัว ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปนั้น เป็นตัวละครเด่น ๆ ที่ทำให้

อารมณ์และความรู้สึกกับผู้ชมหลาย ๆ ด้าน ตัวละครจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ที่ถูกกำหนด ขึ้นในใจของกลุ่มผู้ชมและก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบกลับ (Feed Back) ทั้งยอมรับและไม่ยอมรับ ต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับการใช้วิจารณญาณของกลุ่มผู้ชมเป็นสำคัญ

5. ความไพเราะและกลวิธีการใช้เสียงประกอบ

ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นมหรสพการแสดงที่อาศัยองค์ ประกอบโดยรวม กล่าวคือ การขับเสภา การรำรำ การแสดง และดนตรีประกอบการแสดง ซึ่ง ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงองค์ประกอบที่ช่วยให้ละครเสภาที่มีความไพเราะและดึงดูดใจกลุ่มผู้ชม ดังจะ แยกย่อยต่อไปนี้ คือ

5.1 ผู้ขับเสภา (น้ำเสียง)

ศิลปะการแสดง "ละครเสภาขุนช้างขุนแผน จัดเป็น การแสดงที่ประกอบด้วยองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน สิ่งหนึ่งที่สำคัญคือ ความไพเราะของเสียงร้อง หรือขับเสภาและบทเจรจา น้ำเสียงของผู้ขับเสภาเป็นคุณสมบัติประการแรกที่สร้างความพึงพอใจ ให้กับผู้ชม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกล่าวคำไหว้ครู ซึ่งเป็นบทแรกของการแสดงละครเสภาขุนช้าง ขุนแผน คือ

	สืบนี้อจะประนมเหนือเศสา
ไหว้พระพุทธรูปพระธรรมเจ้าโลกา	พระสงฆ์ทรงศีลว่าโดยจง
คมคายนามา เป็นเกณฑ์	พระสุเมรุหลักโลกสูงระหง
ดินน้ำลมไฟอันมั่นคง	จึงดำรงไว้รอดมาเป็นกาย
ไหว้คุณบิดาและมารดา	ครูพักอักษรสิ้นทั้งหลาย
อนึ่งจะบังคมองค์นารายณ์	อันสถิตแทบสายสมุทราท
เอาพระยานาคราชเป็นอาสน์แล้ว	หามีเหตุไม่แล้วหาต้นไม้ม
ทรงสั่งขจัดกรททาเกรียงไกร	วายบุญฐ่มาเป็นพระราม
อนึ่งจะบังคมบรมพงศ์	ทรงหงส์เหินระเห็จพระเวหา
ไหว้องค์พระอิศวรเจ้าโลกา	พระนารายณ์รามาริบัติ
ไหว้พระฤาษีสีหิธีแลคนธรรพ์	พระวิษณุกรรมเรื่องศรี

สาบสรรเครื่องเล่นในธรณี

จึงได้มีปรากฏแต่ก่อนมา

คำไหว้ครูเสภา แขวงกรุงเก่า

พักไว้

การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน ผู้ขับเสภาจึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการแสดง ซึ่งนอกจากจะต้องมีน้ำเสียงดี มีจังหวะจะโคนในการร้องดีแล้ว ยังต้องขับรับโต้ถึงอารมณ์อีกด้วย ดังคำกล่าวของ บัญญา นิสสุวรรณ ความว่า

"การขับเสภา นั้น ผู้ขับต้องเก่งทั้งร้องและขับรับเสภา เพื่อเรียกอารมณ์ผู้ชม มีทั้งน้ำเสียงกระชั้น การทอดเสียง" (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537)

คุณสมบัติทางด้านความไพเราะในการขับเสภา จึงเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของการเชิญชวนให้ผู้ชมติดตาม ตลอดจนเป็นการสร้างความประทับใจให้กับละครเสภา ขุนช้างขุนแผนดังคำกล่าวของ อู๊ดติมา วิทยาวงศ์รุจิ ความว่า "คนขับเสภา นับเป็นบุคคลของละครเสภาที่ว่าดี เพราะละครเสภาขุนช้างขุนแผนจะใช้การขับเสภาเป็นสื่อในการแสดง ถ้าสื่อน้ำเสียงของผู้ขับเสภาไม่ดีก็จะไม่สร้างความประทับใจให้กับกลุ่มผู้ชมการแสดง และจะพาลให้ไม่อยากชมการแสดงไปในที่สุด" (สัมภาษณ์ : 19 ก.ค. 2537) เมื่อกล่าวรอยท้อไวไปแล้ว ภาพลักษณ์ของละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น เกิดขึ้นโดยอาศัยองค์ประกอบโดยรวมหลาย ๆ ประการ กล่าวคือ การขับเสภา การรำยร่า คนตรีประกอบคือ การขับรับ การแสดงท่าทางประกอบ บทเจรจา และบทตลก องค์ประกอบต่าง ๆ จึงต้องผสมผสานกันไว้ จะอยู่เพียงรอยเดียวมิได้ แต่ทั้งนี้องค์ประกอบทางด้านความไพเราะของเสียงร้องและเจรจานั้นเป็นด้านแรก ซึ่งสร้างความสนใจให้กับผู้ชม จากการวิจัยนั้นสามารถสรุปได้ว่า

1. ผู้ขับเสภาต้องมีเสียงซึ่งไพเราะ คือ หูม นุ่มนวล สามารถขึ้นเสียงสูง ต่ำได้
2. ผู้ขับเสภาต้องขับรับโต้อย่างแม่นยำ
3. ผู้ขับเสภาต้องมีไหวพริบปฏิภาณดีในการเสนออารมณ์ตัวละคร ทั้งอารมณ์โกรธ เกลียด ดีใจ ตลกขบขัน เสียใจ และเศร้าใจ ดังตัวอย่างที่จะยกขึ้นพอสังเขปดังนี้คือ

เหม่ออ้วนทองจองทองจ้าน

จะมาพาลเอาผิดกูหรือนี่

เมื่อแรกลงมาคิดว่าดี

เดิมทีกูก็ยังไม่รู้กล

แก่งมาร้องไห้พิรบก	ยักษ์อกไม่น้อยอีสร้อยสน
กูจับมึงได้ลั่นลิ้นกะลาวน	จวบจนกลัวกูจะขึ้นใบ
พันอ้ายขุนช้างไว้กลางบ้าน	มันรักผิวหัวล้านนี่หนึ่งได้
พาลด่าลาวทองบ้องปิดไว้	จนได้ทะเลาะตัดรอนกู
ไม่ปรารถนาจะค้าคบ	อีหน้าด้านพาลดลบนำอดสู
ผิวใบยังไม่พันประตู่	คบชู้แน่เล่มไว้เต็มใจ
ตาแยเจ้าเอ๋ยมันแสนคัน	จะเท่ามันคนนีหาไม่มี
กลางเกลื่อนซี้เรือนพราน	หยุดขานหาสักก็หายคัน
อีชาติชั่วเป็นตัวเท่าตัวนอน	โขขอนดิบเต็มจนตัวสั้น
ถึงหาว่าให้สิ้นถิ่นสุพรรณ	วันเดียวก็จะสิ้นตำรายา
มึงตายเสียเถิดวันทองเอ๋ย	อย่าอยู่เลยซักตาบออกเงือง่า
กระทิบโหมงผางกลางนาวา	จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย

บทละครเสภาตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน
ขุนช้างได้นางวันทอง

ตัวอย่างบทละครที่ยกขึ้นมาจัดเป็นจุดเด่น ของตอนหลายแก้วได้เป็น
ขุนแผนขุนช้างได้นางวันทอง ด้วยเนื้อหาและคำขับเสภาเป็นไปนเชิงตัดพ้อ ต่อว่ากันอย่างรุนแรง
เมื่อพิจารณาแล้วบทละครในตอนดังกล่าวเหมือนกับบทในวรรณคดี ผู้วิจัยซักถามไปยังผู้เขียนบท
ละครได้รับคำตอบว่าเป็นเพราะมีความสละสลวยในถ้อยคำภาษา และเป็นที่ถูกใจของผู้ชมจึงต้อง
นำมาประกอบการแสดง ในขณะที่เดียวกันตัวผู้ขับเสภา นั้น ขับเสภาในตอนนี้ได้เป็นอย่างดี เรียก
อารมณ์และความรู้สึกให้ผู้ชมเกิดอารมณ์รักธรรม์ร่วมไปกับตัวแสดง จึงทำให้การแสดงในตอนดังกล่าว
มีความสนุกสนานเร้าใจเป็นอย่างยิ่ง

2. น้ำเสียงตัวละคร

บทเจรจาที่ผู้แสดงใช้เจรจาตอบโต้ระหว่างการแสดงนั้นล้วนแล้วแต่เป็นบทเจรจาที่ผู้
แสดงเป็นผู้คิดขึ้นเอง มิได้มีการเขียนไว้บนบทละคร ด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการให้เป็นธรรมชาติ

มากที่สุด ดังนั้นผู้เขียนบทจึงเขียนในบทละครว่า "ติดเจรจา" จึงเป็นที่เข้าใจของนักแสดงว่า สามารถดำเนินการเจรจาได้ ซึ่งส่วนใหญ่มบทเจรจาของตัวแสดงจะไม่มากมายเท่าไรนัก คงใช้เสียงการขับเสภามากกว่า แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงน้ำเสียงของตัวละครดังนี้ คือ

2.1 น้ำเสียงของตัวละครฝ่ายชาย

บางคนยังใช้เสียงไม่เหมาะสมกับการแสดงเท่าไรนัก กล่าวคือ เมื่อมีอารมณ์โกรธ น้ำเสียงก็ยังคงราบเรียบไม่ค่อยเหมือนอารมณ์โกรธเท่าไรนัก ทำให้กลุ่มผู้ชมเกิดความรู้สึกไม่พอใจในการแสดงเท่าไรนักแต่ทั้งนี้ มีน้ำเสียงของการขับเสภาเข้าช่วยให้เรื่องราว และการแสดงดีขึ้นกว่าตัวแสดง แสดงเอง ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้เขียนบทละครจึงไม่เขียนบทให้ตัวแสดงเจรจามากนัก คงใช้การขับเสภาเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้วิจัยและผู้ชมหลายท่านเห็นพ้องต้องกันว่าสมควรอย่างยิ่ง

2.2 น้ำเสียงของตัวละครฝ่ายหญิง

ตัวละครฝ่ายหญิงเกือบทั้งหมดใช้เสียงในการแสดงได้ดีทั้งอารมณ์โกรธ เกลียดน้อยเนื้อต่ำใจ กล่าวคือผู้แสดงเป็นวันทอง ใช้เสียงในการเห็บแหมะ ประชดประชัน กับนางลาวทองได้อย่างถึงอารมณ์ผู้ชม สร้างความสนุกสนานเร้าใจในการชมยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วผู้แสดงเป็นนางสร้อยฟ้าในตอนสร้อยฟ้า ศรีมาลาลุยพื้น การใช้น้ำเสียงได้ดี กล่าวคือจะใช้การเจรจาเป็นภาษาเหนือ หรือภาษาที่พื้นเมือง ทำให้กลุ่มผู้ชมพอจะคาดเดาได้ว่า ตัวละครตัวดังกล่าวคือนางสร้อยฟ้า น่าจะมีถิ่นฐานอยู่ทางเหนือ ก่อนที่จะมาอยู่อยุธยา

3. ดนตรีประกอบ

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงจะใช้การบรรเลงสด คล้ายกับการแสดงมหรสพละคร โดยทั่ว ๆ ไป โดยจัดตั้งวงดนตรีดังแผนภาพ คือ

1

2

3

1. เวทีการแสดง
2. วงดนตรีและคนขับเสภา
3. คนขับเสภาหัวครุ

เสียงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงมีความไพเราะเร้าใจผู้ชมพอสมควร อาจเนื่องมาจากการใช้เครื่องขยายเสียง เข้าช่วยจึงทำให้ทุกมุมโรงละครได้ยินเสียงชัดเจน ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงเครื่องกำกับจังหวะที่สำคัญคือ "กรับ" ลักษณะการขยับกรับหรือเสียงกรับนั้น ให้อารมณ์และความรู้สึกได้ดีกว่าเสียงดนตรีประกอบเห็นได้จากบทหัวครุ มีเพียงกรับ เพียงตัวเดียวที่ช่วยทำให้เกิดเสียงคลอไปกับเสียงขับขานของผู้ขับเสภา ผู้วิจัยสังเกตว่า กลุ่มผู้ชมจะซาบซึ้งกับเสียงการขยับกรับที่มีจังหวะจะโคน ทั้งเร็ว ช้า รัวเป็นจังหวะ ให้ความต่อเนื่องทางอารมณ์ เห็นได้ว่าเสียงดนตรีที่สำคัญที่สุดของละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเป็นเสียง "กรับ" จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของละครเสภา จะขาดเสียไม่ได้ถ้าขาดไปนั้นก็หมายความว่า มิใช่ ละครเสภาขุนช้างขุนแผน

การวิเคราะห์เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่อ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนทั้งหมด 5 ตอน คือ ปลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางวันทอง ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างได้นางแก้วกิริยา ขุนแผนพานางวันทองหนี นางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ จระเข้เถรขวาด ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยครั้งนี้ได้ทั้งหมด 151 บท ผลของการวิจัยละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยม ความเชื่อ ในครอบครัว การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา โดยใช้ชีวิตการทางสถิติ หาค่าร้อยละ เปรียบเทียบ ค่านิยมความเชื่อดังกล่าวข้างต้น ส่วนการวัดอัตราความถี่ ผู้วิจัย วัดจากบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน ทั้ง 5 ตอน โดยนับจากจำนวนวรรคของคำกลอนเสภา ซึ่งใน 1 บท มีอยู่ 4 วรรค วรรคละ 1 บท อาจเรียกได้อีกอย่างว่า 1 คำกลอน ดังปรากฏตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1

แสดงความถี่ของเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน ในการสะท้อนค่านิยมความเชื่อใน
ครอบครัว การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา

เนื้อหาที่สะท้อนถึง	จำนวนความถี่ (ตามจำนวนคำกลอน)	ร้อยละ
1. ครอบครัว	28	18.55
2. การปกครอง	33	21.85
3. เศรษฐกิจ	10	6.62
4. การศึกษา	8	5.30
5. ศาสนา	72	47.68
รวม	151	100.00

หมายเหตุ : เทียบค่าร้อยละจากจำนวนบท ทั้งหมด 151 คำกลอน

สมมติฐาน : ละครเสภาขุนช้างขุนแผนสะท้อนค่านิยมความเชื่อ

จากตารางที่ 1 ปรากฏเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่อในศาสนามากที่สุด คือ ร้อยละ 47.68 รองลงมาคือ เรื่องการปกครอง 21.85 เรื่องครอบครัวร้อยละ 18.54 เรื่องเศรษฐกิจร้อยละ 6.62 และเรื่องการศึกษาร้อยละ 5.30

ดังนั้นจึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ว่า ละครเสภาขุนช้างขุนแผนสะท้อนค่านิยมความเชื่อในด้านต่าง ๆ ทั้ง 5 ตอน

ส่วนในขั้นตอนต่อไปจะเป็นการเสนอรายละเอียดในเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน ที่ทำการวิจัยทั้งหมด 5 ตอน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่อ
ในสถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว คือสถาบันพื้นฐานของทุกสังคมด้วยเหตุที่มนุษย์ทุกคน ต้องมีพ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิด และดำรงชีวิตอยู่ได้จวบจนปัจจุบัน ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เป็นสื่อพื้นบ้านที่ จำลองวิถีชีวิต สภาพความเป็นอยู่ของคนไทยได้อย่างครบครัน ด้วยเหตุที่เนื้อหาและเรื่องราว เกี่ยวพันกับความเป็นอยู่ของมนุษย์แทบทั้งสิ้นตั้งแต่กินจนตาย ผู้วิจัยจึงขอแยกการวิเคราะห์ออกเป็นตอน ๆ ดังนี้ คือ

1.1 ตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน ขุนช้างได้นางวันทอง

สภาพสังคมไทยเป็นสภาพของระบบครอบครัวขยาย กล่าวคือ มีพ่อแม่ บุยา ตายาย ลุงป้า น้าอา อยู่กันเป็นครอบครัวเดียว ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวจึงผูกพันแน่น แห้มากกว่าในปัจจุบัน กล่าวคือ นางสายทองซึ่งเป็นพี่เลี้ยงนางวันทอง มีความรักใคร่สนิทสนม เสมือนกับตนเองเป็นที่สาวของนางวันทอง ถ้ามีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้น นางสายทองก็พร้อมที่จะเข้า ช่วยเหลือนางวันทอง ถึงแม้ว่าตนเองจะมีฐานะเป็นเพียงสาวใช้ก็ตาม ส่วนหญิงสาวในยุคสมัยนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อฟังบิดามารดา และเคารพผู้อาวุโส ประพฤติปฏิบัติตนตามประเพณี กล่าวคือเป็นแม่บ้าน แม่เรือน เย็บปักถักร้อย ไม่มีสิทธิในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิต ของตนเองเลย ผิดกับฝ่ายชายมีอิสระเสรี ในการดำเนินชีวิตพร้อมกับภรรยาได้หลายคน โดยไม่ เป็นที่ติฉินนินทาของคนในสังคม สามีเป็นใหญ่ในการปกครองดูแลบ้านช่อง การแสดงออกใน เพศชายจึงมีมากกว่า โดยผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างเข้ามาประกอบดังนี้คือ

วันทองร้องไห้พิไรบอก

ตั้งหนามยอกอกตรมระบมหนอง

ออกปากยากจิตจะพังพอง

พ่อครอบครองเมียอยู่เหมือนหนึ่งนก

ระวังรังรวงไม่ร่วง

รักษาข้าไว้มาหัก

กาเหยี่ยวผ่ามิได้เจี้ยวฉวยฉก

พ่อจากอกเมียไปไม่ถึงเดือน

บทละครตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน

ขุนช้างได้นาม องค์ที่ 3

(ความเชื่อเรื่องเทพและการแสดงออก)

นอกจากนี้แล้วในเรื่องของการแสดงออกทางเพศนั้น ฝ่ายหญิงจะทำได้น้อยกว่าฝ่ายชาย ถ้าฝ่ายหญิงมีสามีหลายคนเช่นนางวันทอง ก็จะถูกติฉินนินทาจากสังคม ความว่า

คิดแล้วพอหลายพลอยทิ้งขว้าง	จะหลีกเลี่ยงมิอายขุนช้างกระไรได้
หนักอกแม่จะยกาทันนียบ	เมื่อไม่มีรักใคร่รานอารมณ์
<u>แต่อายุเพียงนี้มีสองพั่ว</u>	<u>แสนชั่วแสนด้อยทุกเส้นผม</u>
<u>มีแต่จะอับอายไม่วายตรม</u>	<u>ชีวิตสิ้นดินถมก็ซื้อสื่อ</u>

บทละครตอนหลายแก้วได้ เป็นขุนแผน

ขุนช้างได้นางวันทอง อดที่ 4

(ความเชื่อเรื่องเพศและการแสดงออก)

จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าฝ่ายหญิงไม่มีสิทธิเสรีภาพ ในการมีคู่ครองได้หลายคน และไม่สามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเอง ชีวิตถูกกำหนดโดยพ่อแม่ หรือผู้อาวุโส ดังคำว่า "หนักอกแม่จะยกาทันนียบ" ลักษณะดังกล่าวนี้ พบอยู่มากในวิถีชีวิตของคนไทย เพราะคนไทยเชื่อกันว่า ลูกคือสมบัติของพ่อแม่ จะยกให้ใครก็ได้ตามความพอใจของตนเองโดยมิต้องขอความเห็นชอบจากบุตรสาว คำตัดสินของบิดามารดา คือคำขาดที่หญิงสาวจะต้องปฏิบัติตาม ความเชื่อด้านนี้ในปัจจุบันได้เลือนหายไปมากแล้ว แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้างตามที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์หรือตามสื่อมวลชนต่าง ๆ อาทิ เช่น กรณีของการตกใจหวาด คือการที่พ่อแม่ชาย บุตรสาวของตนเอง เพื่อให้ไปประกอบอาชีพสุจริต ลักษณะดังกล่าวสร้างปัญหาให้กับสังคมไทยมาอย่างช้านาน กรณีดังกล่าวผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้ชมการเสด็จเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในปัจจุบันนี้ กลุ่มผู้ชมการเสด็จให้ความเห็นว่า พฤติกรรมของนางพิมที่ทำให้พ่อแม่เป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของตนเอง น่าจะหมดไปจากสภาพสังคมไทยได้แล้ว ด้วยเหตุนี้ ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงสามารถหางานหาเงินเลี้ยงตนได้ จึงไม่จำเป็นต้องพึ่งบิดามารดา และสามี ให้คอยเลี้ยงดูอยู่ตลอดเวลา การแต่งงานจึงอยู่กับตัวหญิงสาวเองมีพ่อแม่ เป็นผู้กำหนดเหมือนนางและศรี ดังกล่าวของจารุณี ศรีสวัสดิ์ ความว่า "การเลือกคู่ครองโดยการที่พ่อแม่เลือกให้ก็น่าจะหมดไปจากสังคมไทยได้แล้ว เพราะความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีมากขึ้น ผู้หญิงจึงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน พบปะผู้คนมากมาย มีอิสระมาก หญิงสมัยก่อน ก็น่าที่จะเลือกคู่ครองได้เอง ตัวดิฉันเองไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดทางด้านนี้เป็นอย่างมาก และในฐานะที่ตนเองก็เป็นผู้หญิงจึงเกิดความรู้สึกสงสารตัวละครคือนางพิม ซึ่งก็

คือตัวแทนของผู้หญิงนั่นเอง" (สัมภาษณ์ : 11 พ.ย. 2537)

นอกจากนี้แล้ว กลุ่มผู้ชมยังให้ความสำคัญเห็นว่า การที่หญิงไทยต้องอยู่กับเหย้า
เฝ้ากับเรือนั้น เป็นเรื่องล้าสมัยไม่เหมาะสมที่จะอยู่ในยุคปัจจุบัน เพราะเทคโนโลยีได้
เจริญก้าวหน้ามากขึ้น การบ้านการเรียนต่าง ๆ ผู้หญิงไม่ต้องทำเอง ด้วยเหตุที่มีเครื่องอำนวยความสะดวก
ความสะดวกมากมายประหยัดเวลาและแรงงานได้เป็นอย่างดี

กลุ่มผู้ชมการแสดง ซึ่งผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลมีแนวความคิดเห็นในเรื่องการ
รักนวลสงวนตัวของหญิงสาวต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มผู้ชม วัยสูงอายุ ยังคงยึดติดกับข้อห้ามทางสังคม
แบบเก่า คือ ผู้หญิงควรรักนวลสงวนตัว ไม่ควรคบหาสมาคมกับบุรุษเพศจนเกินความพอดี นอก
จากนี้แล้ว ไม่ควรมีสามีมากกว่า 1 คน เพราะจะถูกสังคมติฉินนินทา ดังคำกล่าวของ อาชีพ
สุวรรณประดับ ความว่า "เกิดเป็นหญิงไทยต้องรู้จักมารยาทไทย ทั้งการบ้าน การเรือน และการ
รักนวลสงวนตัว เด็กวัยรุ่นเดี๋ยวนี้ทำตัวน่าเกลียด" (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค.2537) เห็นได้ว่ากลุ่มผู้
ชมการแสดงวันสูงอายุ ยังคงนิยมแบบแผนความประพฤติแบบเก่า ซึ่งถ่ายทอดออกมาทางการแสดง
ดังกล่าวว่า "...พี่ว่าดีนะ ละครเสภาขุนช้างขุนแผนช่วยสอนให้ผู้หญิงรู้จักกิริยามารยาท
การครองตน ดีกว่าละครทางทีวีที่ชอบให้แย่งตัวเมียกัน" (จารุณี ศรีสวัสดิ์, สัมภาษณ์ : 11
พ.ย.2537) ส่วนกลุ่มผู้ชมการแสดงวัยรุ่นให้ความสำคัญแตกต่างจากกลุ่มผู้ชมสูงอายุ คือกลุ่มวัยรุ่น
เชื่อว่าการที่หญิงสาวมีเพศสัมพันธ์กับเพื่อนชายคือ สิ่งที่ไม่น่ารังเกียจ กลับกลายเป็นสิ่งดีที่จะช่วย
ให้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน การรักนวลสงวนตัวจึงกลายเป็นเรื่องล้าสมัย หญิงสาวทุกคนเมื่อโตเป็นสาว
จึงต้องมีแฟน ถ้าจะให้ประพฤติปฏิบัติตัวอย่างนางพิมหรือหญิงสาวคนอื่น ๆ แล้วนั้น ไม่เหมาะกับ
ยุคสมัยและถูกติฉินนินทาจากบรรดาเพื่อนฝูง ใบบนที่สุด ดังคำกล่าวของ วรรณกร แซ่เอี้ยว
ความว่า "...เดี๋ยวนี้ถ้าผู้หญิงไม่ออกเดทกับแฟนก็ถือว่าน่าอายที่สุดแล้ว..." (สัมภาษณ์ : 17
ก.ค.2537)

เห็นได้ว่า ละครเสภาขุนช้างขุนแผนได้สร้างแนวความคิดที่แตกต่างไปกับ
กลุ่มผู้ชมการแสดงอย่างชัดเจน โดยมีทั้งทัศนะที่เห็นด้วย และทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการแสดงโดย
กลุ่มวัยรุ่นเห็นว่า การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผนในตอนดังกล่าวเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่ทัน
เหตุการณ์ปัจจุบัน จึงเกิดผลกระทบเชิงปฏิบัติต่อละครเสภาขุนช้างขุนแผน ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า
กลุ่มผู้ชม วัยรุ่นกล้าแสดงทัศนะกล้าวิจารณ์การเลือกคู่ครอง และมีความคิดเห็นที่ตรงข้ามกับละคร
เสภาขุนช้างขุนแผนมากกว่ากลุ่มผู้ชมสูงอายุที่ยังคอยชื่นชมสนับสนุนแนวความคิด ความเชื่อทาง
ด้านการเลือกคู่ครองในละครเสภาขุนช้างขุนแผนอย่างเหนียวแน่น

นอกจากนี้แล้วความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวนั้น อาจจะต้องมีการเคารพแบบนอบน้อมหลั่นกันลงไปตามลำดับอาวุโส กล่าวคือ ภรรยาต้องให้ความสำคัญเคารพภรรยาหลวงสภาพทางครอบครัวจึงจะดำเนินไปได้ด้วยดี

เมียที่คนนี้อยู่จอมทอง	พ่อแม่ให้ครองพามาล่าง
เป็นลูกกว้านบ้านนาหมู่บ้านพราง	ชื่อนางนี้ชื่อ เจ้าลาวทอง
ที่พามาหมายจะให้หัวเจ้า	พอเกิดความขวางเข้ามาขัดข้อง
ลืมไปไม่ทันจะปรองดอง	สองเจ้าเอ็นดู เกิดที่รา
ลาวทองน้องหัวเจ้าพิมพ์ก่อน	เจ้าพิมพ์อ่อนโรยอย่าโรย
จงอดอดอมยอมกันอย่าฉันทา	เนื้อความมี เขาจะว่ากันต่อไป

บทละครตอนหลายแก้วได้เป็นขุนแผน
ขุนช้างได้นางวันทอง อกที่ 3
(ความเชื่อการเคารพตามศักดิ์ ออาวุโส)

การที่ชายในสมัยก่อนมีภรรยาได้หลายคนโดยไม่รู้ตัวว่ากล่าว หรือลงโทษจากสิ่งคม ดังเช่นในละครเสภา สร้างความรู้สึกไม่พอใจให้แก่กลุ่มผู้ชมวัยรุ่นพอสมควร ด้วยเหตุที่ในปัจจุบันทุก ๆ คนมีอิสระเสรีภาพ สิทธิเท่าเทียมกันทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชาย การที่ชายมีภรรยาได้หลายคนหญิงก็สามารถมีแฟนได้หลายคนเหมือนกัน กรณีของภรรยาหลวงทะเลาะตบตีกับภรณยาน้อยเป็นเรื่องเล่าสมัย สำหรับคนรุ่นใหม่ ภรรยาหลวงและภรณยาน้อยมีสิทธิเท่าเทียมกัน ดังคำกล่าวของ วลัยภรณ์ แสงวิช ความว่า "...ถ้าผู้ชายมีเมียได้หลายคน ผู้หญิงก็น่าจะมีแฟนได้หลายคนเหมือนกัน เรื่องการที่หญิงจะต้องทนเป็นเมียน้อยหรือเมียหลวงของผู้ชายเป็นเรื่องที่เล่าสมัยไปแล้ว..." (สัมภาษณ์ : 17 ก.ค.2537) แนวความเชื่อในเรื่องของการที่ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน จึงกลายเป็นแนวความคิดเชิงลบกับกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยพบว่า กลุ่มผู้ชมการแสดงวัยสูงอายุก็มีแนวความคิดเห็นคล้ายกับกลุ่มวัยรุ่น ดังคำกล่าวของ อาชีพสุวรรณประดับ ความว่า "...ไม่ดีหรอกที่จะให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน ถือว่าเป็นการเอาเปรียบและการกดขี่ทางเพศ..." (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค.2537) ทั้งนี้แนวความคิด ความเชื่อที่ละครเสภาขุนช้างขุนแผน ถ่ายทอดออกมาสู่กลุ่มผู้ชมจึงไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้ชม แต่กลับสร้างความรู้สึกขุ่นเคืองใจให้กับกลุ่มผู้ชมวัยรุ่นที่สุด

ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

ในตอนนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวได้อย่างเด่นชัด กล่าวคือนางสร้อยฟ้าและศรีมาลา ล้วนแล้วแต่เป็นภรรยาพระไวย บุตรขุนแผนซึ่งอยู่บ้านเดียวกัน มีเหตุวิวาทระหว่างนางสร้อยฟ้า ศรีมาลา ด้วยเหตุที่นางสร้อยฟ้า กล่าวโทษว่านางศรีมาลาคบชู้กับพลายชุมพล น้องชายของพระไวยจึงเกิดความสับสนขึ้นในครอบครัว ทั้งนางทองประศรี ขุนแผน ต่างก็ไม่สามารถตัดสินคดีความได้ ในที่สุดสมเด็จพระพันวษাত্রัสสั่งให้พิสูจน์คดีความ นางสร้อยฟ้า แพ้คดี จึงกล่าวคำสาบานกับทุก ๆ คน เพื่อเดินทางกลับบ้านตนเอง ชีวิตของการมีภรรยา 2 คนของพระไวยจึงต้องเหลือภรรยาเพียงคนเดียวคือ นางศรีมาลา และเป็นอุทราภรณ์สอนใจคนทั่วไปว่า "เมียสองต้องห้าม" และการให้อภัยกันจะช่วยชาติครอบครัวเกิดสันติสุขขึ้นมาได้ ดังการให้อภัยของนางศรีมาลา

ศรีมาลาฟังคำที่รู้ว่า

น้ำตาหลังไหลด้วยใจอ่อน

เห็นสภาพผิดคิดอาวรณ์

จะหันผ่อนทูลขอตามบุญ

บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

องก์ที่ 1

(ความเชื่อการให้อภัย)

นอกจากนี้แล้ว ครอบครัวจะอยู่สุขหรือไม่นั้น ยังขึ้นอยู่กับบุคคลหลายฝ่ายคือ พ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย ดังนางทองประศรีที่เจ็บแค้นนางสร้อยฟ้า แต่ในขณะที่เดียวกันก็สงสารด้วยเหตุที่นางวันทองเป็นย่า ถึงแม้ว่า ลูกหลานจะผิดอย่างไรก็คงให้อภัย

ทองประศรีฟังว่าน้ำตาดก

อียาจกไรครทหาหมีงั้น

ต่อฟ้า เคืองสันหลังจึงรำพัน

กูนี้กลืนน้ำตามาได้เลย

ภูสังสอนเท่าไรไม่สำสุ

เอาคารมข่มกูเสียอีกเหวย

ช่างเย่อหยิ่งนี้กระไรกูไม่เคย

มากอดเกยตีนว่าน่าปรานี

เห็นกับย่า เกิดศรีมาลา เอ๋ย
มันทาเจ้ากับผัวถึงชั่วดี

เจ้าละ เลยเสียก็เห็นจะเป็นผี
จงปราณลูกน้อยในอุทร
บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุบาย
องค์ที่ 3
(ความเชื่อเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส)

กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของครอบครัวคนไทยนั้น มีความแน่นแฟ้นและมี
เอกลักษณ์เฉพาะตน คือเป็นครอบครัวขยาย อันประกอบไปด้วยบุคคลมากมาย การปกครอง
ครอบครัวจึงต้องอาศัยระบบอาวุโส และความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวเป็นหลัก คือ ลูกต้อง
เชื่อฟัง พ่อแม่ ภรรยาต้องเชื่อฟังสามี ครอบครัวจึงจะสงบสุขได้ตลอดไป

แนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติของคนไทยในเรื่องครอบครัว ผู้วิจัยได้ข้อมูล
เพิ่มเติมจากกลุ่มผู้ชมว่า นอกเหนือจากบทบาทที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่อบิดา
มารดา หรือผู้มีพระคุณที่เคยช่วยเหลือจึงจะทำให้ครอบครัวเกิดความสงบสุขได้ ดังตัวอย่าง คือ

แม่เจ้ามีคุณทูลขอไว้

หาไม่จะบรรลัไปเป็นผี

คุณของแม่หนอานข้อนี้

จะสำนเกศี่คุ้มวันตาย

.....

.....

แม้ว่ามีตายไปภายหน้า

คงจะกลับลงมาเป็นแม่แม่

ลูกจะได้ก้มหน้ามาทดแทน

อย่าคุณเห็นลูกเลยจะลงไป

บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุบาย

องค์ที่ 2

(ความเชื่อเรื่องความกตัญญูรู้คุณ)

กลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่ก็ยังให้ความสำคัญเห็นว่าละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีคุณค่าในการสอนแนวการประพฤติปฏิบัติ ตลอดจนขนบธรรมเนียมมากกว่าสื่อหรือสื่อบroadcasting อื่น ๆ ที่มีได้มุ่งเน้นเลย

2. เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่ออันสถาบันการปกครอง

สถาบันการปกครอง คือสถาบันรองลงมาจากรอบครัว สถาบันแห่งนี้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย ก่อให้เกิดการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น และสร้างระบบสังคมที่เจริญก้าวหน้าและพัฒนาขึ้นไปตามลำดับ ในละครเสภาขุนช้างขุนแผน สถาบันการปกครองมีลักษณะเด่นชัด กล่าวคือ เป็นรูปแบบการปกครองโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขของชาติสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงขอแยกกล่าวดังนี้คือ

2.1 ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมมาลาอุยโผ

องค์พระมหากษัตริย์คือประมุขของประเทศ มีอำนาจเด็ดขาดในการชี้ชะตาชีวิตของพสกนิกรทั้งประเทศ โดยยึดหลักการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ที่มีอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว แต่ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับข้าราชการบริพาล และพสกนิกรก็มีได้ห่างเหินกันแต่ประการใด ด้วยเหตุที่ถ้ามีเรื่องราวราวอันใดเกิดขึ้นในครอบครัวหรือชุมชนแล้ว กษัตริย์ก็มีหน้าที่ในการดูแลความสงบสุขให้กับประชาชน แม้ว่าเรื่องราวดังกล่าวจะเล็กหรือใหญ่โตเพียงใด ประชาชนต่างก็ต้องพึ่งกษัตริย์ด้วยพระองค์ทรงเปี่ยมไปด้วยทศพิธราชธรรม ดังเรื่องราวของนางสร้อยฟ้าศรีมมาลา ซึ่งเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในครอบครัว กล่าวคือ เป็นเรื่องของภรรยาน้อยและภรรยาหลวง ที่กล่าวโทษซึ่งกันและกัน โดยนางสร้อยฟ้ากล่าวหาว่านางศรีมมาลาคบชู้กับหลายชุมพลน้องชายพระไวย จึงเกิดคดีความเกิดขึ้น ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่าการตัดสินของพระมหากษัตริย์คืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ พสกนิกรจึงต้องเชื่อฟัง ถ้าดูตามหลักการบริหารบ้านเมืองของสมเด็จพระพันวษาแล้ว กล่าวได้ว่าเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก พสกนิกรเปรียบเสมือนกับลูก เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน กษัตริย์จึงทำหน้าที่เป็นคนตัดสินคดีความเสมือนกับพ่อคอยให้คำสั่งสอนแก่บุตร การตัดสินของพ่อถือว่า เป็นที่สุด จึงเรียกร้องความเคารพและศรัทธาจากพสกนิกรได้ กรณีดังกล่าวเห็นได้จากในปัจจุบันนี้ องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นที่รักของพสกนิกรทั้งประเทศ ทุกคนให้ความรักและความเทิดทูนในพระองค์ท่าน ลักษณะดังกล่าวจึงกลายเป็นจุดเด่นของสังคมไทยที่ไม่มีประเทศใดเสมอเหมือน

จะกล่าวถึงพระจอมจักรพรรดิ
เนานประสาทแก้วแพรวพรรณ

ครองสมบัติอยุธยามหาศรัย
พระกษัตริย์กับประเมกร
บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาสุไพ

องก์ที่ 1

(ความเชื่อในเรื่องการเคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์)

นอกจากพสกนิกรจะมีความเทิดทูนรักและเคารพในพระมหากษัตริย์สูงสุดแล้ว (ดูได้จากตารางที่ 3) พสกนิกรยังต้องเคารพตัวบทกฎหมาย ซึ่งกำหนดโดยพระมหากษัตริย์ จึงจะ ทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข ลักษณะของกฎหมายที่เข้าในการปกครองประเทศนั้น มิได้เขียนไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นปัจจุบัน บทลงโทษขึ้นอยู่กับดุลพินิจขององค์พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว กฎหมายที่พระองค์กำหนดไว้จึงมีโทษสูงสุดถึงขั้นประหารชีวิต ดังตัวอย่างคือ

ครานั้นสมเด็จพระพันวษา	กริ้วนางสร้อยฟ้าดังเพลิงไหม้
คราวนี้รู้เช่นใดเห็นใจ	อีจัญไร เจ้ากลมารยา
ท้าวแสนสาหัสวายพิว	าห้เมามัวหลงเสน่ห์เสนา
จนเสื่อมเวทเสื่อมฤทธิ์วิทยา	จึงเป็นบ้าแล้วยังไม่พอจ
ยังบูห้ลูกพ่อก่อวิวาท	คูบังอาจกำเริบเดิบาทษุ
จะเฝ้าล้างผลาญกันห้บรรลัย	พอมันนั้นจะได้มาเล่นญ
แล้วคิดร้ายฮ้ายชุมพลศรีมาลา	แกสั่งเฝ้าสั้งจะเฝ้าอีกทั้งคู่
คิดอ่านสารพัดเป็นศัตรู	ดูเป็นกบฏแท้เห็นแน่จ
ฮ้ายฮ้ายเหวยพระยายมราช	<u>จงเอาไปพิศพาดเฝ้าตั้งขั</u>
ผ่าอกด้วยขวานประจานไว้	อย่าให้คนผูกเอียงมัน

บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาสุไพ

องก์ที่ 1

(ความเชื่อในเรื่องกฎหมายและบทกำหนดการลงโทษ)

แต่ทั้งนี้โทษที่กษัตริย์จะตรัสสั่งให้ประหารชีวิตนั้นอาจเบาบางลงไปบ้าง ถ้า มีผู้ใดทูลขอหรือทักท้วงคัดค้านนั้น เช่น

ครานั้นจึงองค์เรนทร์สูร
ไม่รู้ว่ามีจะพาลูกตาย
วาสนาสร้อยฟ้าจะไม่ม้วย
ทั้งบุญบุตรานท้องถิ่นป้องกัน

ฟังศรีมาลาทูลพระทัยหาย
เสื่อมคลายกริ้วลงด้วยทรงธรรม
กุศลศรีมาลาช่วยคำทูลนั้น
บันดาลาให้ไทยันต์นั้นพันใบ

บทละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุยไฟ

องค์ที่ 1

(ความเชื่อในเรื่องอำนาจเดิศาจในการปกครอง)

เห็นได้ว่าลักษณะการปกครองโดยมีประมุขของชาติเป็นผู้มีอำนาจเดิศาจคนนั้น
มิได้มีข้อผิดพลาด จนพสกนิกรในประเทศจะทนรับไม่ได้ หากแต่ว่าพสกนิกรมีความรักและเทิด
ทูนองค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของ บุญเรือน พงศ์วิชัย ความว่า "สถาบันพระ
มหากษัตริย์ คือสถาบันสูงสุดของประเทศศ ประชาชนทุกคนเคารพเทิดทูนองค์พระมหากษัตริย์
สังเกตได้ตั้งแต่ครั้งโบราณนานมาแล้ว ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา ก็นับว่าเป็นข้อดีของเมืองไทย"
(สัมภาษณ์ : 9 กรกฎาคม 2537) นอกจากนี้แล้ว อาชีพ สุวรรณประดับ ยังกล่าวด้วยว่า "ละคร
เสภาขุนช้างขุนแผน สะท้อนค่านิยมความเชื่อในความเคารพพระมหากษัตริย์มากพอสมควร นี่แหละ
คือจุดดีของละครเสภา แต่ทั้งนี้ก็มีได้มุ่งเน้นว่ากษัตริย์จะต้องทำทุกอย่างถูกต้องเสมอไป เพราะกษัตริย์
ก็คือบุรุษคนธรรมดา ที่ว่าหืออะไรกับคนดูได้มากเลยนะ (สัมภาษณ์ : 9 กรกฎาคม 2537) ถึง
แม้ว่าบางครั้งพระองค์จะทรงกระทำสิ่งใดด้วยการขาดสติไตร่ตรองก็ตามที่ คำตัดสินของกษัตริย์
คืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศทุกคนต้องเชื่อฟัง (ดังตารางที่ 3) ซึ่งจำแนกสภาพการ
ปกครองไว้อย่างเด่นชัด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3

ความถี่ของเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อน
ค่านิยม ความเชื่อในสถาบันการปกครอง

ค่านิยมความเชื่อในสถาบันการปกครอง	จำนวนความถี่ (ตามจำนวนคำกลอน)	ร้อยละ
1. รักเคารพพระมหากษัตริย์	15	45.46
2. ยกย่องอำนาจ (นิยมเจ้านาย ยศฐาบรรดาศักดิ์)	9	27.27
3. ความเป็นไท (เคารพกฎหมาย)	9	27.27
รวม	33	100

จากตารางที่ 3 ปรากฏเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนความเชื่อในสถาบันการปกครอง คือ รักเคารพพระมหากษัตริย์มากที่สุด คือร้อยละ 45.46 รองลงมาคือ การยกย่องอำนาจร้อยละ 27.27 และความเป็นไทเคารพกฎหมายร้อยละ 27.27

กล่าวสรุปได้ว่า ระบบการปกครองไทยโดยเฉพาะสมัยอยุธยาเป็นไปในลักษณะสมบูรณาญาสิทธิราช (absolute monarchy) ซึ่งผู้ปกครองมีอำนาจสิทธิขาดโดยสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ก็ได้สร้างความเกลียดชังให้กับพสกนิกร กลับตรงกันข้ามคือ พสกนิกรกลับเคารพรักพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง

3. เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยมความเชื่อในสถาบันเศรษฐกิจสภาพทางเศรษฐกิจของไทยแต่โบราณมานั้น นิยมการทำกาเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักอยู่กันอย่างสุขสบายตามสภาพสังคม แต่ทั้งนี้ก็ยังนิยมมาห้บุตรหลานของตนเองรับราชการ

บ้านเมืองด้วยเหตุแห่งความมีหน้ามีตา และมีฐานะทางสังคม รูปแบบของการนิยมยกย่องคนในสังคม จึงเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยมีวัตถุสิ่งของเงินทอง เข้ามาแบ่งสภาพฐานะชั้นของมนุษย์ในสังคม ละครเสภาขุนช้างขุนแผน แสดงให้เห็นถึงสภาพเช่นนี้ได้อย่างชัดเจน ดังผู้วิจัยจะขอกล่าวต่อไปนี้คือ

- ตอนปลายแก้วได้เป็นขุนแผนขุนช้างได้นางวันทอง

ปลายแก้วในขณะที่รับราชการอยู่นั้น ยังคงเป็นทหารธรรมดาคนหนึ่งที่เคยรับใช้พระมหากษัตริย์ แต่เมื่อได้รับชัยชนะจากศึกเชียงใหม่ สถานะภาพของปลายแก้วได้เปลี่ยนแปลง โดยได้รับยศศักดิ์เป็นขุนแผน มีข้าทาสบริวารและได้รับความนิยยกย่องจากผู้คนมากมาย เช่นเดียวกับขุนช้างคร่าวใดเมื่อบาทพญาที่วัด ขุนช้างจะแต่งตัวอย่างเต็มที่ พร้อมข้าทาสบริวาร เพื่อแสดงความร่ำรวยให้กับผู้ที่มาทักพญาได้เห็นและนิยยกย่อง ลักษณะความเชื่อดังกล่าวยังคงติดมาจวบจนทุกวันนี้ และเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเป็นกระจกสะท้อนสภาพการดำเนินชีวิตในอดีตส่งผ่านมาสู่ปัจจุบัน ดังความว่า

ครานั้นพระองค์ได้ทรงฟัง	จึงตรัสตรัสสั่งพระหมื่นศรี
<u>ประทานของต้องตามความขอมมี</u>	เจียดกระบี่เส้าส้าได้ประทาน
ตัวอ้ายปลายให้ตั้งเป็นขุนแผน	อยู่รักษาเขตแดนที่ปลายด่าน
คุมไพร่ห้าร้อยคอยเหตุการณ์	แล้วประทานเรือยาวแก้วา
ทั้งพระยากันแพงระแหงเงิน	ได้รางวัลนั้นเกินที่อาสา
ถาดหมากคนโททองของนานา	บังคมลาพระองค์ผู้ทรงธรรม

(ความนิยมนับวัตถุสิ่งของ)

ลักษณะความนิยมนับวัตถุสิ่งของนั้นเห็นได้ว่าเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน เพราะมนุษย์เชื่อว่า วัตถุสิ่งของเงินทองช่วยสร้างความสุขให้กับตนเอง ดังตารางที่ 4 ที่แสดงอยู่นั้นชี้ให้เห็นว่า การนิยมนับวัตถุสิ่งของมีมากที่สุดถึงร้อยละ 60 แนวความคิดทางด้านนี้ยังคงควบคู่ไปกับการนิยมนับความหรูหราโอ้อ่าเพื่อแสดงฐานะ ด้วยเหตุที่มีวัตถุสิ่งของเงินทองมากมาย แล้วต่อไปจึงต้องแสดงให้คนอื่นได้เห็นว่าคุณเองร่ำรวย โดยผู้วิจัยได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการแสดงตลกหน้าม่าน ดังนี้คือ

ตัวตลกตัวที่ 1 : เฮยวันนี้เฮ้งเป็นยังงี้บ้างวะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : ซ้ำก็สบายดีวะ แต่ตีไปหน่อย...(ท่าทางวงนอน)

ตัวตลกตัวที่ 1 : มีงาไปทำอะไรมาวะถึงได้งวงงนอนอย่างนี้

ตัวตลกตัวที่ 2 : ฎไปงานเลี้ยงมาแสบตาไปหมดเลย

ตัวตลกตัวที่ 1 : อ้าวแล้วทำไมแสบตาซะวะ

ตัวตลกตัวที่ 2 : ก็เมื่อคืนมีแต่คุณหญิงคุณนายใส่เพชรรูบรวาไปหมดทั้งงาน ฎก็
เลยแสบตา

ตัวตลกตัวที่ 1 : มีงะวังงาที่ตีเฒาะจะเป็นเพชรขาวเข้าที่ ตายท่าเลย

ตลกหน้าม่าน ตอนจระเข้เถรवाद

(ความนิยมในวัตถุสิ่งของ, ความทรูหราเพื่อแสดงฐานะ)

นอกจากมีเงินทองมีความทรูหราแล้วนั้น ยังไม่พอกับฐานะของตนเอง ถ้าไม่
ได้รับราชการทหารด้วยเหตุที่คนยังนิยม ลาก ยศ สรรเสริญอยู่ กล่าวคือ ลากได้แก่เงินทอง ซึ่งนิ
ยมมากถึงร้อยละ 60 ยศคือการรับราชการทหารนิยมร้อยละ 20 และสรรเสริญคือ ความร้ออามี
ฐานะจนตนเองไปพูดคุยร้อยละ 20 ทั้ง 3 สิ่งคือสิ่งที่อยู่ควบคู่กันไปในอันจะเป็นสิ่งช่วยส่งเสริม
ความพร้อมของมนุษย์ให้อยู่ในสังคมได้อย่างสง่าผ่าเผย

ลักษณะการถ่ายทอดความเชื่อจากละครเสภาขุนช้างขุนแผนไปสู่กลุ่มผู้รับสาร
จึงมิใช่เป็นเรื่องใหม่สำหรับกลุ่มผู้ชมการแสดง ด้วยเหตุที่ผู้ชมทุกคนต่างที่ เคยพบเห็นกันมาแล้วทั้งสิ้น
ลักษณะการถ่ายทอดดังกล่าวจึงเป็นไปในลักษณะของการถ่ายทอดแกมล้อเลียน (Parody) และ
เสียดสี (Satire) ไปในที่ที่ (ดูได้จากตัวอย่างตลกหน้าม่าน) โดยขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้ชมจะยอมรับ
แนวความคิดในเรื่อง ลาก ยศ สรรเสริญ เข้าไปในตนเองมากเท่าไร ซึ่งคงต้องขึ้นอยู่กับ
วิจารณญาณของกลุ่มผู้ชมเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของอาโพ สุวรรณประดับ ความว่า "คำนิยมความ
เชื่อในเรื่องทรัพย์สินเงินทองที่แสดงออกมาในละครเสภาขุนช้างขุนแผน ก็ยังคงมีสภาพเหมือน
ปัจจุบัน เพราะคนเราทุกคนเชื่อว่าเงินทองเป็นเครื่องช่วยทำให้เกิดความสุข ในข้อนี้เห็นด้วย แต่
เมื่อมองอีกที ก็ทำให้เรารู้ว่า ความเชื่อที่ถ่ายทอดออกมาให้เราดู เป็นการสั่งสอนอบรมคนดูจะ
มากกว่า " (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537) แนวความคิดในเรื่องเศรษฐกิจนั้น กลุ่มผู้ชมการ
แสดงส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับเนื้อหาการแสดง ด้วยเหตุที่สภาพสังคมในปัจจุบัน
เปลี่ยนแปลงไปโดยยึดถือความร้อรวยและวัตถุสิ่งของเป็นหลักในการดำเนินชีวิต แนวความคิดที่
ถ่ายทอดออกมาสู่กลุ่มผู้ชมการแสดงจึงเป็นแนวความคิดที่ไม่ล้าสมัย และจะเพิ่มบทบาทมากขึ้นทุกขณะ

ตารางที่ 4

ความถี่ของเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อน
ค่านิยม ความเชื่อ ในสถาบันทางเศรษฐกิจ

ค่านิยมความเชื่อในสถาบันทางเศรษฐกิจ	จำนวนความถี่ (ตามจำนวนฉากตอน)	ร้อยละ
1. นิยมเงินทองวัตถุสิ่งของ	6	60
2. นิยมความหรูหราโอ่อ่าเพื่อแสดงฐานะ	2	20
3. นิยมอาชีพสหาย รับราชการ	2	20
รวม	10	100

หมายเหตุ : ตัวอย่างดูได้จากด้านหน้า

จากตารางที่ 4 ปรากฏเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยมความเชื่อในสถาบันทางเศรษฐกิจ คือ การนิยมเงินทองวัตถุสิ่งของมากที่สุดคือร้อยละ 60 รองลงมาคือ การนิยมความหรูหราโอ่อ่าเพื่อแสดงฐานะ และนิยมอาชีพสหาย เท่ากันคือ ร้อยละ 20

จากตารางแสดงให้เห็นว่า ความนิยมในวัตถุสิ่งของ ความหรูหราฟุ้งเฟ้อ มีมากขึ้นตามลำดับ แต่ในขณะเดียวกัน ความนิยมในอาชีพราชการของบรรดากลุ่มผู้ชมกลับลดน้อยลงไม่เป็นที่นิยม ผู้วิจัยได้ความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ชมวัยรุ่นว่า ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีใครนิยมรับราชการด้วยเหตุที่เงินเดือนน้อย ไม่พอกับค่าครองชีพในปัจจุบัน ทางานบริษัทเอกชนจะได้เงินทองมากกว่าหลายเท่าตัว สามารถสร้างหลักฐานได้มั่นคงกว่าคือ มีบ้าน รถยนต์ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตโดยสิ้นเชิง อาจเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง จึงทำให้กลุ่มคนมีแนวความคิดและพฤติกรรมต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปด้วยการที่พ่อแม่ มุ่งหวังจะให้บุตรหลานรับราชการจึงเป็นแนวความคิดที่ไม่ค่อยตรงกับสภาพเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันนี้เท่าไรนัก ดังคำกล่าวของสุชาติ ศาส์ ความว่า "...การรับราชการ ผมว่าได้เงินเดือนน้อย ไม่ค่อยพอกับค่าใช้จ่ายในปัจจุบัน โบนัส ก็ไม่มีผู้ทำงานบริษัทเอกชนไม่ได้ เพียงไม่กี่ปี ก็มีเงินเก็บแล้ว..." (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537)

นอกจากนี้แล้ว อาชีพ สุวรรณประดิษฐ์ ยังกล่าวถึงบทบาทความเชื่อ เรื่องการรับราชการของละคร
 เสภาขุนช้างขุนแผนว่า "...การรับราชการ คือสิ่งที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็นครูบาอาจารย์
 สอนหนังสือให้กับเด็ก ๆ ก็ช่วยทำประโยชน์ให้กับสังคมตั้งมากมาย แต่ติดอยู่ที่ว่า เงินเดือนมันน้อย
 กว่าการทำงานเอกชน ความเชื่อเรื่องนี้ละครเสภาขุนช้างขุนแผน นี้คิดว่าเหมาะสมกับยุคสมัยนั้น
 แต่ไม่เหมาะสมกับยุคสมัยนี้ ถ้ายุคสมัยนี้ การเป็นข้าราชการก็ต้องเลือกรับราชการในหน่วยงานที่
 สร้างอำนาจให้กับตนเองจึงจะดี..." (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537) เห็นได้ว่าแนวความคิดใน
 เรื่องการประกอบอาชีพ หรือเรื่องเศรษฐกิจของละครเสภาขุนช้างขุนแผน บางอย่างก็สอดคล้อง
 กับแนวความคิดของกลุ่มผู้ชม แต่บางอย่างก็แตกต่างกันไปบ้าง ตามกาลเวลาของแต่ละยุคสมัย
 แต่ทั้งนี้ความทันสมัยของผู้แสดงละครเสภาก็ยังคงมีอยู่ให้เห็นในการแสดงตลกหน้าม่าน ดังที่ได้
 กล่าวไว้ตอนต้น โดยการประยุกต์วิถีชีวิตและการประพฤติปฏิบัติของกลุ่มบุคคลบางกลุ่มออกมาให้
 กลุ่มผู้ชมได้รับทราบ แฉมเสียดสีและล้อเลียน เพื่อก่อให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลินบันเทิงใจ
 กับกลุ่มผู้ชมการแสดง

4. เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนถึงค่านิยมความเชื่อในสถาบันการศึกษาและศาสนา

ตอนนี้ผู้วิจัยจะขอกล่าวรวมค่านิยมความเชื่อในสถาบันการศึกษา และศาสนาควบคู่
 กันไป ด้วยเหตุที่ว่า การศึกษาของไทยแต่โบราณมีพื้นฐานมาจากสถาบันศาสนาแทบทั้งสิ้น กล่าวคือ
 การศึกษาเริ่มจากวัด โดยมีพระเป็นผู้อบรมสั่งสอนวิชาความรู้ให้กับคนในสังคม แต่ผู้ที่ได้รับการ
 ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีฐานะทางครอบครัวดี และเป็นเพศชายจึงจะได้รับการศึกษา โดยอาศัย
 การบวชเรียน อันเป็นความเชื่อของคนไทยแต่โบราณว่า ผู้ที่ได้อบวชเรียนมาแล้วนั้น เป็นคนที่สมบูรณ์
 มีวิชาความรู้รอบตัว ต่างจากคนที่ไม่ได้บวชเรียน ดังข้อความว่า

"หนึ่งเป็นผู้ดีมีเชื้อชาติ

กิริยามารยาทส่งสันฐาน

หนึ่งได้ศึกษาวิชาชาญ

เป็นแก่นสารคือคุณอุทกุนตัว"

ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุบาย

(ความเชื่อเรื่องการบวชเรียน)

ละครตอนนี้แสดงถึงความเชื่อถือต่าง ๆ มากมาย ทั้งความเชื่อในหลักคำสอน

ทางศาสนา เรื่องกรรมเวร ตลอดจนความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และคาถาอาคม ด้วยสังคมไทย
ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ เป็นศาสนาแห่งเหตุผล ไม่มีพิธีกรรมใด ๆ จึงต้องอาศัยลัทธิ
พราหมณ์ คือ การประกอบพิธีกรรม จนมีคำกล่าวที่ "พุทธกับไสยไปด้วยกัน" ตอนนี้เห็นได้ว่า
คนในสังคมมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และกรรมอย่างสูง กล่าวคือเมื่อหาทางพิสูจน์ความ
บริสุทธิ์ของนางสร้อยฟ้าศรีมาลาไม่ได้แล้ว จึงต้องอาศัยไสยศาสตร์เข้ามาตัดสินคดีความ โดย
เชื่อว่ามนุษย์ไม่รู้แต่ผีสิงเทวดาเป็นผู้รู้ เพราะฉะนั้นความบริสุทธิ์ของมนุษย์จึงต้องอาศัยไสยศาสตร์
เข้าเกี่ยวข้อง ดังเห็นได้จาก

ทรงรำพึงถึง เมียจมีนไว

ได้สั่งให้ลุยไฟไว้ก่อน

ภูจะตองดูแลให้แน่นอน

เสด็จออกพระบัญชาด้วยทันใด

ละครตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

องค์ที่ 1

เห็นได้ว่าแม้แต่นักขัตติยผู้ปกครองประเทศก็ยังคงให้ความเชื่อถือทางด้านไสยศาสตร์
เป็นสำคัญ (ดูได้จากตารางที่ 6) ซึ่งเชื่อถือโรคลงไสยศาสตร์ ถึง 69.45% มาตัดสินคดีความ
หลักความเชื่อในการตัดสินคดีความ จึงต้องอาศัยความบริสุทธิ์ยุติธรรมของผู้เป็นพยานในคดีนั้น ๆ
ดังกรณีของนางสร้อยฟ้าศรีมาลา จึงต้องมีการกล่าวคาสาบานต่อฟ้าดินของขุนแผนและพระไวย
ว่าจะไม่เอนเอียงเข้าข้างผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ คือ

แล้วพระองค์ทรงตรัสกับบุคคล

อ้ายแผนขุนพลหมื่นไวหวา

อย่าให้เขาสงสัยในวิญญาน์

สาบานเสียต่อหน้าอย่าเข้าใคร

ขุนแผนพระไวยพลายชุมพล

ทั้งสามคนสาบานถวายให้

ถ้ามันว่าข้าพเจ้าเข้าข้างใคร

ให้ตกรรทหมกไฟมันโรลกันต์

จะตั้งจิตให้ตรงจงแท้เที่ยง

ไมลาเอียงนี้กร้ายหมายมัน

ทั้งสร้อยฟ้าศรีมาลาไม่อาธรรม์

ทูลแล้วบังคมทูลลงบังคดล

ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

องค์ที่ 1

(ความเชื่อในพุทธศาสนา, เวรกรรม)

การกล่าวคำสาบานเปรียบเสมือนกับคำยืนยันในความบริสุทธิ์ของผู้สาบาน ซึ่งงานปัจจุบันนี้ก็ยังคงพบเห็นกันอยู่บ่อย ๆ กล่าวคือ รองนายกรัฐมนตรี (พ.ศ.2537) ขวนฝ้ายคำานกล่าวคำสาบานต่อหน้าวัดพระแก้ว เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง การสาบานนั้นเกิดขึ้นได้กับทุก ๆ คน ไม่ว่าบุคคลผู้นั้นจะมีการศึกษาสูงหรือต่ำเพียงไร กลุ่มผู้ชมการแสดงคงคิดเหมือนผู้วิจัยว่า เป็นเรื่องธรรมดาสามัญของคนไทย จนกลายเป็นความเคยชินในความรู้สึก เมื่อเห็นคนกระทำการสาบาน

ลักษณะของการกระทำการสาบานนั้นเป็นเพียงขั้นตอนเดียวของความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ เนื้อหาในละครเสภาขุนช้างขุนแผน มีเรื่องราวทางด้านนี้อยู่มากมาย เช่น

พราหมณ์ตรวจบาดแผลที่เท้านาง	ทั้งสองข้างบริสุทธิ์ไม่จัดสน
ให้นั่งข้างรางไฟทั้งสองคน	พญาจารย์อ่านมนต์กันกระทำ
ส่งข้าวตอกดอกไม้ให้สองนาง	พราหมณ์ทั้งสองข้างบูชาว่า
บายศรีบัตร์พลีพิธีกรรม	เสกข้าวสังเวียงซึ่งเทวา
โอมองค์พระสยามภูวนาถ	องค์บรมพรหมนนาถา
พระจักรกฤษณ์ฤทธิ์รุ่งศรีทรงศักดิ์	พระคงคาพระเพลิงเดกิงฤทธิ์
พระคเณศร์พระขันธกุมาร	มัจฉาทังพระพายกายสิทธิ์
โลกบาลบริหารทั้งสี่ทิศ	ขอเชิญมาสติทัศนาศา
ทั้งเทวารักษาภูจักร	ปฏิบัติบำรุงพระศาสนา
เสื่อเมืองทรงเมืองเรื่องฤทธา	พระหลักเมืองอุษยวารฤทธิ
เชิญมารับกระยาสังเวียง	อย่าเข้าด้วยโรคภัยจาเลขอันคนคิด
ถ้าครเพื่อหาพาหนะเป็นพิษ	จงประจักษ์ศักดิ์สิทธิ์แก่ตาคน

ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาลุยไฟ

องค์ที่ 1

(ความเชื่อในเรื่องพิธีกรรม)

การกระทำพิธีลุยไฟได้สิ้นสุดลงเมื่อนางสร้อยฟ้าแพศตี สมเด็จพระพันวัสสาดรัสส่งประหารชีวิตนางสร้อยฟ้า แต่นางศรีมาลาทูลขอชีวิตไว้ ด้วยเหตุผลแห่งการไม่จองเวรซึ่งกันและกัน หรือการให้อภัยกันนั่นเอง ดังความว่า

แม่จุดชนหัวลูกชั่วช้า
ให้สิ้นเวรสิ้นกรรมทัญญู เด็ด
ถึงบาปกรรมท้าวติดตัวไป
เพราะว่ากรรมนำไปห้าจ้าว

แม่จงรับสมออย่างจงภัย
ลูกจะได้ไปเกิดนชาติหน้าใหม่
พอจะได้คลายร้อนด้วยพ่อนเวร
จึงเมามัวคบหากับเงรเงร

ตอนนางสร้อยฟ้าศรีมาลาอุยไฟ

องค์ที่ 2

ลักษณะการกระทำความชั่วนั้น คนส่วนใหญ่ยังมักคิดว่า เป็นเพราะกรรมเป็นเหตุแห่งการกระทำ มิใช่ตนเองเป็นผู้ก่อให้เกิด ดังความว่า "เพราะว่ากรรมนำไปห้าจ้าว" ความเชื่อเรื่องบุญกรรม จึงยังแน่นอยู่ในจิตใต้สำนึกของคนไทย ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า คติธรรมข้อนี้ช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุขขึ้นมาได้มาก ถ้าทุกคนรู้จักกาห้อยภัยซึ่งกันและกัน

ตารางที่ 5

ความถี่ของเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อในสถาบันการศึกษา

ค่านิยมความเชื่อในสถาบันการศึกษา	จำนวนความถี่ (ตามจำนวนคำกลอน)	ร้อยละ
1. ยกย่องผู้มีความรู้ (นิยมบวชเรียน)	8	100
รวม	8	100

จากตารางที่ 5 ปรากฏเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยมความเชื่อในสถาบันการศึกษาประการเดียวคือ การนิยมยกย่องผู้มีความรู้ หรือนิยมการบวชเรียน

ความเชื่อในเรื่องการนิยมบวชเรียนในสมัยก่อนนั้น จัดได้ว่าเป็นบรรทัดฐานทางสังคมของชาวไทยทุกคนต้องบวชเรียน ด้วยเหตุผลที่ว่า การบวชเรียนคือการทำให้เป็นคนดีสมบูรณ์ และเป็นการทดแทนบุญคุณบุพการีผู้ให้กำเนิด ถ้าผู้ใดได้รับการบวชเรียนจะเป็นที่ยกย่อง

นับหน้าถือตาของสังคม แต่ถ้าผู้ใดไม่บวชเรียนจะกลายเป็นบุคคลไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นที่นับหน้าถือตาของคนในสังคม ลักษณะความเชื่อดังกล่าวที่ถ่ายทอดออกมาเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหลักทางศาสนา เพียงแต่ว่าผู้นับถือมีแนวความคิดที่แตกต่างไปจากแนวความคิดทางพุทธะ อย่างเห็นได้ชัดเจนคือ การบวชเรียนในทางพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นการช่วยส่งเสริม และสานต่อศาสนาให้ดำรงคงอยู่ต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านนิยมให้บุตรหลานบวชเรียน เพราะได้บุญกุศลเมื่อตายไปแล้ว จะได้ขึ้นสวรรค์ ประกอบกับได้เรียนรู้วิชาอาคมต่าง ๆ เพื่อป้องกันตัว ผู้วิจัยได้สอบถามไปยังกลุ่มผู้ชม ได้ความเห็นว่าเป็นแนวความคิดที่ไม่ถูกต้องในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมไสยศาสตร์ไม่ได้อยู่ มีบทบาทกับวิถีชีวิตคนไทยมากเท่ากับสภาพทางเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิต การบวชเรียนจึงเป็นสิ่งไม่จำเป็นเท่าไรนักของชายไทยในปัจจุบัน ด้วยเหตุต้องทำงานนอกบ้าน เพราะฉะนั้นการบวชเรียนจึงต้องกลางงานมาเป็นเวลานาน ๆ ดังคำกล่าวของสุชาติ ศาส์ ว่า "...การบวชเรียนไม่ค่อยสำคัญเท่าไรแล้ว สิ่งที่สำคัญคือ การประพฤติปฏิบัติสิ่งที่ดีงามมาให้เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว..." (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537)

ตารางที่ 6

ความถี่ของเนื้อหาบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยม ความเชื่อในสถาบันศาสนา

ค่านิยมความเชื่อในสถาบันศาสนา	จำนวนความถี่ (ตามจำนวนฉากตอน)	ร้อยละ
1. นับถือพุทธศาสนา (ยึดถือหลักธรรมคำสอน)	15	20.83
2. ขอบงานพิธี	7	9.72
3. เชื่อถือโหราศาสตร์ (คาถาอาคา, ขอบเสี่ยงโชค, ไสยศาสตร์)	50	69.45
รวม	72	100

หมายเหตุ : ดูตัวอย่างได้จากด้านหน้า

จากตารางที่ 6 ปรากฏเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่สะท้อนค่านิยมความเชื่อในสถาบันศาสนา คือ เชื่อถือโรคลงมากที่สุด คือร้อยละ 69.45 รองลงมาคือ นับถือพุทธศาสนาร้อยละ 20.83 และชอบงานพิธีร้อยละ 9.72

กล่าวได้ว่า ค่านิยมความเชื่อในเรื่องการศึกษาและศาสนาที่สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนถ่ายทอดออกมาสู่กลุ่มผู้ชมการแสดงล้วนแล้วแต่มีคุณประโยชน์ต่อกลุ่มผู้ชม แต่ทั้งนี้กลุ่มผู้ชมการแสดงต่างเพศ ต่างวัย ต่างสถานะ การรับรู้จึงมีแนวความคิดเห็นแตกต่างกันออกไปตามทักษะของตนเอง ครอบคลุมผู้ชมการแสดงวัยรุ่น มักไม่คอยให้ความเชื่อถือกับเรื่องการบวชเรียน วิทยาศาสตร์ หรือศาสนามากเกินไปนัก ด้วยเหตุที่ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้เจริญก้าวหน้ามากกว่าสมัยก่อน ผู้ชมวัยรุ่นจึงมีแนวความคิดเห็นตรงกันข้ามกับละครเสภาขุนช้างขุนแผน แต่กลุ่มผู้ชมกลุ่มนี้ก็มีได้แสดงอาการของการต่อต้านออกมาอย่างชัดเจน เพราะกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น คิดว่าเป็นเพียงการแสดงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น แต่กลุ่มผู้ชมวัยสูงอายุ กลับมีแนวความคิดเห็นสอดคล้องกับสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เพราะเชื่อว่าการบวชเรียนยังคงเป็นการช่วยขัดเกลาความรู้ ความประพฤติของบุตรหลานได้เป็นอย่างดี ดังคำกลอนเสภา ความว่า "หนึ่งเป็นผู้ดีมีเชื้อชาติ กิริยามารยาทส่งสันฐาน หนึ่งได้ศึกษาวิชาชาญ เป็นแก่นสารคือคุณอุตุนตัว..."

กล่าวสรุปได้ว่า เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนสะท้อนค่านิยมความเชื่อในเรื่องครอบครัวร้อยละ 18.55 การปกครองร้อยละ 21.85 เศรษฐกิจร้อยละ 6.62 การศึกษา 5.30 ศาสนาร้อยละ 47.68 กลุ่มผู้ชมการแสดงมีปฏิกิริยาต่อค่านิยมความเชื่อแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ กลุ่มวัยรุ่นมีความคิดเห็นว่า เนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผนที่ถ่ายทอดออกมานั้น บางส่วนล้าสมัยเกินไปไม่เหมาะสมกับกาลเวลา แต่ก็มิได้สร้างความรู้สึกลับแต่ประการใด เพราะกลุ่มวัยรุ่นยังคงคำนึงว่าเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ ส่วนกลุ่มผู้ชมวัยสูงอายุ มีความคิดเห็นใกล้เคียงกับเนื้อหาของบทละครเสภาขุนช้างขุนแผน และคิดว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นคติข้อเตือนใจ โดยผ่านจากผู้แสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน คือผู้ส่งสาร มีบทละครที่แสดงออกถึงค่านิยมและความเชื่อเป็นตัวสาระ ผ่านสื่อ คือตัวผู้แสดงสู่ผู้รับสาร คือกลุ่มผู้ชม และเกิดผลตามที่กล่าวมาข้างต้น

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

การวิเคราะห์ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความนิยมละครเสภาขุนช้างขุนแผน นั้น ผู้วิจัยได้ผลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์โดยมีคำถามนำ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อไว้เป็นการล่วงหน้าแล้ว (Interview Guideline) และเป็นคำถามแบบเปิด (Open ended) เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงมากที่สุดตามความต้องการ โดยผู้วิจัยได้แยกกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ กล่าวคือ

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องโดยตรง คือผู้เชี่ยวชาญ และผู้แสดง

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ กลุ่มผู้ชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน โดยสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในเขตโรงละครแห่งชาติ และศูนย์วัฒนธรรม กลุ่มผู้ชมมีอายุโดยเฉลี่ย 55 ปี นอกจากนี้แล้ว ยังมีกลุ่มตัวอย่างที่น่าสนใจอีกกลุ่มหนึ่ง คือกลุ่มเยาวชน มีอายุประมาณ 15 - 25 ปี ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการวิเคราะห์ผลการวิจัย พร้อมกันนั้น ได้ข้อคิดและแง่มุมมองของบุคคลต่างวัย ในสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษา สามารถจำแนกปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้ดังนี้คือ

1. การเปลี่ยนแปลงความนิยมของผู้ชม ซึ่งมีปัจจัยหลายประการด้วยกัน คือ

1.1 ปัจจัยทางตรง อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ และความงามต่าง ๆ ในเนื้อหาบทละคร กลับเปลี่ยนเป็นการนิยมในตัวผู้แสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวละครเอกฝ่ายชาย

1.2 ปัจจัยทางอ้อม อันได้แก่ การขาดการประชาสัมพันธ์ และการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐบาล

2. การเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ อันได้แก่ สื่อมวลชนต่าง ๆ อาทิเช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ

3. เกิดจากข้อจำกัดในตัวสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนเอง อาทิเช่น การวิเศษผู้แสดงมาก จึงต้องเสียค่าจ้างสูงกว่าสื่อสมัยใหม่

1. การเปลี่ยนแปลงความนิยมของผู้ชม

สื่อพื้นบ้านหลายชนิด ต้องสูญสลายไป อันเนื่องมาจากการเสื่อมความนิยมของผู้ชม ประกอบกับการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ จนก่อให้เกิดการสูญเสียทางวัฒนธรรม ดังคำกล่าวของ กองบรรณาธิการ หนังสือมรดก (2537 : บทนำ) ความว่า

ในขณะที่กระแสวัฒนธรรมทางตะวันตก ได้เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่องและรุนแรงขึ้น วัฒนธรรมไทยก็เริ่มอ่อนลง เสื่อมลงจนถึงขั้นวิกฤต วัฒนธรรมพื้นบ้านสูญหายไปแล้วมากมาย วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตก็เปลี่ยนไปทางสากลเรื่อย ๆ จนสัดส่วนระหว่างวัฒนธรรมต่างชาติจากภายนอกเริ่มกลืน วัฒนธรรมของไทยจนหมดสิ้นไป ปัญหาอย่างหนึ่งที่เสริมให้ค่านิยมคนไทยเปลี่ยนไปนั้น เห็นจะได้แก่ สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ที่ยึดยึดความบันเทิงข่าวสารความรู้ อย่างไม่มีขอบเขต ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุโทรทัศน์ ส่วนใหญ่แล้วจัดทำขึ้น เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าทั้งสิ้น แทบจะไม่มีสื่อที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน ในทางสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมอยู่เลย ที่มีอยู่ส่วนน้อยก็ยังร่อยหรอลงไป ประชาชนไม่ได้รับในสิ่งที่เขาควรจะได้รับ แต่กลับได้รับแต่สิ่งที่เขาทรมานให้ดู และมอมเมา หลอกล่อให้อยากดู ผมสงสารประชาชนกลุ่มนี้ และเป็นห่วงประเทศไทยของเรานี้ จะมีทางใดที่จะโน้มน้าวให้เขาเกิดจิตสำนึก และความภูมิใจงานศิลปวัฒนธรรม ความรู้ ภูมิปัญญา

เช่นเดียวกัน สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเปลี่ยนแปลงความนิยมลงไปทุกขณะจากการวิจัย พอจะสรุปถึงสาเหตุได้ดังนี้คือ

1.1 ปัจจัยทางตรง

เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีต ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เคยได้รับความนิยมอย่างสูง ประกอบกับเป็นเครื่องบันเทิงอารมณ์ของบุคคลในยุคนั้นนั้นได้เป็นอย่างดี เมื่อกล่าวถึงสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน ทุกคนคุ้นเคย และเคยได้ชมมาแล้วแทบทั้งสิ้น เนื้อหาเข้ากับสังคม มีการอบรมสั่งสอนจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม

ส่วนเนื้อเรื่องนั้น ยังคงได้รับความนิยมจากกลุ่มผู้ชมเฉพาะกลุ่ม คือกลุ่มผู้สูงอายุ ด้วยเหตุว่า

"เนื้อเรื่องต่าง ๆ นั้นจะเร้าใจผู้ชม "ละครเสภาขุนช้างขุนแผน" เป็นละครอมตะ จัดเป็นเรื่องที่ดีที่สุด และจัดแสดงได้ยาวกว่าเรื่องอื่น ๆ" (ปัญญา นิตยสุวรรณ สัมภาษณ์ : 11 พ.ย. 2537

เมื่อกล่าวถึงละครขุนช้างขุนแผน หลายคนให้ความเห็นว่าเป็นละครอมตะ ด้วยเหตุที่คงอยู่กับสังคมไทยมาอย่างช้านาน แต่ความอมตะของละครเสภา อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องเวลา เหมือนกับสื่อพื้นบ้านหลาย ๆ ชนิดที่กำลังเสื่อมความนิยมลงไปทุกขณะ

แม้ว่าในปัจจุบันนี้ "ละครเสภาขุนช้างขุนแผน" ยังคงเป็นที่สนใจของกลุ่มผู้ชมสูงอายุ ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นผลดีให้สื่อพื้นบ้านชนิดนี้ดำรงอยู่ได้ตลอดไป แต่ด้วยเหตุ

ที่ว่า มีผู้ชมเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น ขาดผู้ชมที่เป็นเยาวชนกลุ่มใหญ่ของสังคม ตลอดจนขาดการ สืบทอดจากบุคคลรุ่นใหม่ๆ ที่จะช่วยสืบทอดคำหัตถ์ตรงต่อไปได้ด้วยดี

นอกจากนี้แล้วแนวร่วมและความนิยมสื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น มีแนวร่วมที่เปลี่ยนไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ในอดีตนั้นผู้ชมละครเสภา นิยมชมเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินบันเทิงใจเป็นหลัก แต่ความนิยมประเภทนั้น กลับเปลี่ยนแปลงไป โดยผู้ชมหันมานิยมตัวผู้แสดงเป็นสำคัญ อาทิเช่น

"มาดูละครของกรมศิลป์เป็นประจำ เรื่องขุนช้างขุนแผนนั้น ดูเป็นประจำ จนจะจำเนื้อเรื่องได้ตลอดแล้ว ที่มาดูนี่เพราะชอบพระเอก ถ้าคุณปกรณ์ เล่นด้วยแล้ว ยิ่งต้องมาดู ใหญ่เลย ชอบพระเอกคนนี้มาก ถ้าปกรณ์ไม่เล่นก็คงไม่มาดูหรอก ที่มาดูเพราะชอบเขามาก รูปร่างหน้าตาดี หุ่นสมาร์ท เท่ แสดงเก่ง "ชอบตัวพระเอกมาก" (บุญเรือน ศรีสวัสดิ์ สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537)

นอกจากนี้แล้ว อาชีพ สุวรรณประดับ กล่าวว่า "ชอบ ปกรณ์ กับศุภชัย เค้าน่ารักทั้งคู่ แต่ชอบปกรณ์มากกว่า.....ถ้าปกรณ์เล่นก็จะมาดู นี่ถ้าวันไหนปกรณ์เล่นจะมีคนดู แน่นโรงละครเลย อย่างวันนี้สิ ต้องจองตั๋วล่วงหน้าด้วยนะ กลัวจะไม่ได้ดูก็เลยเลือกนั่งด้านหน้า สุด จะได้เห็นปกรณ์ชัด ๆ" (สัมภาษณ์ : 9 ก.ค. 2537)

จากข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดกล่าว ตอบเป็นอย่างเดียวกันคือ ชอบตัวแสดงเอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณปกรณ์ พรพิสุทธิ์ ส่วนด้าน เนื้อเรื่องนั้น ผู้ชมไม่ใคร่ใส่ใจเท่าไรนัก ด้วยเหตุที่ว่า ผู้ชมได้ชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนมา มากมายแล้ว ซึ่งขัดกับคำกล่าวของ กาญจนา แก้วเทพ ว่า กระบวนการรักษาคำจูน (Maintenance) นั้น วัฒนธรรมจากเวมมากัดถือกำเนิด และได้เคยทำหน้าที่ทางสังคมแล้ว แต่เนื่องจากขาดกลไกและกระบวนการในการรักษาคำจูน วัฒนธรรมเหล่านี้ได้ล้มหายตายจาก และเลือนหายไปจนที่สุด วัฒนธรรมที่จะมีชีวิตอยู่คงกระพันได้นั้น ต้องผ่าน "กระบวนการผลิตซ้ำ" (reproduction) คือ การเอาเหล่าเก่าไปใส่ขวดใหม่

แต่ด้วยเหตุที่ว่า "ละครเสภาขุนช้างขุนแผน" ในยุคปัจจุบันนี้ ดำรงอยู่ได้ มิใช่ขึ้นอยู่กับ "กระบวนการผลิตซ้ำ" ดังข้อความข้างต้น แต่ขึ้นอยู่กับ ความชื่นชอบในตัวผู้แสดงเป็น สำคัญ ผู้ชมจะเลือกชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากร ก็ต่อ เมื่อมีตัวแสดงที่ตนเองชื่นชอบแสดงเท่านั้น "กระบวนการผลิตซ้ำ" (reproduction) ของละคร เสภาขุนช้างขุนแผน ไม่อาจประสบผลสำเร็จไปได้เลย ถ้าขาดตัวแสดงเอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

คุณปรกร พรพิสุทธ์ และสุภชัย จันทรสุวรรณ

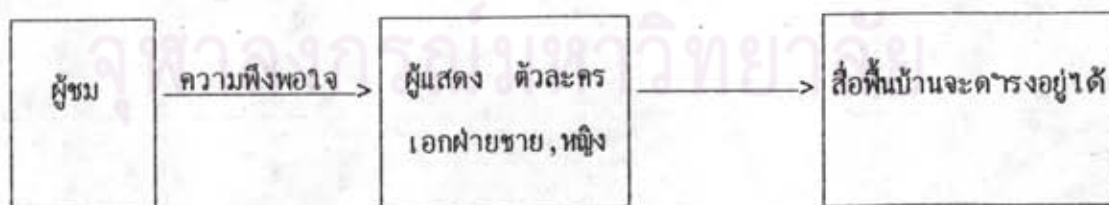
ด้วยเหตุดังกล่าว กรมศิลปากรจึงต้องผลิตนักแสดงรุ่นใหม่มารับเข้าแทนที่ เพื่อให้ผู้ชมยอมรับในการแสดง ดังกล่าวของปัญญา นิตยสุวรรณ ความว่า

"คิดว่าคงไม่หมดไปหรอก อย่างตอนนี้บทร้องดังคนก็ให้ความสนใจบทร้อง เหมือนกับในยุคก่อนที่มีมิตร เพชรดัง แต่ต่อมาก็มีคนอื่น ๆ เข้ามาแทนที่เหมือนกัน อย่างเดี๋ยวนี้ ก็มี เจ มีศรราม ทางของนี้ คลื่นลูกเก่าหายไป คลื่นลูกใหม่ก็เกิดขึ้นมาแทน มันจะเป็นวัฏจักรไป อย่างนี้อยู่เรื่อย ๆ ตลอดไปเสมือนกับคนดู พอหมดยุครุ่นนี้ ก็ต้องมีคนรุ่นใหม่มารับเข้าแทนอยู่ ๆ" (สัมภาษณ์ : 11 พ.ย. 2537)

แต่แนวทางการผลิตศิลปินรุ่นใหม่นี้ เพื่อมาแทนที่นักแสดงปัจจุบันนี้ของกรมศิลปากรนั้น ไม่อาจบอกได้ว่าจะได้ผลดีเพียงใด ดังกล่าวของนวรรณี วงศ์พิชัย (สัมภาษณ์ : 10 ก.ค. 2537) กล่าวว่า "เด็กใหม่ก็มีมากนะ แต่ก็ยังไม่เหมือนกับบทร้อง เพราะเด็กใหม่ ๆ ที่ทางกรมศิลปากรฝึกขึ้นมาเนี่ย รูปร่าง ท่าทาง นุ่มนวล ไม่ภูมิฐานเหมือนกับบทร้อง"

จึงน่าเป็นห่วงสำหรับการละครของไทย ที่อาจจะต้องสูญเสียกลุ่มผู้ชมไป นอกจากนี้แล้ว แนวความคิดเรื่อง "กระบวนการผลิตซ้ำ" (reproduction) จึงต้องอาจเปลี่ยนไปเป็นแนวความคิดเรื่อง "กระบวนการสร้างความน่าเชื่อถือ และพึงพอใจในบุคคล" เข้ามาแทนที่ ครอบครัวย้ายถิ่นฐาน ละครเสภา ขุนช้างขุนแผน เข้ามาทำหน้าที่พื้นฐานในการนำเสนอตัวผู้แสดงให้โดดเด่น จนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้ชม จึงจะช่วยยังให้สื่อพื้นบ้านชนิดนี้อยู่ต่อไปได้

สร้างภาพลักษณ์ให้ผู้แสดงโดดเด่น

ผู้วิจัยเป็นผู้ปรับแผนภูมิชิ้นนี้เอง

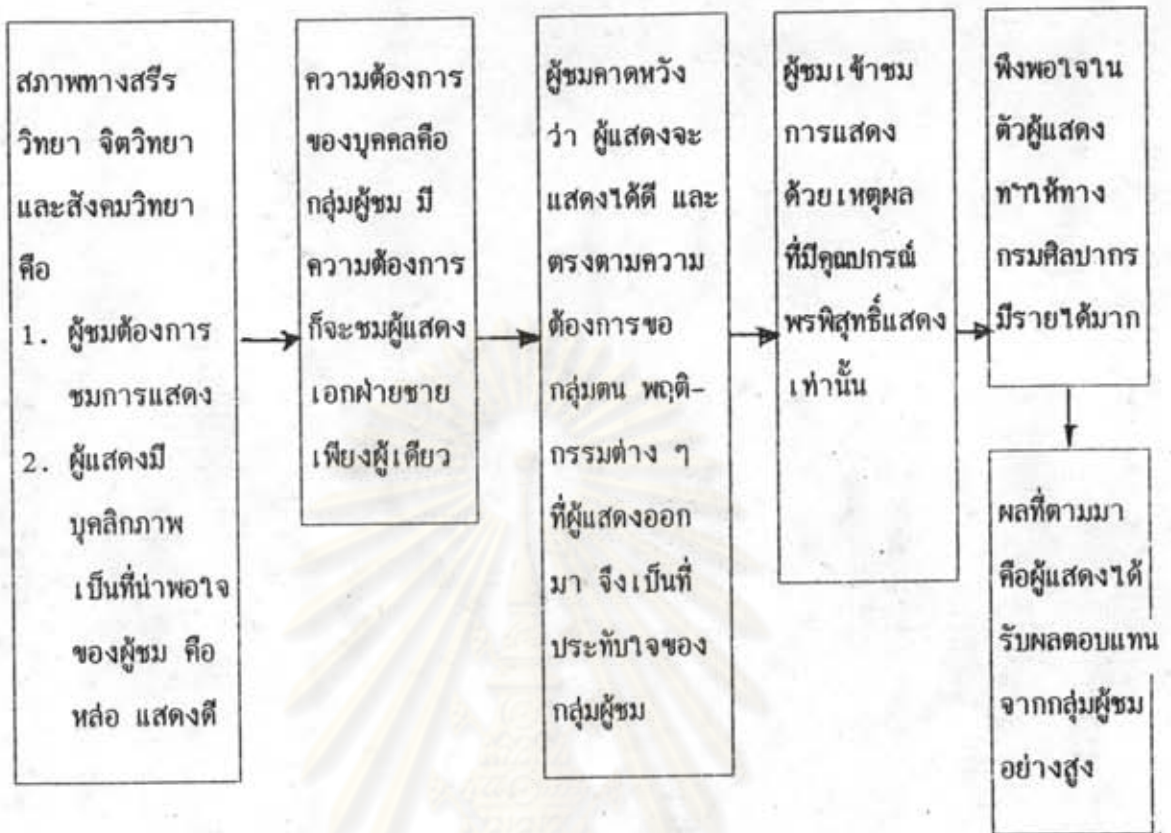
พฤติกรรมดังกล่าวของกลุ่มผู้ชมการแสดงละครเสภา จึงสามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับวิธีการศึกษาการใช้อสื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ คือ การศึกษาเกี่ยวกับ 1)

สภาวะของสังคมและจิตใจที่มีผลต่อ 2) ความต้องการของบุคคลซึ่งนำไปสู่ 3) การคาดคะเนเกี่ยวกับ 4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร นำไปสู่อื่น ๆ 5) ความแตกต่างกันในการใช้สื่อ และพฤติกรรมอื่น ๆ ยังผลให้เกิด 6) ความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ 7) ผลอื่น ๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน

องค์ประกอบต่าง ๆ เกี่ยวกับความพึงพอใจที่กล่าวมาสามารถสรุปเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

ความพึงพอใจเฉพาะบุคคลนั้น คือความนิยมชมชอบต่อสิ่งต่าง ๆ หรือสภาพการณ์ใด ๆ เนื่องมาจากการที่มี Concept (ความคิดรวบยอด) ต่อสิ่งนั้น หรือสถานภาพการณ์นั้น เป็นสิ่งที่ชื่นชอบ ดังได้ปรากฏแนวความคิดดังต่อไปนี้

แบบจำลองเดิมของ Katz

แบบจำลองแสดงแนวความคิดเห็น และความพึงพอใจที่กลุ่มผู้ชมมีต่อผู้แสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน

กล่าวได้ว่า สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน ในยุคปัจจุบันนี้ มีลักษณะและรูปแบบของค่านิยมที่แตกต่างไปจากยุคอดีตโดยสิ้นเชิง ด้วยเหตุที่ในยุคปัจจุบันผู้ชมเข้ามาชมการแสดง ด้วยความพึงพอใจในตัวผู้แสดงมากกว่าความพึงพอใจทางด้านเนื้อหาสาระ และแนวคิดต่าง ๆ อันพึงได้รับจากสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ จนก่อให้เกิด

แนวความคิดทางด้าน "ความพึงพอใจ" ในตัวผู้แสดงเข้ามาแทนที่ กระบวนการรักษาตัว (maintenance) จึงต้องอาศัยความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเข้ามาประกอบด้วย จึงจะทำให้สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนอยู่ต่อไปได้อีกยาวนาน ทฤษฎีนี้จึงชี้ให้เห็นว่า ประโยชน์จากการสื่อสารยังมีความสำคัญที่ต้องคำนึงถึงอยู่เสมอ และผู้ที่ประสบความสำเร็จในการสื่อสารคือ ผู้ที่รู้จักหยิบยก หรืออ้างอิงสิ่งที่ตอบสนองความพึงพอใจของผู้รับสาร หรือสามารถทำให้ผู้รับสารได้รับประโยชน์ไม่โดยดุษณีหรือโดยอ้อมนั่นเอง

1.2 ปัจจัยทางอ้อม

การเสื่อมความนิยมของละครเสภาขุนช้างขุนแผนในยุคปัจจุบันนี้ กล่าวได้ว่า มีเหตุมาจากการขาดการเอาใจใส่ และการประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานรัฐบาล

แม้ว่าในปี พ.ศ. 2537 รัฐบาลได้ประกาศให้เป็นปีแห่งการรณรงค์ วัฒนธรรมไทย และขยายผลไปจนถึงปี พ.ศ. 2540 ก็ตาม การกระทำดังกล่าวอาจเป็นเพียงนามธรรมเท่านั้น ซึ่งไม่ก่อให้เกิดประสิทธิผลได้ อันมีสาเหตุมาจากการขาดการปฏิบัติจากหน่วยงานของทางรัฐบาลและผู้รับผิดชอบโดยตรงซึ่ง บัญญา นิตยสุวรรณ ได้ให้ความเห็นว่า

"รัฐบาลประกาศให้เป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย แต่ก็ไม่เห็นทำอะไรเลย ครั้งแรกนั้น มีจุดหมายมาเชิญให้ไปร่วมประชุมสัมมนา ซึ่งเมื่อดูตามการสัมมนานั้น ก็เห็นว่าดี แต่ทำไปทำไมก็ไม่เห็นมีผลงานอะไรขึ้นมาเลย ผมคิดว่าคงไม่มีความหมายเท่าไรหรอก ที่จะรณรงค์ให้คนไทยรักวัฒนธรรมไทย เหมือนกับการรณรงค์ให้ประหยัดน้ำ ช่วงหน้าแล้งก็รณรงค์น้ำดู แต่ตอนนี้เงยบ่าเลย ทำอะไรไม่ค่อยเอาจริง เอาใจเท่าไรนัก" (สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537)

จากคำกล่าวข้างต้นนั้น ก่อให้เกิดแนวความคิดที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน และสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ จะดำรงอยู่ต่อไปในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่นั้น จึงขึ้นอยู่กับบุคคลหลายฝ่าย อาทิเช่น ประชาชนในชาติ เยาวชน ตลอดจนหน่วยงานของทางรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง ต่อการรณรงค์อนุรักษ์ สื่อพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

กระบวนการรักษาค้ำจุน (maintenance) นั้น จึงต้องกลายมาเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน และมีประสิทธิภาพได้ดีพอสมควรที่จะช่วยค้ำจุนให้สื่อพื้นบ้านละครเสภาอยู่ต่อไปได้ ด้วยเหตุที่บรรดาแนวคิดต่าง ๆ ในวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่เป็นนามธรรม ยิ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งมีโอกาสสูญสลายได้ง่ายขึ้น "...จึงต้องอาศัยความพร้อมในระบบงาน ทั้งบุคลากร งบประมาณ ตลอดจนระดับสติปัญญาและความสามารถของบุคคล ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง..." (บัญญัติ นิตยสุวรรณ : สัมภาษณ์ 11 ก.ค. 2537)

ด้วยเหตุนี้ ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ ได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ความว่า กระบวนการเสื่อมความนิยมของละครเสภาขุนช้างขุนแผนในกลุ่มผู้ชม อาจมีสาเหตุใหญ่ 3 ประการ กล่าวคือ 1. การขาดการเอาใจใส่จากทางรัฐบาลและผู้รับผิดชอบ 2. การขาดความร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน 3. การขาดจิตสำนึกในความเป็นไทย (สัมภาษณ์ : 8 ก.ค. 2537)

ตั้งคำถามของ บัญญา นิตยสุวรรณ ความว่า "ทางกรมศิลปากร พยายามรณรงค์ทำให้เยาวชน คือพวกนักเรียนได้มาชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน และละครเรื่องอื่น ๆ โดยเชิญชวนให้โรงเรียนต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร ส่งนักเรียนเข้าชมการแสดงโดยไม่เสียค่าบัตรผ่านประตู แต่ไม่ได้ผลเท่าไรนัก ผู้บริหารบางโรงเรียนนั้นเพิกเฉยต่อ การเชิญชวนของกรมศิลปากร และไม่คอยให้ความร่วมมือเท่าไรนัก จนทางเราเกิดความรู้สึกเฉย ๆ กับพฤติกรรมอย่างนี้"

เห็นได้ว่า กระบวนการรักษาคำจูนของสื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผนและสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ จะดำรงอยู่ต่อไปได้มากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลหลายฝ่ายที่จะร่วมมือร่วมใจกันในการอนุรักษ์ให้เป็นมรดกตกทอดไปสู่บุตรหลานต่อไป ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้อุปกรณ์สื่อพื้นบ้านอยู่ต่อไปได้นั้น คือ การปลูกจิตสำนึกอันความเป็นไทย และเร่งสร้างคุณค่าของวัฒนธรรมไทยให้เด่นกว่าวัฒนธรรมต่างชาติที่กำลังจะเข้ามาครอบงำ เยาวชนไทยให้หลงใหลไปกับสิ่งใหม่ ๆ จนลืมความเป็นไทยไปอย่างสิ้นเชิง

2. ปัจจัยที่เกิดจากการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่

ตลอดระยะเวลาที่สามทศวรรษเป็นต้นมา นักวิชาการหลายท่านได้เสนอประเด็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสื่อพื้นบ้าน เกิดความเสื่อมสลายโดยมุ่งศึกษาถึงแนวทางและความเป็นไปได้ที่จะช่วยกันอนุรักษ์สื่อพื้นบ้าน ในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป

นับตั้งแต่ประเทศไทย ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นมา ความเจริญทางด้านวัตถุได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว สภาพเศรษฐกิจที่พอเพียงจึงปรับเปลี่ยนไปสู่ สภาพเศรษฐกิจแบบการแข่งขันเข้ามาแทนที่ จนส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างทางสังคมไทย ด้วยเหตุแห่งการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยปรับเปลี่ยนสภาพสังคม ทำให้เจริญก้าวหน้าจนกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมมาใหม่ไปนานที่สุด

ความเจริญทางเทคโนโลยีและวัตถุทั้งปวงเข้าไปเร่งความต้องการของชาวชนบท จนเกิดการสูญเสียแรงงานและใช้เวลา ทำให้เขาเปลี่ยนฐานะจากผู้ผลิตมาเป็นผู้บริโภค ทำให้ชาวชนบทเลิกอาชีพการเกษตรโดยสิ้นเชิง รวมทั้งเลิกอาชีพการงานท้องถิ่น เป็นเหตุให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจและครอบครัวสูงขึ้น และหาทางแก้ปัญหาที่ผิดวิธี จนก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม (สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2515 : 87 - 90)

นอกจากนี้แล้ว การเร่งพัฒนาระบบคมนาคมและการสื่อสารจึงทวีบทบาทมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นยุคแห่ง "สังคมข่าวสาร" ไปมากที่สุด ผู้ใดมีเครื่องมือสื่อสารมากกว่าผู้อื่น ผู้นั้นย่อมได้เปรียบ แรงกระตุ้นนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านระบบสังคมส่วนกว้าง และระบบสังคมส่วน

ย่อย อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิถีชีวิตชาวไทย

สื่อพื้นบ้าน ละครเสภาขุนช้างขุนแผน เคยมีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนภาคกลาง ด้วยแรงกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ความเจริญทางด้านวัตถุ ประกอบกับเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดช่องว่าง ระหว่างสื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสื่อดั้งเดิมของชุมชนชาวไทยกับสื่อสมัยใหม่ และมีแนวโน้มของความเสื่อมสลายของสื่อพื้นบ้านอย่างเห็นได้ชัด

ปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความนิยมของสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน คือการเข้ามาแทนที่ของสื่อสมัยใหม่ ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ชมทั้ง 3 กลุ่ม คือ วิทยุรุ่น วิทยุทำงาน และกลุ่มผู้สูงอายุ ทั้งหมด 10 คนพบว่า มีสาเหตุดังนี้คือ

1. สื่อโทรทัศน์

สื่อโทรทัศน์ เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมสูงสุดในกลุ่มตัวอย่าง พบว่าทุกครัวเรือนมีสื่อโทรทัศน์ไว้ และนิยมชมละครทีวีช่องต่าง ๆ ตลอดจนความนิยมในรายการเพลง เกมสัปดาห์ และภาพยนตร์ต่างประเทศ ด้วยเหตุที่ว่ากลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นแหล่งของความเจริญในทุก ๆ ด้าน ประชาชนจึงมีสิทธิ์และเสรีภาพในการรับสื่อได้มากกว่าเขตชุมชนอื่น ๆ จุดมุ่งหมายของการชมรายการโทรทัศน์นั้น ร้อยละ 70 พบว่า นิยมชมโทรทัศน์เพื่อความบันเทิงเป็นหลัก นอกจากนั้นแล้ว ร้อยละ 30 ชมเพื่อความรู้ทางด้านข่าวสาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มวัยรุ่นทุกคน นิยมการชมโทรทัศน์เพื่อความบันเทิง และพักผ่อนหย่อนใจ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้สูงอายुर้อยละ 70 นิยมชมรายการโทรทัศน์เพื่อความรู้ นอกจากนั้นแล้ว มีความบันเทิงสอดแทรกเข้าไปบ้างพอสมควร เช่น ละครจักร ๆ วงศ์ ๆ

เมื่อนำสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน มาเปรียบเทียบกับสื่อโทรทัศน์นั้น เห็นได้ว่า สื่อโทรทัศน์ซึ่งเป็นสื่อสมัยใหม่ มีอิทธิพลและกำลังการแพร่ภาพได้มากกว่า สื่อพื้นบ้าน เช่น ละครเสภา ซึ่งมีผู้นิยมเพียงเฉพาะกลุ่มเท่านั้น การรับชมละครเสภาจึงต้องหาชมได้จากโรงละครเท่านั้น

แนวความคิดของกาญจนา แก้วเทพ เกี่ยวกับ กระบวนการรักษาตัวจน (Maintenance) คือ กระบวนการผลิตซ้ำ (Reproduction) นั้น สามารถนำมาเข้ามาประยุกต์ใช้ได้กับสื่อโทรทัศน์ โดยผลิตละครเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นตอน ๆ และแพร่ภาพทางโทรทัศน์ แต่ทั้งนี้หรือรณรสต่าง ๆ ก็คงต้องประยุกต์ให้เข้ากับความสัมพันธ์ของเทคโนโลยี กล่าวคือกระบวนการขับเสภาต้องลดน้อยลงไป ในขณะที่บทเจรจาต้องมีมากขึ้น การดำเนินเรื่องต้องรวดเร็วทันใจผู้ชม และปรับสภาพให้เข้ากับวิวัฒนาการใหม่ ๆ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงความงามในอรรถรส

ของละครเสภาไว้

2. วิทยุ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ชมทั้ง 3 กลุ่ม พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีวิทยุไว้ในครอบครองทุกครัวเรือน ซึ่งนิยมรับฟังวิทยุกระจายเสียงตลอด 24 ชั่วโมง โดยจุดมุ่งหมายหลักคือ ฟังวิทยุเพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญ รายการที่นิยมมากที่สุดคือ รายการเพลง รายการอื่น ๆ นั้น กลุ่มตัวอย่างรับฟังบ้าง แต่ไม่มากเท่าไรนัก เช่น รายการสารคดี และบทความต่าง ๆ โดยแยกตามลักษณะของกลุ่มประชากรได้เป็น 3 กลุ่มคือ

2.1 กลุ่มวัยรุ่น พบว่าวัยรุ่นทุกคนนิยมฟังรายการเพลง และโทรศัพท์ไปร่วมเล่นเกมส์กับทางผู้จัดรายการเสมอ โดยเน้นหนักทางด้านความบันเทิงใจ ส่วนความรู้และเนื้อหาสาระต่าง ๆ คือผลพลอยได้จากการรับฟังวิทยุ

2.2 กลุ่มวัยทำงาน พบว่า กลุ่มวัยทำงานนิยมฟังรายการวิทยุ ที่มีเนื้อหาทางด้านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เป็นหลัก อาทิเช่น การรายงานของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย การรายงานข่าวสดตามช่วงเวลาต่าง ๆ ส่วนรายการที่นิยมฟังคือ รายการวิทยุ จส.100 ซึ่งรายงานสภาพการจราจร ด้วยเหตุที่ว่า กลุ่มวัยทำงานต้องออกเดินทางไปทำงานนอกบ้านเกือบทุกคน จึงต้องทราบข้อมูลของการจราจร

2.3 กลุ่มผู้สูงอายุ พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุนิยมฟังรายการเพลงสมัยอดีต ซึ่งจัดโดย สถานีวิทยุเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเทเวศร์ คลื่นความถี่ 89.5 เมกกะเฮิรต์ นอกจากนั้นแล้วรายการเพลงที่นิยมฟังนั้นจะต้องมีเนื้อหาความรู้ สาระต่าง ๆ ตลอดจนรายการธรรมะเข้ามาประกอบรายการด้วยถึงร้อยละ 50

กล่าวได้ว่า กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่มที่ผู้วิจัยได้กล่าวอ้างถึงในการวิจัยครั้งนี้ นั้น ส่วนแล้วแต่มีพฤติกรรมการเปิดรับสื่อวิทยุกระจายเสียงที่แตกต่างกันออกไป โดยวัยรุ่นนิยมฟังวิทยุเพื่อความบันเทิงเป็นหลัก กลุ่มวัยทำงานนิยมฟังวิทยุ เพื่อทราบข้อมูลข่าวสาร ส่วนกลุ่มผู้สูงอายุ นิยมฟังรายการวิทยุเพื่อการจรรโลงใจเป็นหลัก

3. ภาพยนตร์

ภาพยนตร์จัดเป็นสื่อสมัยใหม่ที่เป็นที่นิยมของบุคคลทั่วไป เนื่องด้วยในปัจจุบันนี้ วัฒนาการและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ทั้งในเขตเมืองและนอกเขตปริมณฑล โดยมีรูปแบบการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ จัดทำเป็นโรงภาพยนตร์โรงเล็ก ตามศูนย์การค้า หรือที่เรียกกันว่า Mini theatre ได้รับความนิยม

จากกลุ่มผู้ชมอย่างสูง โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นนั้น นิยมชมภาพยนตร์ต่างประเทศ ด้วยเหตุที่ภาพยนตร์ต่างประเทศให้ความบันเทิงใจ เข้าใจ สนุกสนาน น่าตื่นเต้น มากกว่าภาพยนตร์ไทย และศิลปะการแสดงแบบไทย ๆ

จากการวิจัยครั้งนี้นั้น ผู้วิจัยพบว่าความถี่ในการชมภาพยนตร์ของวัยรุ่นไทยนั้น เฉลี่ยแล้วประมาณสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เฉพาะอย่างยิ่ง วันเสาร์ อาทิตย์ หรือวันหยุดพิเศษ ซึ่งรอยมากแล้ว นิยมไปชมภาพยนตร์ตามศูนย์การค้าต่าง ๆ เช่น เซ็นทรัล สยามสแควร์ ฯลฯ ส่วนการชมศิลปะการแสดงของไทยนั้น แทบจะไม่ได้ชมเลย หรือได้ชมบ้างจากการบังคับของทางโรงเรียน และผู้ปกครอง ซึ่งเด็กวัยรุ่นได้แสดงทัศนคติต่าง ๆ ดังนี้คือ

"ศิลปะการแสดงของไทย ไม่ค่อยได้ชมหรอกค่ะ อย่างวันที่มีมาชม ก็เพราะทางโรงเรียนบังคับให้มาชมการแสดง เห็นว่าวันนี้แสดงเรื่องขุนช้างขุนแผน หนูเองก็พอจะรู้เนื้อเรื่องอยู่บ้างจากหนังสือเรียน ม.ปลาย แต่ก็ไม่ได้ค่อยชอบเท่าไรนัก มันไม่เร้าใจ ทุ่งช้างเหมือนดูหนัง บางทีหนูมาดูก็นั่งหลับตลอดเลยค่ะ" (วรรณกร แซ่เอี้ยว, สัมภาษณ์, 17 ก.ค. 2537)

จากข้อความสัมภาษณ์ข้างต้นนั้น กล่าวได้ว่า สื่อภาพยนตร์มีอิทธิพลมากกว่าสื่อพื้นบ้านของไทย ด้วยสาเหตุหลายประการ กล่าวคือ ภาพยนตร์มีความทันสมัย, เร้าใจ ให้ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ได้ดีกว่าสื่อพื้นบ้าน ประกอบกับการดำเนินเรื่องมีความรวดเร็วทันใจผู้ชม จึงก่อให้เกิดความนิยม และกลายเป็นสิ่งชื่นชอบของวัยรุ่นในที่สุด ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2530 : 23) ได้เสนอแนวความคิดเห็นไว้ดังนี้คือ เนื้อหาสาระที่ติดมากับสื่อสมัยใหม่นั้น นอกจากจะไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในชนบทแล้ว หลายครั้งยังทำลายคุณค่า และวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ อีกทั้งสื่อมวลชนเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการบริโภคจนเกินขีดความสามารถของประชาชน โดยการรื้อมน้ำวักงูใจจากการโฆษณา สิ่งเหล่านี้เป็นทางที่ก่อให้เกิดปัญหา และช่องว่างทางสังคม และส่งผลกระทบต่อการทำลาย วัฒนธรรมดั้งเดิมและระบบคุณค่าที่มีอยู่

เมื่อมองกลับกันแล้ว กลุ่มวัยรุ่นอายุกลับนิยมชมการแสดงสื่อพื้นบ้านของไทยบนเวทีมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน เนื่องจากความชื่นชมในตัวนักแสดง และเนื้อหาเรื่องราวของเสภาขุนช้างขุนแผนให้ความสนุกสนานเร้าใจ จึงกลายเป็นสิ่งดึงดูดใจให้ผู้ชมกลุ่มสูงอายุเข้ามาชมละคร อัตราโดยเฉลี่ยแล้ว เข้าชมทุก ๆ สัปดาห์ และวันหยุดพิเศษจะมีผู้เข้าชมการแสดงอย่างคับคั่ง สำหรับค่าบัตรผ่านประตูนั้น คือ 100, 500, 1,000, 2,000 และ 3,500 บาทตามลำดับ ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของผู้ชมที่จะซื้อบัตรได้

ด้วยเหตุนี้ ภาพยนตร์ต่างประเทศ จึงไม่มีบทบาทและอิทธิพลต่อวัยรุ่นสูงอายุ

เท่ากับละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากร เพราะได้รับความนิยมอย่างสูงตลอดมา

4. สื่อวีดิทัศน์

สื่อวีดิทัศน์ คือสื่อที่เข้าถึงตัวผู้ชมได้ดีอีกสื่อหนึ่ง ด้วยเหตุผลที่ว่าสามารถค้นหา และเลือกชมได้อย่างอิสระและเสรี

ในช่วงระยะกว่าทศวรรษ สื่อวีดิทัศน์ได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในรูปแบบของเพลงคาราโอเกะ ภาพยนตร์ต่างประเทศ ภาพยนตร์ไทย ภาพยนตร์สารคดี ตลอดจนภาพยนตร์ลามกอนาจาร เนื้อหาของวีดิทัศน์แต่ละวันนั้น จึงมีคุณค่าแตกต่างกันออกไป โดยขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ชมเป็นหลักสำคัญ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการบริโภค จากที่เคยไปชมการแสดงในโรงละคร กลับมาชมในบ้านตนเองนั้น เป็นการสร้างค่านิยมใหม่ ๆ ขึ้นมา โดยมีสื่อมวลชนสมัยใหม่เป็นตัวกระตุ้นและเร้าให้ประชาชนหันมานิยมสื่อบันเทิงสำเร็จรูป นิยมความสะดวกสบาย และความทันสมัย มองการชมศิลปะพื้นบ้านเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย ไร้ค่า น่าดูถูก ประกอบกับไม่ทันสมัย (ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ สัมภาษณ์ : 8 ก.ค. 2537)

3. เกิดจากข้อจำกัดของสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนเอง

ละครเสภาขุนช้างขุนแผนจัดเป็นเครื่องมือสื่อสารดั้งเดิมของชุมชนชาวไทย ซึ่งมีอิทธิพลตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีหน้าที่หลักหลายประการ กล่าวคือ หน้าที่ทางด้านให้ความบันเทิง หน้าที่ในการเฝ้าการศึกษา หน้าที่ในการประสานสัมพันธ์ และหน้าที่ในการสอดส่องแจ้งข้อเท็จจริงให้กับสังคม ด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านชนิดดังกล่าว ได้ถือกำเนิดขึ้นมาด้วยระยะเวลาอันยาวนาน จึงต้องมีแนวโน้มที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงและสูญหายไปมากที่สุด

เครื่องมือสื่อสารทุกชนิดของมนุษย์มีทั้งข้อดี และข้อด้อยส่วนตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่ หรือสื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน สื่อพื้นบ้านจะดำรงอยู่ได้ หรือเสื่อมสลายไปนั้น คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความสามารถในการปรับเปลี่ยนตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และความเป็นจริงที่เคลื่อนเปลี่ยนแปลง สื่อชนิดใดที่เกิดขึ้นมาแล้ว แต่ขาดคุณสมบัติในการปรับเปลี่ยน ดังกล่าว ก็มีโอกาสจะสูญสลาย หรือเสื่อมความนิยมไปได้ (จิตตนา หนูณะ 2533 : 104)

สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนมีข้อจำกัดหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ

1. ใช้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก

การแสดงใดก็แล้วแต่ เมื่ออาชีพผู้แสดงเป็นจำนวนมาก จึงต้องเกิดความยุ่งยาก ขึ้นมาตามลำดับ ทั้งค่าตัวในการแสดง การจัดคิวในการแสดง และปัญหาส่วนตัวอีกมากมาย ซึ่งใน บางครั้งอาจทำให้ตัวผู้แสดงเอง เกิดความเบื่อหน่ายในการแสดง (ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ สัมภาษณ์ 20 กรกฎาคม 2537)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การอาชีพผู้แสดงเป็นจำนวนมาก จึงอาจเป็นอุปสรรคใน การจัดการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน และเหตุผลอีกประการหนึ่งคือ การแสดงละครเสภา ขุนช้างขุนแผนต้องอาศัย เครื่องดนตรีไทยในการแสดง จึงทำให้ทั้งตัวผู้แสดงและตัวผู้เล่นดนตรี เป็นจำนวนมาก จนก่อให้เกิดความยุ่งยาก

ในบางครั้งการเดินทางไปแสดงตามสถานที่ไกล ๆ ต้องใช้รถถึง 3 - 4 คัน ด้วยเหตุว่าต้องขนเครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี เครื่องประกอบฉาก ตัวผู้แสดงและตัวนักดนตรี (ปัญญา นิตยสสุวรรณ สัมภาษณ์ : 11 พฤศจิกายน 2537)

2. รายได้

รายได้ คือปัจจัยสำคัญสำหรับการทำงานไม่ว่างานนั้นจะมากน้อยเพียงใด ถ้า รายได้สูง งานส่วนใหญ่ก็จะไปได้ด้วยดี แต่ถ้าครั้งใดที่รายได้น้อย งานต่าง ๆ มักจะดำเนินไป ไปด้วยช้า ๆ เช่นเดียวกันกับรายได้จากการแสดงของตัวผู้แสดง ละครเสภาขุนช้างขุนแผนนั้น มีรายได้น้อยได้เพียงรอบละ 80 - 100 บาทเท่านั้น ด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้แสดงคือข้าราชการกรม ศิลปากร การแสดงคือหน้าที่หลัก และต้องปฏิบัติ

ด้วยเหตุดังกล่าว ตัวผู้แสดงจึงไม่ได้รับเงินจากค่าแสดงมากมายเท่าไรนัก แต่ได้ของกำนัลจากกลุ่มผู้ชมเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งกลุ่มผู้ชมที่มอบของรางวัลให้กับผู้แสดงนั้นล้วนแล้ว แต่มีฐานะการเงินที่มั่นคง ถึงขั้นระดับเศรษฐี การสร้างความพึงพอใจเฉพาะตัวบุคคล จึงเป็นสิ่งที่ นำมาหยิบยกขึ้นมาวิเคราะห์ได้เป็นอย่างดี

ในกรณีของละครเสภาขุนช้างขุนแผน และละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากร นั้น รายได้จากการแสดงจึงไม่ใช่สิ่งสำคัญต่อตัวผู้แสดง ด้วยเหตุว่ามีปัจจัยอย่างอื่นเข้ามาทดแทน การได้รายได้น้อย แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า ตัวผู้แสดงทุกคนจะได้รับปัจจัยทดแทนหรือของกำนัล จากกลุ่มผู้ชมเสมอไป มีเพียงผู้แสดงเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ได้รับปัจจัยอุดหนุนอย่างมากมาย เพราะ มีความพึงพอใจเฉพาะตัวผู้แสดง เกิดขึ้นมา ซึ่งผู้วิจัยจะสรุปได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ชมคือ

ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชาย โดยความพึงพอใจนั้นมีส่วนประกอบ หลายประการด้วยกันคือ

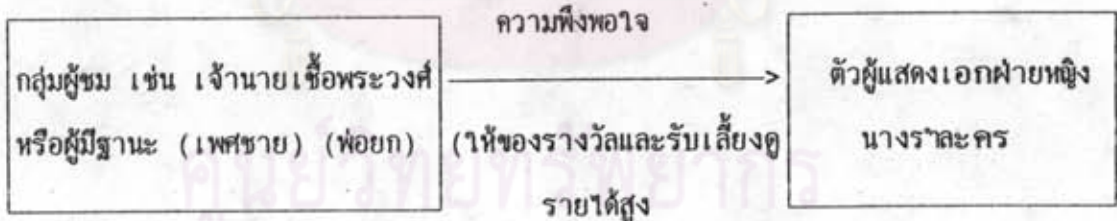
1. แสดงได้ดีสมบทบาท
2. รูปร่างหน้าตาดี
3. บุคลิกลักษณะนิสัยเหมือนตัวละคร ซึ่งผู้ชมได้วาดจินตนาการไว้ เช่น ตัว

ขุนแผน ฯลฯ

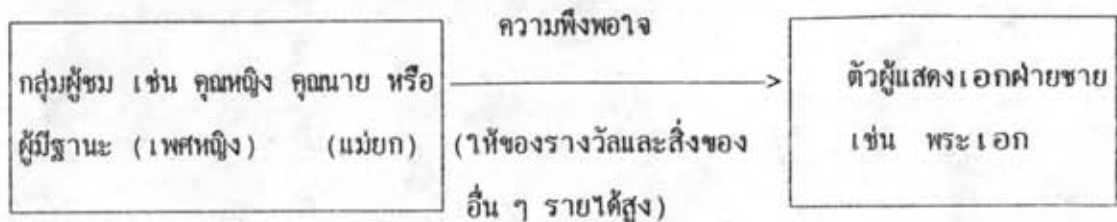
ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงนั้น มีหลักฐานยืนยันมาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล แล้วว่ามีมูลเหตุความจริง แต่ความพึงพอใจจะเกิดขึ้นกับตัวผู้แสดงเอกฝ่ายหญิงเท่านั้น ไม่ค่อยเกิดขึ้นกับตัวละครเอกฝ่ายชายเท่าไรนัก รายได้ที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงได้รับในยุคก่อนจึงมีมูลค่ามากกว่าตัวละครเอกฝ่ายชาย แต่ในปัจจุบันนี้ ความพึงพอใจรูปแบบดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนไปจากความพึงพอใจตัวผู้แสดงฝ่ายหญิงเพียงอย่างเดียว กลับมานิยมและพึงพอใจในตัวแสดงฝ่ายชาย (ฐิติมา วิทยาวงศ์รุจิ สัมภาษณ์ : 8 ก.ค. 2537)

แผนภูมิดังกล่าวผู้วิจัยเป็นผู้รับทำขึ้นเอง เพื่อเปรียบเทียบความพึงพอใจของกลุ่มผู้ชมการแสดงในอดีตกับกลุ่มผู้ชมการแสดงในปัจจุบันว่ามีความแตกต่างกัน ดังแผนภูมิข้างล่างนี้

สมัยอดีต

สมัยปัจจุบัน

ข้อสรุปจากการวิจัยในครั้งนี้ นั้น กล่าวได้ว่า ความพึงพอใจในตัวผู้แสดงมีผลต่อรายได้ของผู้แสดง กล่าวคือ การได้รับของรางวัลหรือของกำนัล ซึ่งมีมูลค่าสูงกว่าค่าตัวในการแสดงอยู่มาก และเป้าหมายความพึงพอใจในตัวผู้แสดงเปลี่ยนไปจากอดีตคือ หันกลับมานิยมตัวผู้แสดงเอกฝ่ายชายมากขึ้น เนื่องด้วยกลุ่มผู้ชมประมาณร้อยละ 80 เป็นกลุ่มสตรี

การวิเคราะห์ละครเสภาขุนช้างขุนแผนตามแบบแผนทฤษฎีสื่อสารสังคม (forms of specific formulation)

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอข้อมูลทั้งหมดผนวกเข้ากับทฤษฎีสื่อสารสังคม (forms of specific formulation) เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น ด้วยเหตุที่ปัจจัยของกลุ่มผู้รับสารมีอิทธิพลต่อละครเสภาขุนช้างขุนแผนอย่างมาก การคงอยู่หรือการเสื่อมสลายนั้นจึงต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าว

แบบแผนทฤษฎีสื่อสารสังคม (forms of specific formulation) หมายถึงการจัดกลุ่มพวกของกรอบความคิด หรือทฤษฎีว่ามีกลุ่มลักษณะสำคัญที่สามารถนำมาอธิบายการสื่อสารสังคม ซึ่งมักอธิบายปรากฏการณ์ใน 4 ลักษณะคือ

1. การศึกษาถึงผู้รับสาร (formulation of audiences)

เป็นการศึกษาที่เน้นตัวผู้รับสาร ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสื่อสารสังคม ทั้งนี้เพราะผู้รับสารเป็นเป้าหมายสำหรับการสื่อสาร หากขาดการตอบสนองจากรับผู้รับแล้ว การสื่อสารสังคมก็ไร้ความหมายอย่างสิ้นเชิง ซึ่งผู้วิจัยจะขอมาอธิบายไว้กับละครเสภาขุนช้างขุนแผนดังนี้ คือ

1.1 ความแตกต่างของปัจเจกชน (The individual differences)

เป็นแบบแผนที่อธิบายพฤติกรรมของการสื่อสารของบุคคล มีความแตกต่างประการใด สำหรับผลการวิเคราะห์ กล่าวได้ว่า กลุ่มผู้ชมที่เข้าชมการแสดงละครเสภา มีความแตกต่างกันทางสภาพส่วนบุคคล สภาพจิตวิทยาและสภาพภายนอก (จิตใจ) ของบุคคล มีทั้งกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มวัยกลางคน และกลุ่มวัยรุ่นหรือนักเรียน ทำให้กระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งส่งผลต่อทัศนคติของกลุ่มผู้ชมทั้ง 3 กลุ่ม ที่ทำให้ความชื่นชอบ หรือการกระทำของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ด้วยเหตุนี้โครงสร้างบุคลิกภาพของกลุ่มผู้ชม จึงมีผลต่อกระบวนการเลือกสรรคัลสารสนเทศ ซึ่งก่อให้เกิดทัศนคติของบุคคลหนึ่ง ๆ ที่แตกต่างจากบุคคลอื่น เช่น กลุ่มวัยสูงอายุ จะมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากกลุ่มวัยรุ่น แต่ใกล้เคียงกับกลุ่มวัยกลางคน กระบวนการเลือกสรรคัล

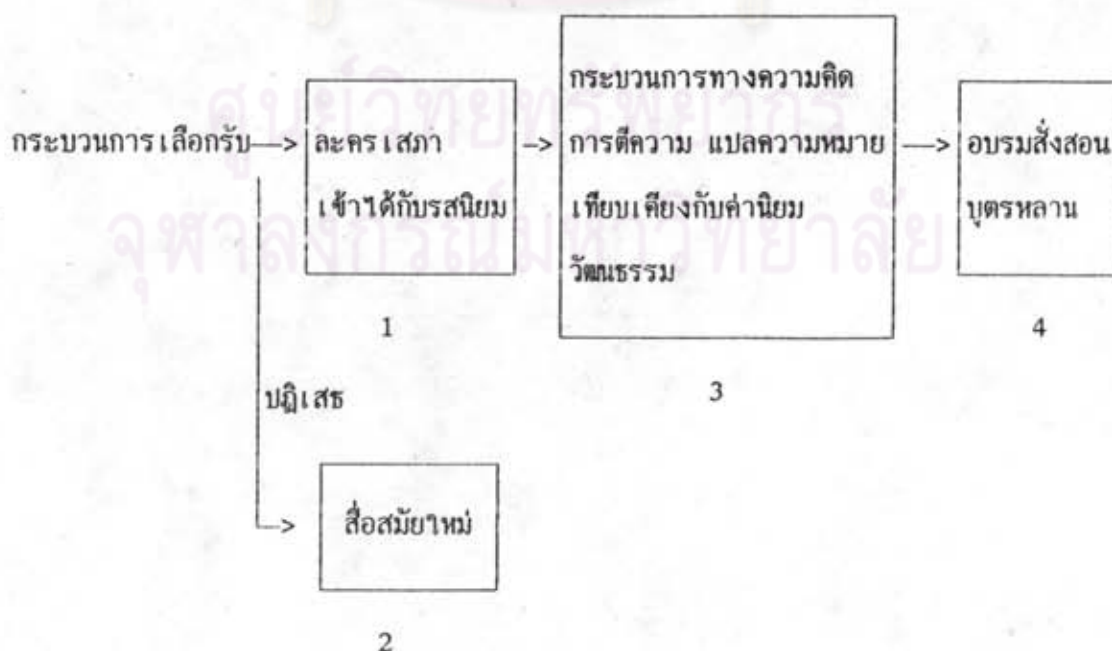
สารสนเทศนี้ จึงเป็นตัวเชื่อมระหว่างสภาพภายใน และภายนอกของบุคคล ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1.1.1 การเลือกเปิดรับสาร (Selective exposure)

การเลือกเปิดรับสารเป็นกระบวนการภายในบุคคล ที่พิจารณาว่าพร้อมที่จะเปิดรับสารหรือไม่ จะเลือกเปิดรับสารประเภทไหน จากสื่ออะไร และเวลาใด กระบวนการเลือกเปิดรับสาร (Selective exposure) ในสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงแยกพิจารณาออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มวัยสูงอายุ และวัยกลางคน กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มวัยรุ่น

กลุ่มที่ 1 กลุ่มวัยสูงอายุและวัยกลางคน นับว่าเป็นบุคคลที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาอย่างมากมาย กระบวนการเลือกเปิดรับสาร จึงมีกระบวนการที่ซับซ้อนกว่ากลุ่มวัยรุ่น กล่าวคือ กลุ่มดังกล่าว มักเลือกชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน หรือละครเรื่องอื่น ๆ ของกรมศิลปากรมากกว่า การเลือกชมสื่อการแสดงสมัยใหม่ อาทิเช่น ภาพยนตร์ เพราะละครเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นสื่อที่ให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อย่างครบครัน ทั้งความงามในภาษา ท่วงท่าร้อง การรำยรา และความเข้าใจกันได้ดีกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย กลุ่มวัยสูงอายุ และวัยกลางคนเลือกเปิดรับสารชนิดนี้ ครอบคลุมเต็มใจ 100% และแนวความคิดต่าง ๆ ที่ได้รับจากละครเสภา จึงเข้ากระบวนการทางความคิด และกลั่นกรองเพื่อนำมาใช้สอนบุตรหลานต่อไป ดังแผนภูมิที่ปรากฏอยู่คือ

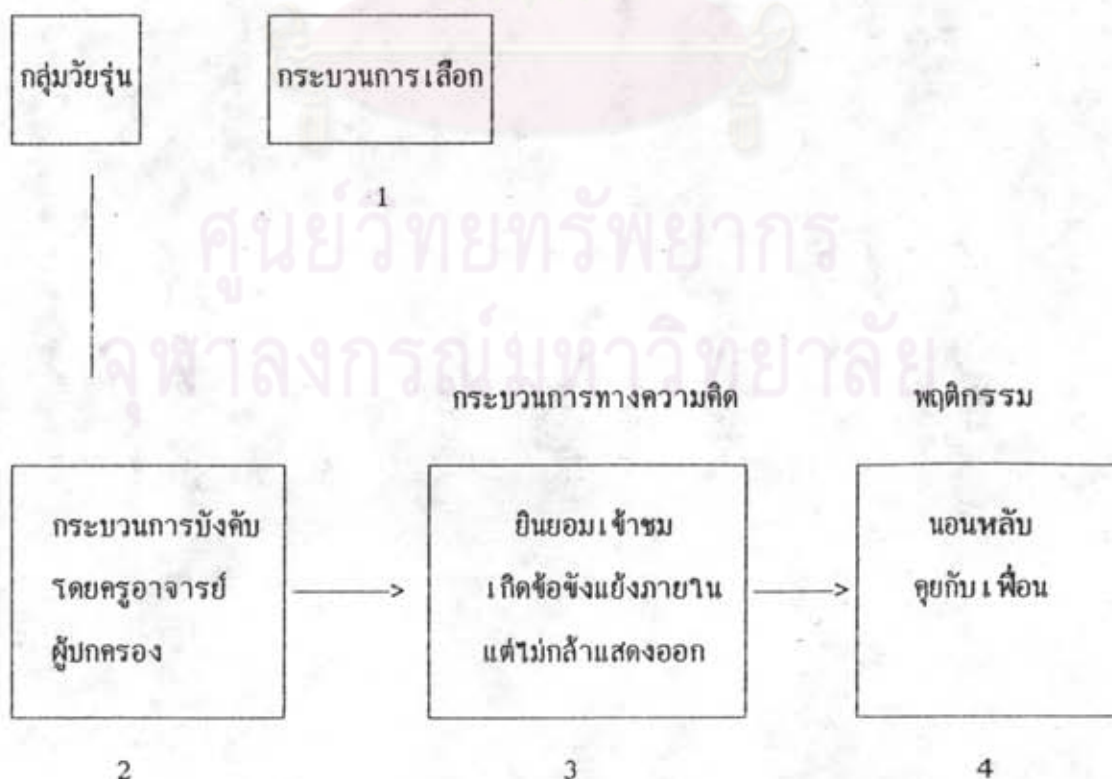
กระบวนการเลือกเปิดรับสาร

เห็นได้ว่า กระบวนการเลือกเปิดรับสารของกลุ่มนี้ มีกระบวนการที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน ก่อนที่จะนำไปสู่ชีวิตประจำวัน กลุ่มผู้รับสารจะมุ่งรับสารเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ มากกว่าความบันเทิงอย่างเดียว โดยเห็นได้จากกลุ่มผู้รับสารบางคนจะปฏิเสธสื่อสมัยใหม่ แต่กลับยอมรับสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผน เพราะเข้าได้กับรสนิยม ความชอบของตนเอง เมื่อเลือกรับแล้ว ต่อมาจึงเกิดกระบวนการทางความคิด การตีความแปลความหมาย และนำไปประพฤติปฏิบัติในวันที่สุด

กลุ่มที่ 2 กลุ่มวัยรุ่น กระบวนการเลือกเปิดรับสารของกลุ่มวัยรุ่นนั้น นิยมการชมสื่อบันเทิงสมัยใหม่มากกว่าการเข้าชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน ของกรมศิลปากร ด้วยเหตุที่สื่อสมัยใหม่มีความเร้าใจและเข้ากันได้กับสภาพของกลุ่ม กระบวนการเปิดรับสารของละครเสภาจึงกลายมาเป็นกระบวนการบังคับทำให้เข้าชมการแสดงมากกว่าความพึงพอใจของตนเอง ดังคำกล่าวของวรรณกร แซ่เอี้ยว ความว่า ที่จริงแล้วไม่ยอมมาดูหรอก แต่ถูกบังคับให้มาดูเลย ต้องมา (สัมภาษณ์ : 17 ก.ค. 2537)

กระบวนการบังคับให้ชมของกลุ่มผู้ชมวัยรุ่น ซึ่งผู้วิจัยได้มาจากการสัมภาษณ์

ด้วยเหตุดังกล่าว กลุ่มวัยรุ่นจึงมีทัศนคติต่อการชมละครเสภาไม่ตื่นกการเข้าชมเป็นเพียงสภาพของการจำยอมมากกว่าความพึงพอใจ ในการเลือกเปิดรับสาร ซึ่งมีตนเองเป็นผู้ตัดสินใจเลือก พฤติกรรมของผู้ชมกลุ่มนี้ที่มีต่อละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงกลายเป็นการนอนหลับหรือคุยกับเพื่อนมากกว่า ความสนใจชมละคร

1.1.2 การเลือกสารที่สนใจ (selective attention)

การเลือกสารที่สนใจเป็นขั้นตอนที่ถัดจากขั้นตอนแรก ที่กระบวนการภายในบุคคล (จิตวิทยา) เลือกสรรสารสนเทศที่สอดคล้องกับตน (supportive information) ท่ามกลางความหลากหลายของข้อมูลข่าวสารที่เข้าสู่บุคคลนั้น หลังจากเปิดรับสารแล้ว

กระบวนการเลือกสารที่สนใจของกลุ่มผู้ชมละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการเลือกสรรข้อมูลต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับตน กล่าวคือ กลุ่มวัยรุ่นอายุ และวัยกลางคนมักนิยมชมชอบในสื่อพื้นบ้านชนิดนี้ การเลือกสารที่สนใจจึงเป็นการรับสารไว้เกือบทั้งหมด แต่ในขณะที่เดียวกันกลุ่มวัยรุ่น พยายามจัดสรรชนิดนี้ออกไปจากการเลือก โดยมุ่งเลือกสารของสื่อบันเทิงสมัยใหม่ เพราะฉะนั้นสภาวะของความสอดคล้องกับกลุ่มผู้รับสารนั้น จึงสรุปได้เป็น 2 กรณี คือ 1. กลุ่มยอมรับ (positive) 2. กลุ่มไม่ยอมรับ (negative)

1.2 แบบแผนการจำแนกสังคม (Social catagories)

ในทางประชากรศาสตร์และสังคมวิทยาแล้ว มนุษย์ถูกจัดแบ่งออกเป็นกลุ่มตามคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกัน ในสังคมที่ยิ่งทันสมัย ความหลากหลายของสังคม (heterogeneity) ก็ยิ่งแตกต่างกันออกไป การเปิดรับการสื่อสารและสื่อมวลชนของบุคคลก็จะแตกต่างกันออกไปด้วยรายการหนึ่ง ๆ ของสื่อหนึ่ง ๆ ย่อมมีสมาชิกผู้สนใจประเภทหนึ่งตามภูมิหลังทางประชากรศาสตร์และสังคมวิทยาที่สอดคล้อง เช่นเดียวกับสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนจึงจำเป็นต้องทำการจำแนกภูมิหลังของกลุ่มผู้รับสาร เพื่อให้เข้าใจว่าในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการสื่อสารประกอบด้วยบุคคลประเภทใด โดยมุ่งศึกษาถึงเพศ วัย สถานภาพทางเศรษฐกิจ (SEC.) ศาสนา เขตที่อยู่อาศัย และท่วงท่าของชีวิต (life styles) ซึ่งผู้วิจัยจะขอแยกออกเป็น 2 ช่วงคือ 1. ช่วงสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา - รัชกาลที่ 8 2. ช่วงสมัยรัชกาลที่ 9 (ปัจจุบัน) ปลายกรุงศรีอยุธยา - รัชกาลที่ 8 2. ช่วงสมัยรัชกาลที่ 9 (ปัจจุบัน)

แผนภูมิแสดงการเปรียบเทียบกลุ่มผู้ชมละครเสภาขุนช้างขุนแผน

ในช่วงก่อนรัชกาลที่ 8 กับช่วงสมัยปัจจุบัน

ปลายกรุงศรีอยุธยา - รัชกาลที่ 8	สมัยรัชกาลที่ 9 (ปัจจุบัน)
1. กลุ่มผู้ชมการแสดงละครเสภาขุนช้างขุนแผน มักเป็นสตรีมากกว่าบุรุษด้วยเหตุที่การแสดงดังกล่าว มักแสดงในวัง ผู้ชมส่วนใหญ่จึงเป็นสตรี หลายเพศ หลายวัย เพราะไม่มีสื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้ามาแบ่งกลุ่มผู้ชม	1. กลุ่มผู้ชมในยุคปัจจุบันนั้นก็ยังคงเป็นกลุ่มสตรีประมาณ 80% ซึ่งมีอายุโดยเฉลี่ยแล้ว 45 ปีขึ้นไป
2. สถานภาพทางเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ชมอยู่ในชั้นปานกลาง จนถึงระดับสูง เพราะแสดงในวัง	2. กลุ่มผู้ชมมีสภาพทางเศรษฐกิจในชั้นดี จนถึงระดับเศรษฐี
3. มักอยู่อาศัยในเขตพระราชวัง ส่วนชาวบ้านนั้น แทบจะไม่ได้ชมละครเสภาเลย	3. มักอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียงทุก ๆ สัปดาห์ จะต้องเข้าชมการแสดงละครของกรมศิลปากร
4. การแสดงออกทางพฤติกรรมของกลุ่มผู้ชมไม่มากนักเนื่องจากขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีไทย พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความพึงพอใจ จึงเกิดขึ้นกับเจ้านายฝ่ายชายนี้ พึงพอใจตัวแสดงเอกฝ่ายหญิง	4. พฤติกรรมทางสังคมในกลุ่มผู้ชมนั้นกล้าแสดงออกมากขึ้นกว่าเดิม คือมีการให้ของรางวัลแก่ผู้แสดง ซึ่งตนเองชื่นชอบ

หมายเหตุ : ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการสังเกต

กล่าวได้ว่า การจำแนกกลุ่มสังคมของผู้ชมการแสดงนั้น ก่อให้เกิดการเปรียบเทียบถึงความแตกต่างได้อย่างชัดเจน ภูมิหลังของกลุ่มผู้รับสารจึงเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์และประยุกต์ใช้ในการนำเสนอต่าง ๆ เข้ามาปรับใช้ด้านการพัฒนาประเทศต่อไปแนวความคิดทางด้านนิเทศศาสตร์ จึงต้องเชื่อมโยงกับแนวความคิดทางด้านสังคมวิทยาหลีกเลี่ยงไม่ได้ ละคร

เสภาขุนช้างขุนแผนก็เช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นสื่อพื้นบ้านที่มีองค์ประกอบทั้ง 2 ด้าน เข้ามาผสมผสานกัน จนเกิดเป็นสื่อที่ถ่ายทอดจากอดีต จวบจนถึงยุคปัจจุบัน การจำแนกสังคมนละครเสภาจึงเปรียบเสมือนกับกระจกเงา แห่งการจำแนกแนวความคิดของกลุ่มผู้รับสาร หรือกลุ่มผู้ชมได้เป็นอย่างดี

2. แบบแผนของผลกระทบต่อสังคม (formulation of effects)

แบบแผนนี้เป็นการศึกษาถึงผลกระทบของสื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนทางการสื่อสาร ที่มีต่อผู้รับสารหรือกลุ่มผู้ชมว่าหลังจากได้ชมเนื้อหาแล้ว เกิดอะไรขึ้นโดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อจารีตวัฒนธรรม (cultural norms) ของสังคม อันมีผลต่อความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมของบุคคลในสังคม

ผลกระทบที่ตามมา (impacts) ของสื่อพื้นบ้าน อาจเกิดขึ้นได้จากสิ่งต่าง ๆ และก่อให้เกิดผลลัพธ์ขึ้นกับสังคม 2 ทาง ได้แก่

2.1 ผลกระทบเชิงปฏิปักษ์สังคม (antisocial) เป็นผลกระทบที่ส่งผลกระทบต่อสังคม เป็นการมองโลกในแง่ร้าย ดังคำกล่าวของจารย์ ศรีสวัสดิ์ ความว่า "ถ้าจะมองรูปลักษณ์ของละครเสภาขุนช้างขุนแผนทางด้านลบต่อสังคมนั้น คงไม่มีอะไรมาหนัก กลับเป็นข้อคิดและคติสอนใจผู้ชมเสียมากกว่า ส่วนเรื่องการแสดงตลกขบขันกลุ่มผู้ชมส่วนใหญ่ยอมรับได้ และไม่มีใครมองไปบนแง่ลบหรือว่ากล่าวเลย" (สัมภาษณ์ : 11 พ.ย. 2537) ผลกระทบเชิงปฏิปักษ์สังคมจึงเกิดขึ้นได้น้อยกว่าสื่อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ

2.2 ผลกระทบเชิงเสริมสังคม (prosocial) เป็นผลกระทบที่ส่งผลกระทบต่อสังคม โดยการมองว่า สื่อพื้นบ้านละครเสภาขุนช้างขุนแผนให้ประโยชน์ ให้คุณค่ามากกว่าให้โทษ ท้าให้ผู้รับสาร หรือกลุ่มผู้ชมเกิดทักษะ และแนวความคิดที่ดีในการรับสาร เช่น การสั่งสอนค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นไทย พร้อมกันนั้นยังช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดกับภาระกิจการงานต่าง ๆ โดยมีความรู้สอดแทรกเข้ามาพร้อมเพื่อปรับใช้กับสังคมต่อไป ดังคำกล่าวของวรรณกร แซ่เอี้ยว ความว่า "ละครเสภาขุนช้างขุนแผนก็ให้ข้อมูลความรู้หลาย ๆ ด้าน เช่น การดำเนินชีวิต วิถีชีวิตคนไทยและอื่น ๆ" (สัมภาษณ์ : 17 ก.ค. 2537)

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของสื่อพื้นบ้านละครเสภาจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันสังคม เพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งเรียกว่ากระบวนการสังคมนวัฒนธรรม คือสารที่ถูกส่งออกไปนั้น เพื่อการรับมือน้าวจะไปกระทบกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม หากกลุ่ม

ผู้ชมการแสดงยอมรับสารที่ส่งมานั้นก็จะมีพฤติกรรมที่แสดงออกคล้าย ๆ กัน และคล้อยตามสารนั้น
ความสำเร็จของละครเสภาขุนช้างขุนแผน จึงมิใช่ความสำเร็จทางด้านความงามและความบันเทิง
แต่ยังต้องอยู่ที่ความสามารถในการสร้างความคล้อยตามให้แก่กลุ่มชน ดังเช่น การไม่นิยมมาห้
หญิงไทยมีสามีหลายคน ดังนั้น เนื้อหาข้อมูลของละครเสภาจึงสามารถหยั่งลึกลงไปถึงความ
ต้องการของกลุ่มผู้รับสารได้อย่างเด่นชัด เนื่องจากเข้ากันได้กับค่านิยมและวัฒนธรรมไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย